

Januar 1997 št.19
cena 500 SIT

ISSN 1318-3257
Poštnina plačana pri pošti 1102 Ljubljana

mobitel

SLOVENSKI OPERATER NMT & GSM

PODPIRA REVIJU KRAS V NJENIH PRIZADEVANJIH
ZA OHRANITEV NAŠE NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

Aerodrom Ljubljana

Ko
letite,
ne pozabite!

Z vami ob vsakem vzletu in pristanku.

Duty&Tax
FreeShop

Svet v malem

MÉGANE SCÉNIC OTROCI, GREMO NA SPREHOD

MÉGANE SCÉNIC JE NOV PRISPEVEK K NAČRTOVANJU MODERNE DRUŽINE. V NJEM LAHKO OTROKE PELJETE V ŠOLO, JIM RAZKAZUJETE LEPOTE SVETA ALI PA JIH ŠELE DRUŽNO NAČRTUJETA. ŠE NIKOLI NI BILO V TEM RAZREDU TAKO VSESTRANSKO UPORABNEGA AVTOMOBILA. VAREN, UDOBEN, IZJEMNO STABILEN, PREDVSEM PA POLN PRIJETNIH PRESENEČENJ - TAK JE NOVI MÉGANE SCÉNIC. VRHUNSKI RENAULTOVI STROKOVNJAKI ZA ERGONOMIJO IN OBLIKOVANJE SO SEGLI V PROSTORE, O KATERIH SE VAM ŠE SANJALO NI - ZDAJ PA LAHKO Z NJIMI POČNETE PRAV VSE, KAR VAM PRIDE NA PAMET.

6 LET PROTIKOROZIJSKE ZAŠČITE RENAULT.

AVTO LETA

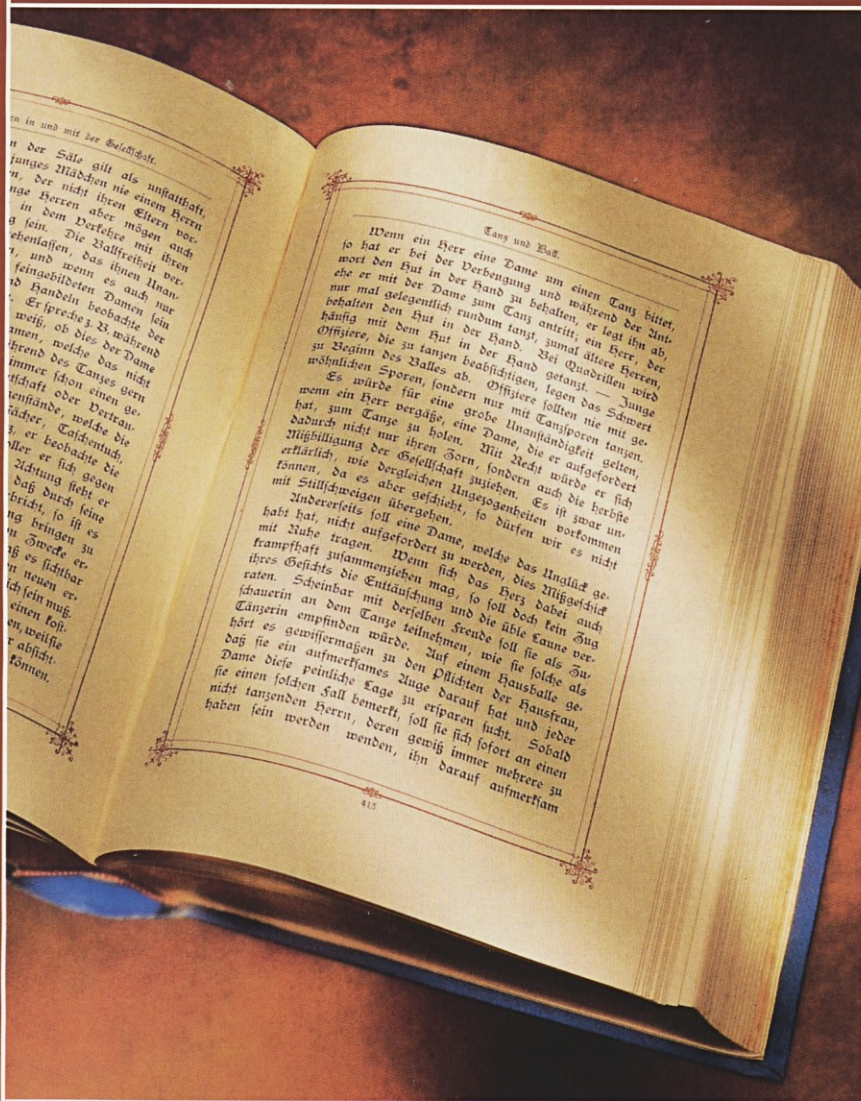

RENAULT
AVTO
ŽIVLJENJA

RENAULT
priporoča **elf**

MÉGANE. BODITE PAMETNI, PUSTITE SE ZAPELJATI.

KNJIGA

knjiga SLO

das Buch A

libër AL

КНИГА BG

knjiga CRO

kniha CZ

das Buch D

un libro E

ki-tab ET

le livre F

the book GB

βιβλίο GR

könyv H

il libro I

bok N

boek NL

livresco P

książka PL

КНІГА RUS

bok S

kniha SQ

kitab TR

the book USA

delo - tiskarna d.d.

Dunajska 5, 1000 Ljubljana, Slovenija, Telefon: 061 314 346, 061 318 095, Fax: 061 302 658

Kras

mobitel

Na naslovnici:

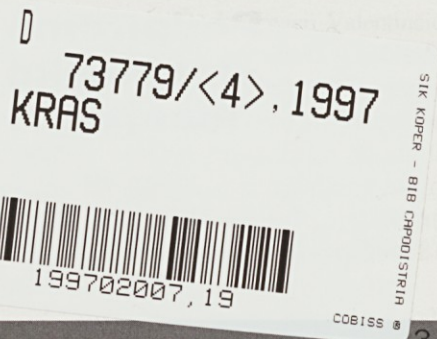
Antonio Paroli: sv. Janez Nepomuk in
sv. Notburga z vizijo Marije in deteta;
stranski levi oltar sv. Notburge,
podružnična cerkev sv. Egidija
(sv. Tilha) v Svetem;
olje na platnu, 125x195 cm
Foto: Marjan Smerke, dipl.inž.,

Iz vsebine Kras

JANUAR 1997, št.19

2007/97

Telefoni revije Kras:

061/125-14-22

064/212-276

067/78-434

Informativno revijo Kras izdaja podjetje
Mediacarso, d.o.o., 1000 Ljubljana, Rimska
8 - telefon +386-061/125-14-22 - Glavni
urednik Lev Lisjak; odgovorna urednica Ida
Vodopivec-Rebolj - Naslov uredništva:
Revija Kras, 6223 Komen, p.p. 17, telefon:
+386-067/78-434 - Maloprodajna cena 500
SIT, 5.000 Lit, 6,00 DEM, 4,00 \$; naročnina
šestih zaporednih števil s pošto dostavo v
Sloveniji 3.000 SIT, za tujino s pošto dostavo
80.000 Lit, 80,00 DEM, 60,00 \$ - Žiro
račun: Mediacarso, d.o.o., 50100-603-4311-
Tisk: Delo-Tiskarna, Ljubljana - Fotografije:
fotoagencija Mediacarso - Nenaročenih
rokopisov in fotografij uredništvo ne vrača -
Brez izdajateljevega pisnega dovoljenja
ponatis ali kakršno koli povzemanje objav-
ljenih prispevkov iz revije Kras ni dovoljeno
- Po mnenju Urada vlade R Slovenije za
informiranje št. 23/142-92 od 27.5.1993 sodi
revija Kras s prilogami med proizvode infor-
mativne narave, za katere se plačuje davek
od prometa proizvodov po 5-odstotni stopnji
- Mednarodna standardna serijska številka
ISSN 1318-3257.
Organizacija tiska:
K Korotan Ljubljana d.o.o.

Jožef Adamič:	KOMEN SLAVI...	3
France Kralj:	LETA 1247 PRVA PISNA OMEMBA KOMNA POŽGAN KOMEN, POŽGAN BOGAT ARHIV	5 6
Franc Rupnik:	NOVI IN STARI ZVONOVI V CERKVI SV. TILNA V SVETEM	8
Agencija Kras:	OD LJUDI IN DRŽAVE JE ODVISNO...	10
Mag. Ljubo Lah:	UPANJE ZA ZGLEDNO SODELOVANJE	12
Dr. Ana Barbič:	PRIČAKOVANJA DOMAČINOV SO VELIKA	14
Peter Skoberne:	NE POSTAVITE NARAVNE ZNAMENITOSTI NA KOCKO!	16
Matjaž Puc:	RAZVOJ ZAVAROVANJA ŠKOCJANSKIH JAM	17
Agencija Kras:	POČITNICE V DIAMED FARM	18
Ferdinand Šerbelj:	PAROLIJEVA SLIKARSKA DELA NA KRASU	20
Bogdan Macarol:	ZA ZDRAVO IN ČISTO VODO NA KRASU	24
Agencija Kras:	ŠTANJELSKA NASELBINA JE MAGNET ZA MNOGE OBISKOVALCE	28
Janez Mesesnel:	PETER ČERNE	31
Agencija Kras:	S KRASOM IN PRŠUTOM POVEZANA ŽIVLJENJSKA ZGODBA	33
Dr. Mira Cencič:	"SPOMIN MI RAD ODHAJA V MOJ TOMAJ"	38
Miran Košuta:	BITI MANJŠINEC DANES, TO JE IZGOREVATI ZA EVROPSKI SEN	40
Silva Matos:	KRAS V MENI	43
Lučka Čehovin:	FRANCE SLANA OHRANJA ZANAMCEM SVET, KI IZGINJA	44
Mag. Suzana Čurin Radovič:	DOBRA DEJANJA - DOBRE BESEDE - DOBRE MISLI	46

Podpiramo slovensko manjšino!

Zveza za Primorsko zbira podpise pod izjavo za zaščito slovenske manjšine v sosednjih državah. Izjavo objavljamo ter se z njenim podpisom pridružujemo prvim tisočem državljanov Republike Slovenije, med njimi tudi številnim slovenskim intelektualcem in predstavnikom ustanov!

Besedilo izjave je:

Podpisana oz. podpisani izjavljam, da se pridružujem pozivu Zveze za Primorsko "Podprimo slovensko manjšino!", ko ugotavlja, da so bombni atentati, grožnje, skrunjenje spomenikov in pritiski vseh vrst na slovensko manjšino le del protislovenske gonje, povezane z legalnimi oblikami krčenja njenega življenjskega prostora, pri čemer se spretno tudi izrablja njene slabosti Slovensko manjšino se raznaroduje, kar bo imelo neslutene in daljnosežne posledice ne le zanjo marveč za vse življenje na meji. Zato se pridružujem pobudi, naj Predsednik države, Državni zbor, Državni svet in Vlada Republike Slovenije zastavijo vse sile, da se slovenski manjšini v sosednjih državah zagotovijo obstoj in razvoj!

Če ste pripravljeni podpisati zgornjo izjavo Zveze za Primorsko, se sami in somišljeniki v družini, med prijatelji, sodelavci in drugimi vpišite z imenom in priimkom, s točnim naslovom stalnega prebivališča ter z lastnoročnim podpisom posebej oblikovano dopisnico z izjavo na začetku revije ter jo pošljite na že napisani naslov: Zveza za Primorsko ZZP, 621 Sežana, Partizanska cesta 18.

Naslov uredništva:
1000 Ljubljana, Rimska 8
Telefon: 061/125-14-22
067/78-434

Zveza za Primorsko želi zbrati podpise somišljenikov svojega poziva do konca februarja 1997!

Usklajena dejavnost
lokalne samouprave
in komenske župnije

Komen

SLAVI...

Jožef Adamič

Občani Komna in njegove okolice slavimo v tem letu 750. obletnico prve uradne omembe Komna kot kraja in enako obletnico komenske župnije. Medtem ko skrbi za cerkveni del slovesnosti župnija Komen, je prevzela skrb za civilni del slovesnosti vaška skupnost Komen kot podaljšana roka občine Komen. Pri tem velja poudariti, da sta komenska župnija in komenska vaška skupnost svoje dejavnosti uskladili in da se te medsebojno dopolnjujejo.

Slovesnosti v počastitev obletnice

Civilni del slovesnosti v jubilejnem letu 1997 se začel na predvečer slovenskega kulturnega praznika, to je 7. februarja, ko bosta Osnovna šola Antona Šibelja-Stjenka Komen in komenska podružnica Kosovelove knjižnice predstavili knjigo o soški fornti. Naslednji dan, za slovenski kulturni praznik, 8. februarja pripravljajo KUD Komen srečanje z literarnimi poustvarjalci. V spomin na požig Komna in okoliških vasi leta 1944 in na izgon prebivalcev v Nemčijo bo 15. februarja proslava. Proslava bo tudi za materinski dan, to je 25. marca. Osrednja slovesnost ob 750. obletnici prve omembe Komna kot kraja v listinah bo 27. aprila. V maju bo še pohod in družabno srečanje z naslovom "Kje so tiste stezice? Ob dnevu državnosti, 25. junija, pa bo slovesnost z družabno prireditvijo.

Upravljanje v preteklosti

Ker slavimo na Krasu 750. obletnico komenske župnije in prve uradne omembe kraja Komen, je prav poseči tudi nekoliko v preteklost Komenskega Krasa.

V srednjem veku so bili naši kraji pod oblastjo fevdalnih gospodov. Med prvimi je bil oglejski partiarh, ki je dajal svojo zemljo v fevd grofom. Med njimi so bili zlasti grofje iz Gorice, Devina in

Rihenberka. Goriški grofje so dobili velik del posesti na Krasu prav na račun cerkvene zemlje. Po smrti zadnjega njihovega potomca pa je prešla vsa ta posest na Habsburžane.

Ko je naše kraje zasedla Napoleonova vojska in je tod nastala Napoleonova Ilirija, je nova oblast ustanovila občine z župani. Občina Komen je takrat obsegala Temnico, Vojščico, Lipo, Škrbino, Sveto, Ivanji Grad in Mali Dol. Štela je 3153 prebivalcev. Po odhodu Francozov je komenska občina spet spadala pod goriško-gradiščansko grofijo. Občina Komen je takrat štela 560 hiš in imel 2864 prebivalcev. Po marčni revoluciji je bil leta 1849 z novo ustavo odpravljen fevdalni red in nastale so moderne občine. Leta 1851 je komenska občina sodila v sodni okraj Sežana. Bala je sedež župnije in šole ter štela 2516 prebivalcev. Pred I. svetovno vojno je bilo v komenski občini 2700 prebivalcev, med njimi jih je bilo 626 vpoklicanih v vojsko. Padlo je 63 vojakov in 14 civilistov, v izgnanstvu pa je umrlo še 25 občanov.

Po vojaški zasedbi Julijske krajine je upravo v Komnu prevzela italijanska vojaška oblast, po rapalski pogodbi pa je to območje pripadlo Italiji. Začelo se je preganjanje vsega, kar je bilo slovensko. Za ohranitev slovenščine v cerkvi in slovenske kulture nasploh so se v Komnu najbolj

zavzemali Virgil Šček, Ignacij Valentinčič in Anton Pečar, trije komenski "Čedermači". Pozneje se jim je pridružil še komenski dekan Bogomil Nemec, nad katerim so se fašisti še posebej znesli in ga do smrti mučili. Njegovo delo je nadaljeval msgr. Viktor Kos, naslednji zelo spoštovan komenski dekan. Takrat je Komen štel 881 ljudi.

Časi med obema vojnama so bili za Komence hudi in kruti. Mnogi so se zaradi gospodarske krize izselili v "hoji za srečo" in veliko se jih ni vrnilo. Večina jih sreče ni našla. V tujini so jim bila na voljo le težaška in slabo plačana dela... Tisti, ki so ostali doma, so pričakali II. svetovno vojno. Mnogo jih je padlo v bojih s fašisti in z Nemci ali ubitih v požganih vaseh in kot talci, ali pa so umrli v taboriščih in v izgnanstvu. Zato je ob prvem popisu po II. svetovni vojni leta 1961 živelo v Komnu le še 523 ljudi.

Po priključitvi Primorske Sloveniji je bil Komen nekaj časa občina, potem je spadal pod Novo Gorico ter nato do leta 1995 pod Sežano. Potem je spet postal občina, ki šteje sedaj 3686 prebivalcev, medtem ko živi v Komnu 638 ljudi.

Gospodarski, socialni in kulturni razvoj

Komen je dobil leta 1855 pošto in v tistem času se je v kraju in okolici že razvilo drobno gospodarstvo z obrtmi, zlasti kovaštvo, čevljarstvo, mizarstvo, kolarstvo, šiviljstvo.... Mnogo ljudi je hodilo delat v hitro razvijajoče se gospodarske kraje v Tržaškem zalivu. Pod Italijo so moški hodili delat v Tržič, ženske so nosile prodajat kmečke pridelke v Trst ali se tam zaposlovale kot dekle. Nekaj mož je delalo tudi v kamnolomu v Nabrežini.

Med obema vojnama je bilo na Komenskem kakšnih petdeset gostiln. Lepa pokrajina, dober zrak, dobra hrana in pijača so privabljali Tržačane, ki so na Kras radi hodili tudi zaradi lova.

Komenski Kras ni bil vedno tako poraščen, kot je sedaj. Prvo pogozdovanje s črnim borom se je pričelo že leta 1859, največji razmah pa je doživelo po drugi svetovni vojni. Zato je bila v Komnu tudi drevesnica, ki jo je razvil v vsem slovenskem prostoru poznani gozdar Avgust Kafol. Nudila je drevesne sadike vse do leta 1975.

Kot vsi Kraševci so tudi Komenci kljubovali suši in pomanjkanju vode. Vodo so zajemali iz lokev in vodnjakov ter živino napajali v kalih. Šele leta 1914 je dobil ta del Krasa prvi vodovod in to za potrebe vojašnice. Speljali so ga izpod vzožja Nanosa. Za potrebe civilnega prebivalstva so speljali vodovod na Kras leta 1933 izpod Hublja v Vipavski dolini. Oskrbovanje z vodo pa je bilo na tem območju urejeno leta 1987 z zgraditvijo vodovoda iz Brestovice.

S Komenskega Krasa izhaja več vidnih mož, med njimi veliki zbiratelj ljudskih pesmi dr. Karel Štrekelj, vinogradnik in politik Alojz Štrekelj, vinogradnik in šolnik Anton Štrekelj in sadjar ter vrtnar Josip Štrekelj... V sedemdesetih letih 19. stoletja so imeli šolo v vseh vaseh sedanje občine Komen.

V Komnu so že leta 1869 odprli narodno čitalnico, leta 1912 so ustanovili tamburaški zbor, po vaseh so delovali pevski zbori, dramske skupine in nastale so prve godbe na pihala. V začetku 20. stoletja je dobil Komen telovadno društvo Sokol. Kulturna dejavnost je bila razgibana in močna zlasti med obema vojnama.

Komen jutri...

Pesnik Krasa Srečko Kosovel je dejal: "Kras je krasen!". Tudi Kraševci so krasni, vztrajni, delavni ljudje. "Dobri!" je rekel mrgr. Franca Krapež...Vse te lastnosti smo večkrat pokazali in dokazali.

Na skrajnem delu zahodne Slovenije živimo, kjer se prepletata dve kulturi, kjer živita drug ob drugem dva naroda, ki hočeta zabrisati meje sovraštva in narediti iz njih meje prijateljstva ter gospodarstvenega in kulturnega sodelovanja. To še

*Dopisnica "Sokolski pozdrav!",
ki jo je leta 1910 založilo društvo Sokol
iz Komna*

*Slika spodaj:
Glasbeni zbor Komen,
fotografiran 1. maja 1922 v Štanjelu
- Razglednica je last zbiratelja starih slik
Jožeta Volčiča,
6223 Komen, Komen 50
tel.: 067/78-577*

zlasti z mejnimi občinami v Italiji Zgonik, Devin-Nabrežina in Doberdob, kjer živi slovenska manjšina.

Oživiti nameravamo stike s pobrateno občino Kungoto ter nadaljevati leta 1979 začete prijateljske stike s pobrateno krajevno skupnostjo Zg. Kungota.

Želimo urediti center Komna, napeljati vodovod v vsako hišo, urediti vso infrastrukturo, ohraniti naravno in kulturno dediščino naslednjim rodovom, za kar se zavzema tudi Svet Evrope, razviti drobno gospodarstvo in kulturno življenje ter narediti naš Kras lep, prijazen in privlačen za vse, ki nas obiščejo, pri nas postanejo ali ostanejo, da si naberejo novih moči.

Kakor je bilo to v vsej preteklosti tudi sedaj občinska uprava in vse ustanove, društva ter združenja v komenski občini zelo dobro sodelujemo z župnijo v Komnu. Verjetno v veliki meri tudi po zaslugi

njenega župnika mrgr. Franca Krapeža, ki je vedno pripravljen na sodelovanje in ki svojim razumnim ter preudarnim ravnanjem do neverskih ustanov vzbuja zaupanje in spoštovanje. Sodelovanje z župnijo je zlasti opazno, kadar občani obujamo spomine na preteklost, obnavljamo sakralne objekte, postavljamo obeležja itn. To se je pokazalo tudi v letu 1997, ko v pripravi organizaciji prireditve ob 750. obletnici nastanka komenske župnije in prve uradne omembe kraja Komen sodelujemo občani neglede na versko in svetovnonazorsko prepričanje ter politično pripadnost.

Da bi se v naših cerkvah še naprej slišala slovenska beseda in odmevala slovenska pesem!

Jožef Adamič - župan občine Komen,
6223 Komen, Komen 86

Leta 1247 PRVA PISNA OMEMBA Komna

V letu 1997 slavi Komen in njegova okolica 750. obletnico uradne omembe komenske prafare in hkrati 750. obletnico omembe kraja Komen v uradnih listinah... O tem je 11. januarja letos v Komnu predaval prof. France Kralj, župnik iz Slapa pri Vipavi. Iz njegove predstavitve dobe in podobe komenske cerkvene zgodovine objavljamo tisti del, v katerem je predstavljeno zgodovinsko ozadje nastanka komenske župnije in kraja Komen. Zajema obdobje od naselitve Slovencev na našem prostoru do tistega davnega leta 1247, ko je na osnovi davka, ki ga je papež Inocent IV. naložil za križarsko vojno, oglejski odlok obdavčil med župnijami furlanskega spodnjega arhidiakonata Cominum (Komen) z letnim prispevkom 12 mark.

Med Slovence je širil krščansko vero Oglej...

Pred naselitvijo Slovencev v naše kraje je imela cerkveno oblast nad vzhodnoalpskimi deželami oglejska Cerkev. Po odredbi frankovskega vladarja Karla Velikega in po sodelovanju salzburškega škofa Arna ter oglejskega patriarha Pavla II. so postavili cerkveno mejo na Dravo. Tako je konec 8. stoletja severno od Drave misijonaril Salzburg, južno od nje pa je misijonaril Oglej. Obenem so tudi izdelali načrt, kako najbolj uspešno širiti krščansko vero med Slovence: ne sila in desetine, marveč prizanesljivost in mil ter blagohoten pouk.

Oglejski patriarhi so širjenje krščanstva zaupali benediktinskim redovnikom. Sinovi sv. Benedikta, danes Slovincem skoraj nepoznani, so bili največji dobrotniki naših dedov, največji oznanjevalci bogoljubnosti, zaradi svoje človečnosti sprejemljivi za vse razmere in za vsak narod. Na Krasu je ta častna naloga pripadala samostanu sv. Ivana pri Devinu. Kako daleč naokrog so spoštovali štivanske menihe, priča Štivanski evangelij, rokopisna evangelijska knjiga. Vanjo so se na rob po imenu podpisovali romarji, ki so prihajali tja častit Marijo in se zahvaljevat za vero. Med njimi je bilo posebno veliko Slovencev, tudi bleščeča imena naše zgodovine 9. in 10. stoletja, kakršni sta, na primer, kneza Kocelj in Svetopolk, pa hrvaška kneza Braslav in Trpimir in celo prvi bolgarski kralj Boris z družino. Iz tega zapisnika bi smeli sklepati, da so štivanski menihi opravljali svoje poslanstvo tako odlično, da so se ljudje zgrinjali k njim iz vse širne pokrajine kot otroci okrog očeta.

Oglejsko misijonsko delovanje so za pol stoletja prekinili madžarski vpadi v obdobju med leti 898 in 955, ki so z divjo ihto pustošili po srednji Evropi. Skozi naše kraje jih je pot vodila v Italijo... Južno od Drave viri večkrat omenjajo, da za njimi ni bilo niti ene krščanske cerkve več. Zlasti na široki "ogrski poti", ki so jo Madžari utrli od Ptuj čez Celje in Ljubljano po Vipavski dolini v Italijo. Na njihova taborišča v davnini ostaja skromen spomin krajevno ime Vogrsko.

Ko je leta 955 Madžare porazil in ukrotil rimsko-nemški kralj Oton I., so bili naši kraji vezani politično, gospodarsko in kulturno na nemški prostor praktično vse do konca I. svetovne vojne leta 1918. Krajevno oblast v visokem in poznem srednjem veku so si sicer delili oglejski patriarhi, od 11. stoletja tudi svetni velikaši in njihovi tekmeči goriški grofje, z letom 1500 pa so se na tem prostoru usidrali Habsburžani in vztrajali na oblasti tako dolgo, da so bili vladarji še našim očetom in dedom...

Prafare - osnovne enote cerkvene uprave

Odločilno vlogo v dušnem pastirstvu so od 11. do 15. stoletja odigrale prvotne fare ali prafare kot osnovne enote cerkvene uprave. Razvile so se ob starih misijonskih postojankah, ob lastniških cerkvah velikašev - zemljiških gospodov in ob novih cerkvah, ki so jih postavili škofje. Prafare (pražupnije) se po obsegu nemalokrat skladajo s starimi kolonizacijskimi, gospodarskimi in posvetno-upravnimi okoliši. Zemljiški gospodje nad njimi sicer niso več imeli lastniške pravice, obdržali pa so nad njimi patronat, to je zavetništvo. V začetku so bile zelo obsežne in jih je bilo po številu neprimerno manj, kot jih je sedaj. Cerkev je postala cerkev-matica ali fara, to je središče in žarišče mnogostranskega verskega in cerkvenega življenja, gospodarske uprave in prometa. Prve fare so pogosto dobivale za zavetnike zmagovalce nad zmajem nevere, kakor so sv. Mihael, sv. Jurij in sv. Marjeta, drugod so se spominjali krsta in so sprejeli za zavetnika sv. Janeza Krstnika, Oglej je pomembne cerkve poimenoval po sv. Petru in po drugih apostolih, nad vsemi pa kraljuje božja mati Marija.

Versko življenje so od 12. stoletja pomagali utrjevati tudi arhidiakonati. Artidiakoni so bili za določena ozemlja škofovi namestniki. Zaradi velike škofove oddaljenosti in prezaposlenosti so vodili duhovnike, nadzirali vodstva župnij, odpravljali razvade, poravnavali prepire, skrbeli za izobraževanje in vzgojo novih duhovnikov. Na Primorskem poznamo tolminski arhidiakonotat za Tolminsko, Beneška Slovenija je spadala v furlanski zgornji arhidiakonotat, Goriška s Krasom in srednjeoska dolina ter Vipavska pa so bile del spodnjefurlanskega arhidiakonata.

Čeprav so se zamek župnij na Primorskem začeli oblikovati že pred madžarskim pustošenjem, je šele madžarski poraz botroval nastanku prave župnijske mreže. Več sreče so imele tedaj le župnije v ozkem pasu

našega Primorja. Najhitreje so nastale nove župnije v tedanji majhni koprski škofiji in na ozemlju tržaške škofije (za Tržaški Kras, denimo, v Tomaju). Na ozemlju oglejskega patriarha so bile najprej urejene župnije v Posočju, potem na bližnjem Krasu in v Vipavski dolini. Najstarejša je župnija Volče na Tolminskem, ki se omenja v seznamu cerkvenih desetih v letu 1015. Prav ureditev stalnih dohodkov iz župnijskih okolišev je patriarhe vodila pri postavljanju župnijske mreže. Do srede 13. stoletja se je tako razvila na omenjenem območju vrsta pražupnij, med katere sodijo Solkan, Bovec, Šentviška gora in Ažla v Beneški Sloveniji leta 1129 ter Vipava. Do srede 13. stoletja sta se jim pridružili še pražupniji Komen in Miren pri Gorici. Seveda je prenekatera župnija nastala že pred svojo prvo omembo v zgodovinskih virih!

Komenska prafara v letu 1247

Listina, iz katere je razviden obstoj komenske prafare, nosi letnico 1247, torej izpred 750 let. Hranijo jo v Kapiteljskem arhivu v Vidmu v V. zvezku zbirke rokopisov Bini z naslovom Documenta historica. To je seznam obdavčitev dohodkov prelatur, prebend-nadarbin in župnij, ki jih je naložil patriarh Bertold Andechs (1218-1251) v Čedadu med neko oglejsko sinodo ali škofijskim cerkvenim zborom. Patriarh Bertold je bil namreč leta 1245 na koncilu ali zboru cerkvenih dostojanstvenikov v Lyonu na Francoskem. Na njem je papež Inocenc IV. (1243-1254) naložil davek za križarsko vojno in v podporo latinskemu cesarstvu v Carigradu*. Med župnijami furlanskega spodnjega arhidiakonata se poleg Gorice (Solkan) in Mirna (Merin) omenja tudi Cominus (Komen) z obdavčitvijo 12 mark. Iz raziskav dr. M. Kosa je razvidno, da se komenska župnija v 13. stoletju omenja najmanj petkrat (1247, 1255, 1269, 1288 in 1296), v 14. stoletju trikrat in v 15. stoletju dvakrat.

Postavlja se vprašanje o obsegu prvotne komenske župnije. Ob koncu 13. stoletja in v začetku 14. stoletja so nam ohranjeni prvi podrobni sezname fara tudi na primorskih tleh in s tem približna podoba cerkvenoupravne razdelitve in ureditve na naših tleh. Glede na to, da se v bistvu ta ureditev ni spreminjala vse do velikih cerkvenoupravnih reform terezijansko-jožefinskih časov v 18. stoletju, si je treba pomagati s podatki vizitacijskih poročil nadškofa Karla Mihaela Attemsja v letih 1750 in 1758. Iz omenjenih listin je razvidno, da je komenska pražupnija mejila na naslednje prafare: na severovzhodu na Vipavo, na vzhodu na Tomaj, na jugozahodu na Devin, na severozahodu na Rihenberg (Branik). V njenem sestavu so bili takrat večji kraji: Komen, Štanjel, Škrbina, Gabrovica, Tomačevica, Sveto, Lipa, Gorjansko, Ivanji Grad, Volčji Grad idr., to so naselja, ki so omenjena tudi v srednjeveških urbarjih Slovenskega Primorja.

Zavetništvo (patrocinij) sv. Jurija komenske župnije je po eni strani izraz zmagovalstva nad zmajem nevere, po drugi strani pa so tega svetnika častili kot zaščitnika viteštva, kar kaže na povezavo s tedanjimi fevdalnimi krogi.

V naslednji številki revije Kras bo objavljen II. del predavanja prof. Franceta Kralja o turških vpadih na Kras in o reformaciji ter protireformaciji na tem prostoru, v III. delu bo objavljen tisti del predavanja, ki opisuje komensko župnijo v dobi nastanka goriške nadškofije, v IV. in s tem zadnjem delu pa bo objavljena predavateljeva sklepna misel Naproti novejšim časom.

France Kralj, dipl. teolog ter prof. zgodovine in geografije na Škofovski gimnaziji v Vipavi - župnik na Slapu pri Vipavi, 5271 Vipava, Slap 53

* Oglejski odlok o obdavčitvi cerkvenih dohodkov posameznih ustanov oziroma župnij je leta 1910 objavil v Vidmu (Udine) G. Marcuzzi v knjigi "Sinodi aquileiesi" na straneh 326-331 in s pojasnilom na str. 108.

K POŽGAN Komen POŽGAN BOGAT ARHIV

Radio Ognjišče je v nedeljo in s ponovitvijo v ponedeljek, 12. in 13. januarja 1997, predvajal daljšo reportažo iz Komna. V njej sta pripovedovala o začetku slovesnosti ob 750. obletnici ustanovitve komenske župnije in o enaki obletnici prve omembe kraja Komen v uradnih virih komenski župnik msgr. Franc Krapež in tamkajšnji kaplan Viljem Čušin... Njuno pripoved objavljamo v skrajšani obliki...

Nove zvonove za cerkev sv. Tilna v Svetem je blagoslovil koprski škof msgr. Metod Pirih. Pri obredu sodelovali (z desne proti levi): komenski župnik msgr. Franc Krapež, župnik Franjo Godnič in kaplan Viljem Čušin.

Pripoved komenskega župnika msgr. Franca Krapeža

Pod Italijo je bilo tukaj precej napeto in hudo. Fašisti so se znašali nad tukajšnjimi duhovniki, tudi nad komenskim dekanom Bogomilom Nemcem. Pretepli so ga, strpali v zapor in mučili, da je tri tedne po izpustitvi iz zapora umrl. Za njim je prišel za dekana Viktor Kos in opravljal to delo do leta 1971, ko sem prišel sem za dekana jaz.

Ko so leta 1944 Nemci požgali Komen, so požgali tudi ves bogat arhiv komenske dekanije. Listine so segale v čas pred 750 leti. V njih sta bila že iz tistih časov omenjena komenska dekanija in tudi kraj Komen. Ker je vse to uničeno, sedaj iz lastnih virov ne moremo veliko povedati. Vemo pa, da je bila ta župnija prafara in da je imela pod sabo vse okoliške vasi.

Do pred nekaj leti je bila župnija Komen tudi dekanija. Potem se je na škofiji izoblikoval sklep, da je treba manjše dekanije združiti, ker v posameznih dekanijah ni bilo dovolj duhovnikov in zato tudi delo Cerkev ni moglo najbolje potekati. Sedaj je ves Kras ena sama dekanija - kraška dekanija.

Župnijska cerkev sv. Jurija v Komnu je ostala v strahotnem nemškem maščevanju nedotaknjena. Je veličastna, izredno velika, prava baročna katedrala, ki ji po velikosti ni enake do Kopra in do Loga v Vipavski dolini. Ima čudovite baročne oltarje in freske ter dragocene orgle. Zgrajena je bila, kot kaže, leta 1773 na mestu, kjer je pred tem stala manjša cerkev. Glavni oltar je prav veličasten; je marmornat in ima stranske kipe. Čudovita je njegova menza, na kateri je spodaj lepo oblikovan sv. Jurij. Enako je lep tudi oltar sv. Ignacija, kjer je sedaj kip Srca Jezusovega, lep pa je tudi Marijin oltar z gladkimi in zavitim stebri, kar je nekaj posebnega in edinstvenega tod okrog.

Župnija Komen ima štiri podružnice s podružničnimi cerkvami. V Ivanjem Gradu je lepa cerkev sv. Križa, ki je v dobrem stanju. v Volčjem Gradu je cerkev sv. Janeza Krstnika, ki je nekoliko večja in bo letos deležna obnove.

V Oberšljanu je zelo znana romarska cerkev sv. Device Marije Oberšljanske, kjer imamo kot nekdanja komenska dekanija dvakrat letno shode. V njej so freske italijanskega slikarja Julija Qualija o Marijinem življenju iz leta 1724, ki je poslikal tudi ljubljansko stolnico, in

Parolijeva oltarna slika v olju sv. Antona Padovanskega in Antona Puščavnika.

Še bolj znamenita pa je cerkev sv. Tilha v Svetem, ki je zgrajena z glavno ladjo v obliki osmerokotnika, z vidnim osmerokotnim ostrešjem in s špirovci, ki podprti v sredini s kamnitim stebrom dajejo vtis velikega dežnika. V tej cerkvi je restavrirana Parolijeva oltarna slika sv. Notburge, in ima še nekaj drugih slik, ki pa še čakajo na restavratorski poseg. Strokovnjaki pravijo, da enako ali podobno zgrajene cerkve ni najti v srednji Evropi.

Cerkvi Marije Device Oberšljanske in sv. Tilha sta spomeniško zaščiteni in v celoti prenovljeni. Nekaj je dala država, nekaj občina, precej pa so zbrali tudi verniki. Za prenovo cerkve v Svetem je v glavnem pomagalo spomeniško varstvo, nekaj so prispevali tudi verniki.

Župnija Komen ima kakšnih 1200 župljanov. Kraševci niso ne vem kako cerkveni, so pa dobri. Na Krasu nimamo kakšnih posebnih težav z verniki. Se imajo za kristjane, čeprav vsako nedeljo ne hodijo k maši...

V naši župniji še nimamo župnijskega sveta, imamo že neke vrste nas-tavek z delom skupine Karitas in skupine Vera in luč. Obe sta pri nas začeli delovati pred osmimi leti. Karitas se je zelo obnesla zlasti po znanih poplavih v Savinjski dolini in na Štajerskem. Naši fantje iz skupine Karitas so šli takrat tja, čistili domove in ceste ter pomagali tamkajšnjim ljudem s hrano, obleko in drugim. Takrat smo zelo uspešno zbirali pomoč tudi za Bosno in poslali tja kamione blaga. Ker pa v zadnjem času ni več prikazanih takih velikih potreb po pomoči, je tudi Karitas dejavnost manj zaznavna. Toda, če bodo ali ko bodo potrebe po tem, se bo skupina prav gotovo spet bolj zavzeto lotila zbiranja pomoči. Kajti pripravljenost tukajšnjih ljudi, pomagati ljudem v nesreči, je velika. Tukaj ni razlik med župnijami. Prav v vseh je odziv prebivalstva zelo velik.

Bogoslužje v komenski župniji oblikujeta tudi dva pevska zbora in sicer mešani zbor ter otroški zbor. Mešani pevski zbor ima vaje redno vsako soboto, dostikrat tudi v petkih, da so dobro pripravljeni za nedeljske maše, za praznike in za razne druge nastope. Otroški pevski zbor je bil pred leti celo najboljši na Krasu, sedaj pa mu je zmanjkalo pevcev, zato deluje malo okrnjeno, a še vseeno nastopa v cerkvi vsaj za praznike z nekaj pesmimi.

In naši načrti za naprej?! Na duhovnem področju si ometamo veliko od misijona in od predavanj, s katerim naj bi versko življenje na našem območju nekoliko poglobili in okrepili. Na materialnem področju pa načrtujemo obnovitvena in prenovitvena dela v cerkvah.

Pripoved komenskega kaplana Viljema Čušina

Na mladinskih srečanjih se redno shajamo v sobotah ob osmih zvečer. So zelo raznolika in niso vedno pri nas doma, v Komnu. Na Krasu so v praksi mladinske maše, zato se mladina iz raznih župnij Krasa in tudi z Vipavskega srečuje v različnih župnijah. Najprej je sveta daritev, po njej pa je družabno srečanje...

Skupina Vera in luč se zbira enkrat v mesecu in njeni udeleženci, otroci z razvojnimi motnjami, se ukvarjajo z različnimi dejavnostmi, ki spodbujajo in bogatijo ročne spretnosti. Vsakokrat je tudi skupna maša, ki ji sledi še družabni in veseli del, ko udeleženci tudi zapojejo, zaplešejo in se poveselijo.

Molitvena skupina se srečuje k molitvi vsak četrtek in prebije skupaj poldru-go uro. Zdi se mi, da je taka skupina za župnijo nekaj koristnega. Molilci nam dajejo vedeti, da ni vse samo v akciji in v zunanjem delovanju, ampak da je molitev nekaj, česar iz krščanskega življenja ne bi smeli izriniti.

S 1. januarjem smo začeli praznovati v Komnu oziroma v komenski župniji 750. obletnico prve omembe komenske župnije in Komna kot kraja, kajti jubilejno leto je vse leto 1997. Pripravili smo bogat spored predavanj. V soboto, 11. januarja, je tako v župnišču predaval prof. France Kralj o temi Komen skozi čas. V soboto, 1. febru- arja, je predaval prof. dr. Drago Ocvirk o temi Biti kristjan, v soboto, 1. marca, bo pre- daval prof. dr. Ivan Štuhec o temi Lepo je biti žena, v soboto, 15. marca, bo predaval docent dr. Marjan Turnšek o temi Zakramenti - bogastvo vere, v soboto, 19. aprila pa bo prof. dr. Anton Stres spregovoril o temi Kristjan v družbi. S temi predavanji naj bi kristjanom pomagali obogatiti svoje krščanstvo, saj je na koncu vsakega preda- vanja pogovor o obravnavani temi. V nedeljo, 27. aprila, to je za god sv. Jurija - zavetnika komenske fare, bo kot osrednji slavnostni dogodek slovesna sveta maša.

Po sledeh
I. in II.
svetovne vojne

PODOBA KRASA

NOVI IN STARI *zvonovi* V CERKVI *Sv. Tilna* V SVETEM

Franc Rupnik

V lanskoletni majski, to je 13. številki revije *Kras* smo brali o hvalevrednem "skupdržanju" ali slogi velike večine domačinov iz Svetega pri urejevanju vasi in okolice in pri odločitvi z referendumom za nabavo dveh novih zvonov, ki naj bi nadomestila stari počeni zvon in ki naj bi zazvonila že za praznik patrona sv. Tilna (sv. Tilha) 1. septembra 1996. Z velikim veseljem ugotavljam, da je ta načrt uresničen in celo presežen po zaslugi g. dekana msgn. Franca Krapeža, ki je daroval sam tretji, mali zvon. Za stari, počeni zvon pa so medtem organizirali ljubitelji *Krasa*, ki se združujejo v Klubu *Kras*, odkup in ga s tem rešili pretopitve, da bo na ustreznem mestu na ogled.

Trije novi božji glasniki, ki sedaj kličejo ljudi k molitvi, sveti maši, porokam, pogrebom in praznikom (in upajmo, da jih ne bo zadela žalostna usoda, kakršne so bili deležni njihovi predniki kar dvakrat v tem stoletju), so sedaj visoko v zvoniku in vidni skozi line. Zato je prav, da nekaj vemo o njih vsaj iz uradnega kolavdacijskega (prezvernega) zapisa livarne Ferralit iz Žalca...

Veliki zvon ima glas Fis', številko 1358, premer 1105 milimetrov in je z opremo težak 779 kg. Na gornjem obodu ima okrasni venec vinske trte. Sredi zvona je ikona Srca Jezusovega in pod njo napis: Sveti Tilen kot doslej varuj Sveto še naprej!

Drugi, srednji zvon, ima glas B', številko 1359, premer 873 mm in je težak 395 kg. Zgoraj na obodu ima okrasni venec z lipovimi listi. Sredi zvona je ikona sv. Frančiška Ksaverja in pod njo napis: Frančišek, luč vere si širil na vzhodu, posreduj jo še našemu rodu!

Tretji, mali zvon, ima glas Cis', številko 1360, premer 680 mm in je težak 227 kg. Zgoraj ima okrasni venec z

nageljčki. Sredi zvona je Marijin monogram z dvanajsterimi zvezdicami okrog in pod njim napis: Marija, bodi z nami zdaj, vse stare in mlade pripelji v raj!

Med posameznimi zvonovi so velike terce in tako pojejo vsi trije skupaj (če začnemo z malim navzdol) lepo blagoslovno pesem "Globoko vsi se priklonimo". Taka kompozicija zvonov velja za tipično slovensko, veselo. Po tej melodiji je vlival večino zvonov veliki ljubljanski zvonar Samassa. Samo v letih od 1767 do 1905 so v tej livarni vlili kar 6178 zvonov s skupno težo 2.429.282,5 kg. Svoje zvonove je pošiljal celo na Dunaj, v Pariz, Rim, München in v Afriko, saj je bila v tistih časih to največja livarna v avstro-ogrski monarhiji. Bili so to odlični zvonovi, kot pričajo redki primerki, ki so preživel prvo in drugo svetovno vojno.

Tudi novi Ferralitovi zvonovi v Svetem so lepi, gladki odlitki, z lepim svetlim dolgo trajajočim brnenjem. Od starih pa se razlikujejo po tem, da imajo na vrhu namesto korenike za obešanje okroglo

krono, ki omogoča, da se zvon lahko poljubno zasuje, kolikokrat kdo hoče, medtem ko je korenika za obešanje dopuščala le tri možnosti. Zajamčeni sta tudi njihova klasična litina v razmerju 78 % čistega bakra in 22 % čistega kositra, ter trajnost, če so le pravilno obešeni in opremljeni s proporcionalnimi kemblji ter hkrati deležni pametnega ravnanja zvonarjev in pritkovalcev.

Vsi trije novi zvonovi v Svetem tehtajo skupaj 1.401 kg, kar je bil v finančnem smislu primeren zalogaj za vas, v kateri živi le majhno število ljudi. Ti so imeli pred nedavnim še velike stroške s popravilom cerkve oziroma z novo streho nad cerkvijo. Se pa ljudje ne morejo sprijazniti s tem, da v drugi svetovni vojni odvzetih zvonov niso dobili nazaj, kakor se je Italija zavezala v primeru zmage ali poroka. Tako bi vsi ti veliki stroški odpadli in imeli bi še vedno krasno zvonjenje treh velikih zvonov, ki jih je vrnila na račun vojne odškodnine iz prve svetovne vojne Italija v letih med 1920 in 1926 in so bili odvzeti leta 1942, stari komaj dvajset let ter bili prav tako uglaseni na slovenski trozvok: C', E', G', skupaj pa so bili težki 2811 kg. To pomeni, da so bili enkrat težji od sedanjih novih. Nekdanji mali zvon je bil skoraj toliko velik, kot je velik sedanji veliki zvon. Uglaseni so bili na iste tone, kot so bili uglaseni župnijski komenski, le da so bili komenski težjega sistema in so bili skupaj težki 3167 kg.

V nedeljo, 1. septembra 1996, je cerkev sv. Tilna v Svetem dobila nove zvonove... Na sliki dvigovanje malega zvona z glasom Cis', težkega 227 kg, ki ga je daroval komenski župnik msgr. Franc Krapež.

Če ne bi bilo strašne prve svetovne vojne, ki je hudo prizadela zlasti Kras, bi imeli v Svetem celo zvonove s skupno težo 2930 kg, medtem ko so štirje odvzeti zvonovi v Komnu tehtali le 1977 kg, štirje iz cerkve sv. Marije Device - Obešljanske 1920 kg in trije iz Volčjega grada 1644 kg. Tako piše v brošurici "Statistica delle campane asportate dalle provincie venete dai Germanici e dagli Austro-ungarici o distrutte durante la prima guerra", Tipografia s. Marco, Venezia, 1919.

Nad to veliko škodo lahko sedaj samo še tarnamo, toda pri tem ne smemo pozabiti, da je leta 1917 nekaj podobnega kot Sveto utrpelo 220 cerkvâ na Goriškem, da so Avstrijci tedaj odvzeli (z majhno odškodnino) 478 zvonov (v ljubljanski škofiji celo 3000 zvonov) v skupni teži 237.000 kg bronovine. Italija pa je v letih od 1920 do 1926 vrnila le 187 zvonov na ozemlju sedanje Primorske v skupni teži 209.473 kg, kakor piše v brošuri "Rinomate fonderie campane Ditta Francesco Broili", Udine, Casa Fondata nel 1808, str. 22-24.

Reparacijske zvonove, to je zvonove, ki jih je vrnila Italija po prvi svetovni vojni iz avstrijske vojne odškodnine, so pri nas vlivale v glavnem livarne: Broili v Vidmu in De Poli v Vidmu in Gorici, Colbacchini iz Trenta in Lapagna iz Trsta. Po kakovosti so bili najboljši Colbacchinijevi zvonovi, potem De Polijeji, za njimi Broilijeji, najmanj pa

Lapagnejevi (Škoda, da De Poli v svojem arhivu nima več seznama vseh zvonov, ki jih je vлил za nas!). Vse je bilo odvisno od čistosti materiala in od pravilnega razmerja med bakrom in kositrom. Broili je dajal le 16 % kositra, zato so bili njegovi zvonovi kotlastega zvena in se jih ni splačalo prelivati zaradi izgoritja kositra. Vendar je v Italiji v Roveretu pri Trentu še sedaj največji zvon na električni pogon in zvoni vsak dan opoldne in zvečer točno sto udarcev, ki je že tretjič vlit iz bronovine topov in ima premer 321 centimetrov ter je težak 22.639 kg.

Za Slovenijo so v zadnjih petindvajsetih letih vlili največ zvonov v livarni Ferralit v Žalcu (bližajo se številki 1400!), potem na Štajerskem Grassmajer iz Salzburga, nekaj desetini jih je vлил tudi Perner iz Passaua (štiri precej velike za stolnico v Kopru leta 1995), v bližini meje z Italijo pa jih vlija De Poli v Vittorio Veneto (ki daje veliko na zunanjo lepoto in katerega zvonovi so skoraj enkrat dražji od Ferralitovih) in Clocchiatti iz Vidma, ki je nekoliko cenejši od De Polija, po kakovosti pa precej slabši, še zlasti v točnosti naročenih tonov.

Na govorice, ki še vedno krožijo med ljudmi, češ da so v drugi svetovni vojni odvzeti zvonovi še vedno nekje v Vidmu ali v Gorici, ne moremo odgovoriti drugega, kakor da to po vsej verjetnosti ne more biti res. Sam sedanji livar Mario Clocchiatti, ki je dedič tovarne Broili, v

kateri je bil prej zaposlen njegov oče, je izjavil, da je ta livarna takoj po drugi svetovni vojni zvonove prodala drugim livarnam po zgornji Italiji, v katerih so jih prelili v druge namene. Kakor je razvidno iz dokumentacije, je poznan en sam primer, da je bil najden odvzet zvon in to iz Šempe-tra pri Gorici v zvoniku božje poti na Stari Gori pri Čedadu. Po lastnikovi reklamaciji so ga vrnil. Vrnjenih je bilo tudi skupno osem starejših zvonov, ki so jih hranili v Videmskem muzeju, na zahtevo verske komisije v Ljubljani leta 1963. Starejši zvon so našli tudi v muzeju v Pazinu ter ga vrnil v Topolovec pri Ilirski Bistrici. Na zahtevo prizadetih župnij s Primorske, naj bi vrnil zvonove na račun vojne odškodnine, smo iz Beograda dobili lakoničen odgovor: "... Ovo potraživanje ne podpada pod čl. 5 Sporazuma od dne 18.12.1954". Neuradno pa še vedno kroži govorica, da je Italija vrnila odškodnino (bronovino), ki pa jo je Beograd porabil za topove!

Zdaj, ko se Republika Slovenija pogaja o nasledstvu in dolgovih nekdanje skupne države Jugoslavije, je čas, da bi prišli vprašanjem o italijanski odškodnini za odvzete zvonove v II. svetovni vojni do dna in da bi zvedeli resnico!

Več kot sto udeležencev strokovnega posveta in okrogle mize o Regijskem parku Škocjanske jame

POSVET IN OKROGLA MIZA

Od LJUDI IN DRŽAVE je ODVISNO...

Agencija Kras

V več kot sto znanstvenikov, raziskovalcev, strokovnjakov, gospodarstvenikov, novinarjev in domačinov vasi Škocjan, Matavun in Betanja se je 28. novembra 1996 zbralo v Sprejemnem centru v Matavunu na strokovnem posvetovanju o Škocjanskih jamah in ne dosti manj na pogovoru za okroglo mizo revije Kras o zakonu o Regijskem parku Škocjanske jame. Ob 10. obletnici vpisa Škocjanskih jam v Seznam Unescove svetovne dediščine so posvet in okroglo mizo pripravili Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica v Novi Gorici, podjetje Mediacarso, d.o.o., ki izdaja revijo Kras, in podjetje HTG - Hoteli, gostinstvo in turizem iz Sežane. Pokrovitelja sta bili Slovenska komisija za Unesco pri Ministrstvu za znanost in tehnologijo in Uprava za varstvo narave Ministrstva za okolje in prostor.

Strokovni posvet je pripravil in ga vodil mag. **Daniel Rojšek** iz Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica v Novi Gorici. Udeležence so pozdravili kot domačini župan občine Divača **dr. Rajko Vojtkovszky**, direktor podjetja HTG **Stane Furlan** in predsednik Turističnega društva Škocjan **Franc Ivančič**. Strokovni zbor so pozdravili še generalna sekretarka Slovenske komisije za Unesco in direktorica urada te komisije **Zofija Klemen-Krek**, v imenu Ministrstva za okolje in prostor državni podsekretar **Mladen Berginc** in starosta slovenskih speleologov in predsednik komisije za varstvo jam in jamski turizem pri Mednarodni speleološki svezi (UIS) **dr. France Habe**.

Kljub neugodnemu zimskemu vremenu z burjo, mrazom, s snežnimi zameti ter težko prevoznimi cestami na Notranjskem in zgornjem Krasu se je

posveta udeležilo več kot sto ljudi. Med njimi tudi skoraj vsi poročevalci za 27 napovedanih strokovnih poročil. Ta so bila v povzetkih objavljena v posebnem vložku 17.-18. številke revije Kras, ki je v celoti posvečena Škocjanskim jamam in 10. obletnici njihovega vpisa v Seznam Unescove svetovne dediščine.

Poročevalci so v desetminutnih nastopih v govorjeni besedi, s slikovnimi grafoskopskimi projekcijami, z videom in z razstavljenimi eksponati predstavili v prvem delu posvetovanja Regijski park Škocjanske jame in varstvo tamkajšnje naravne in kulturne dediščine, v drugem delu naravoslovne raziskave na območju Škocjanskih jam in okoliškega Krasa ter v tretjem delu razmerja med človekom in krasom.

Ker so poročevalci na posvetu zvečine osvetlili glavne misli svojih strokovnih poročil, ki bodo v celoti,

opremljena s ključnimi besedami ter z izvlečki in povzetki v angleškem jeziku. objavljena v posebnem zborniku revije Kras, o tem tu ne poročamo. Bo pa revija Kras na svojih straneh objavljala glede na vsebinsko naravnost naslednjih izdaj izbrane nestope poročevalcev. Tako v tej izdaji na 12. strani predstavlja poročilo mag. **Ljuba Laha** s Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani "Regijski park Škocjanske jame v odnosu do preostalega Krasa", ki pa ga je uredništvo naslovlilo UPANJE ZA ZGLEDNO SODELOVANJE. Zato pač, ker je poročevalec zelo nazorno in prepričljivo utemeljil, zakaj in kako je treba vse že začete in še načrtovane nacionalne in mednarodne projekte o Krasu in njegovem nadaljnjem razvoju medsebojno povezati ter usklajevati.

Tudi okrogla miza revije Kras pod vodenjem njene odgovorne urednice **Ide Vodopivec-Rebolj**, ki je v večernem času sledila strokovnemu posvetovanju, je bila dobro obiskana. Na pogovoru je kljub celodnevnomu posvetovanju vtrajalo več kot petdeset udeležencev. Povsem razumljivo, saj sta generalna sekretarka Slovenske komisije za Unesco **Zofija Klemen-Krek** in državni podsekretar **Mladen Berginc** poudarila pomen vpisa Škocjanskih jam v Unescov Seznam svetovne dediščine in obveznosti države Slovenije do tega naravnega in kulturnega spomenika svetovnega pomena ter nakazala, kakšne so po sprejetju Zakona o Regijskem parku Škocjanske jame obveznosti države, občine Divača in tudi drugih kraških občin, prebivalcev vasi Škocjan, Matavun in Betanja ter

novoustanovljenega javnega zavoda za upravljanje s parkom.

V pogovoru za okroglo mizo, ki je sledil uvodnim mislim, so se soočili pogledi različnih strok na vprašanje, kako zagotoviti preživetje in nadaljnji razvoj prebivalcem na območju Regijskega parka Škocjanske jame, kakšen turizem naj bi se razvijalo na tem zavarovanem območju Krasa in kako Škocjanske jame kot naravni in kulturni spomenik svetovnega slovesa popularizirati doma in na tujem...

Zelo metodično je predstavila pristop za vodenje nadaljnjih aktivnosti v zvezi z uresničevanjem Zakona o Regijskem parku Škocjanske jame **prof. dr. Ana Barbič** z Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani. Zato je njena razprava za okroglo mizo objavljena na 14. strani te izdaje revije Kras pod naslovom **PRIČAKOVANJA DOMAČINOV SO VELIKA**.

Dan pred posvetovanjem, 27. novembra 1996, je vlada Republike Slovenije prejšnjega mandata, skladno z

Zakonom o Regijskem parku Škocjanske jame, ustanovila Park Škocjanske jame, Slovenija, ki bo v Gambočevi domačiji v Škocjanu. Hkrati je za vršilca dolžnosti direktorja te ustanove imenovala svetovalca v Državnem zboru **Albina Debevca**, diplomiranega inženirja agronomije iz Križa pri Sežani. Ko bosta imenovana še strokovni svet in zlasti svet zavoda, v katerem bodo poleg treh predstavnikov vlade in predstavnika slovenskega Urada za Unesco še predstavnik občine Divača, predstavnik prebivalcev vasi Škocjan, Matavun in Betanja ter predstavnik zaposlenih v zavodu, se bo začel uresničevati dolgoletni sen mnogih poznavalcev in raziskovalcev matičnega Krasa in Škocjanskih jam ter zagovornikov zavarovanja klasičnega Krasa.

Kakšen naravni in kulturni spomenik so Škocjanske jame s svojim zavarovanim območjem, se ve. Že dolgo! S pomočjo javnih medijev spoznava to vse več ljudi ne le v Sloveniji marveč tudi na tujem. In zanimanje za ogled tega nacionalnega bisera Slovenije je tudi vse večje. Od ljudi, ki bodo delali v zavodu za upravljanje s parkom, od domačinov, ki živijo na njegovem območju, od vodstva občine Divača in od ustreznega odnosa države do zavarovanega območja pa je sedaj odvisno, ali bo Regijski park Škocjanske jame uresničeval v zakonu določene mu cilje...

S strokovnega posvetovanja
o Škocjanskih jamah
v Matavunu

STAVBNA DEDIŠČINA

UPANJE ZA *zgledno* SODELOVANJE

Mag. Ljubo Lah

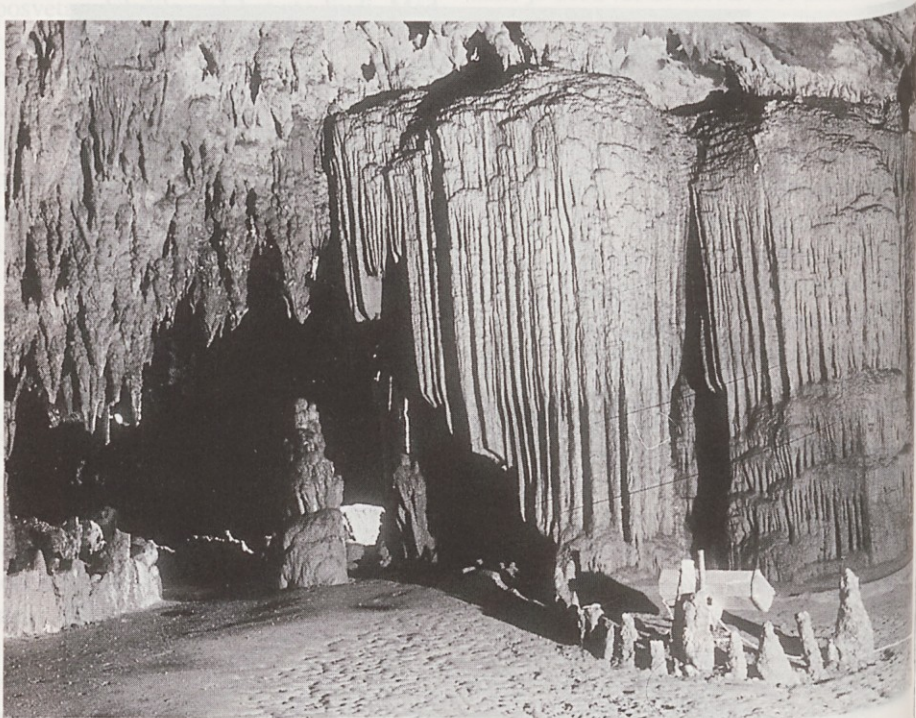
Prispevek začnem z mislijo, s katero se bodo nekateri strinjali, drugi pa morda tudi ne: Živimo v času, za katerega je značilna naša razdvojenost in protisloven odnos tudi do prostora in do okolja. In prav ta razmerja poskušam v nadaljevanju pojasniti!

Na eni strani se vedno bolj izrazi- to oblikujejo zelo določljiva hotenja in zahteve po razvoju, ki naj zajema poleg varstvenih izhodišč tudi naravne in od človeka ustvarjene potenciale določenega prostora. Vendar hkrati vsi lahko ugotavljamo, da teh, na nek način zelo plemenitih idej - ki se vežejo na tako imenovani trajnostni ali sonaravni razvoj, čeprav že obstajajo "drobci" konkretnih predstav, kaj naj bi to bilo - v vsakodnevnem življenju še ne uspevamo dosežati. Na drugi strani, če smo na stvarnost okrog sebe pripravljeni pogledati zelo kritično, pa smo marsikdaj priče nekakšnemu lažnemu, lahko bi se reklo tudi zgolj kratkovidnemu napredku. Še nedolgo tega je veljalo, da se je vse, kar je bilo nanovo doseženo ali zgrajeno, brez kakršnihkoli zadržkov razglašalo za dobro in uspešno!

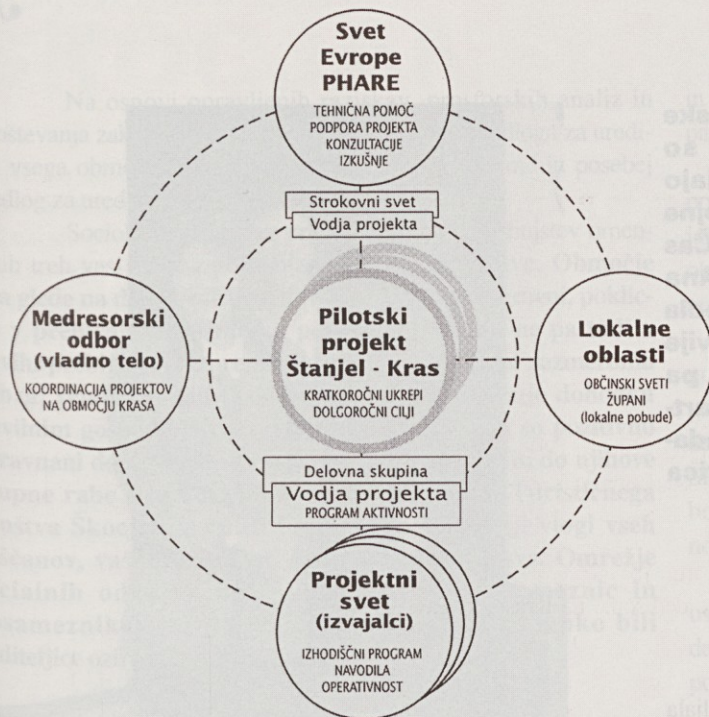
Naj ti dve izhodišči nekoliko ponazorim, na primer, s problemom zagotavljanja pitne vode na Krasu, za katero so nas strokovnjaki opozarjali, prav zadnjih štiri- njst dni pred posvetom v Matavunu, da ni več čista, da ni več pitna, niti ne neoporečno zdrava. Pri oskrbi večine Kraševcev s pitno vodo smo dobili lažen občutek, da smo problem rešili celovito. Dejansko pa smo ga rešili zgolj polovično, saj nas v prihodnosti čaka podobno obsežna naložba, kako bomo čistili odpadne vode, če bomo sploh še hoteli imeti pitno vodo.... Vidite, to je ta znak naše polovičnosti!

Podobno je stanje tudi na področju stavbne dediščine na Krasu, ki ga bolje poznam... V preteklosti so bile ob vaseh zagotovljene relativno zelo obsežne površine za nove gradnje, hkrati pa se je opuščalo obstoječi stavbni fond, kakor je na tem posvetu že opozoril kolega Boris Deanovič, ko se soočamo hkrati ob terjanju novih površin za zazidavo s približno tridesetodstotno neizkoriščenostjo zazidal- nih površin, ki jih že imamo.

Marsikateri problem oziroma nje- gova posledica - tudi glede onesnaženosti vodâ, ki je omenjen - izvira prav iz takega nerazumnega zaseganja prostora z novo poselitvijo in terja poleg prekomerne gra- ditve infrastrukture (vodovod, kanalizacija, električna, ceste ipd.) tudi tak način pozi- dave, ki znižuje racionalnost samih posegov. Še posebno tistih, ki so na nek način skupnega značaja in ki terjajo določena skupna vlaganja; to pa je vse, kar je povezano z infrastrukturo. Tu se kaže neverjetno velik potencial: predstavlja ga zgoščena gradnja na Krasu, ki ima neko zelo logično razlago, zakaj se je v pretek- losti razvila in uveljavila.

KOORDINACIJSKA STRUKTURA PROJEKTOV

Te nasprotujoče si ugotovitve seveda niso značilne le za Kras in samo za Slovenijo, marveč veljajo širše! Ker pa se tukaj osredotočamo samo na Kras, je treba poudariti, da obstajajo na tem prostoru določena pozitivna gibanja, ki lahko v naslednjem obdobju prinesejo marsikaj dobrega.

Prva taka ugodna okoliščina je zagotovo novi Regijski park Škocjanske jame (ki ga je na posvetovanju predstavil državni podsekretar za okolje in prostor Mladen Berginc - op. uredništva). Druga ugodna okoliščina, ki ji tukaj namenjam malo več poudarka, pa je priložnost, ki se ponuja z vrsto projektov z državno ali celo z mednarodno podporo, ki jim je skupno, da so vsi povezani z območjem Krasa. Poznamo jih v okviru Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano in v okviru Ministrstva za gospodarske dejavnosti. Še bolj pa poznam dva projekta, v katerih tudi sodelujem. Mislim na projekt s sodelovanjem Sveta Evrope "Štanjel - Kras", ko poskušamo projekt s Štanjela širiti na območje vsega Krasa, in na projekt v

okviru Phare programa za ustanovitev Kraškega regijskega parka, ki poteka pod okriljem Ministrstva za okolje in prostor.

Če pogledam kot Kraševac na ponujene projekte preudarno, hkrati pa nekoliko pridobitniško ali celo malo navijaško, menim, da gre za ponudbe oziroma za ponudbo, če jo razumem kot neko zaokroženo celoto, ki je ne gre zavreči. Poudariti moram, da je to priložnost, da si lahko občine na Krasu skupaj in v veliki meri za tako imenovani državni denar, ki ga ponujajo omenjeni državni in mednarodni projekti, zgradijo skupno razvojno strategijo, nekakšno skupno lokalno agendo ali preglednik, če govorimo v duhu mednarodnih priporočil. Ta pogled v prihodnost naj bi med drugim vključeval in med seboj povezoval skupno gospodarsko strategijo, skupno strategijo prostorskega razvoja, pa tudi skupno strategijo turistične ponudbe - za katero imamo na Krasu zaenkrat največ tri primarne turistične centre in sicer: Škocjanske jame, Kobilarno Lipico in potencialno morda še Štanjel. Če tem trem centrom v prihodnosti ne bo šlo dobro, če ne bo prišlo

do njihove medsebojne povezanosti in tega in uspešnega sodelovanja ter skupnega nastopanja navzven, si lahko tudi vsi drugi ponudniki tako imenovanega drobnega ali zasebnega turizma na Krasu obetajo manj!

Za sklep k napisanemu naj razložim še shemo, ki se je izoblikovala v začasni delovni skupini za potrebe projekta Kras - Štanjel. Mislim, da je do določene mere univerzalna za vse projekte na Krasu! Ponazarja jo nekakšna štiripresna deteljica, v kateri se pričakujejo partnerski odnosi in ne več odnosi naročnik - izvajalec med vsemi udeleženi. Mislim na uveljavitev razmerij, v katerih je treba poleg nekega zunanega partnerja - Sveta Evrope ali npr. Phare programa - zgraditi lastno organizacijsko strukturo znotraj države. Pred nedavnim je bil ustanovljen kot vladno telo medresorski odbor, ki naj bi bil zadolžen za koordinacijo projektov različnih ministrstev na območju Krasa. Pomemben partner bodo zagotovo lokalne skupnosti, od katerih se pričakuje aktiven in kooperativen odnos. In potem so še tisti, ki so ali še bodo zadolženi za neposredno uresničevanje posameznih projektov. Mislim na projektne svete ali pa na tako imenovane izvajalce z vodji posameznih projektov.

Za sklepno priporočilo izražam upanje, ki, mislim, ni pretirano: da bo kmalu prišlo do zgledega sodelovanja in partnerskih odnosov med vsemi omenjenimi v različnih projektih. Projektni svet in medresorski odbor naj omogočijo vpogled v posamezne projekte in zagotovijo transparentnost njihovega delovanja do tega prostora - do Krasa. Novo ustanovljeni javni zavod Regijskega parka Škocjanske jame naj prevzame eno izmed vodilnih vlog - ob pomoči svojega sveta zavoda in strokovnega sveta - ne samo upravljalca z zakonom določenega zavarovanega območja temveč tudi pobudnika pozitivnih idej na širšem območju Krasa! Pomembno je, da bo lokalnemu prebivalstvu pomagal razvijati najrazličnejše dejavnosti, ki so povezane s tako imenovanim mehkim turizmom ali ekološko humanim turizmom. Ta je, po moji presoji, med najbolj perspektivnimi dejavnostmi na območju regijskega parka.

Okrogla miza revije Kras
o uresničevanju zakona o Regijskem parku
Škocjanske jame

Pričakovanja

"Zakon o Regijskem parku Škocjanske jame je sprejet. Opravljene so številne raziskave, ki zagotavljajo strokovne podlage za možne in potrebne razvojne programe. Pričakovanja domačinov so velika. Čas je za akcijo!" S temi poudarki je prof. dr. Ana Barbič z Biotehniške fakultete v Ljubljani uvedla svoj prispevek v pogovoru za okroglo mizo revije Kras 28. novembra 1996 v Matavunu, potem pa opredelila namen in načela akcijskega načrta, partnerje in akcije za razvoj območja parka... V nadaljevanju objavljamo prispevek, ki ga je avtorica pripravila za revijo Kras.

Raziskovalno delo je potekalo v tesnem sodelovanju z domačini...

Dveletno strokovno delo, ki sem ga vodila in opravljala skupaj s študenti in s številnimi strokovnjaki v tesnem sodelovanju s Turističnim društvom Škocjan, z njegovim predsednikom Francem Ivančičem, s podpredsednico Štefko Novak Žnidarčič in s tajnikom Milanom Maljevcem ob podpori drugih članov kot tudi domačinov zunaj turističnega društva, smo delovno poimenovali "Animacija (spodbujanje - op. uredništva) domačinov za življenje v varovanem območju". Rezultate dela sproti objavljamo v posameznih zvezkih pod skupnim imenom Regijski park Škocjanske jame*.

Vsaka institucionalizacija ali družbeno priznanje dejavnosti, ljudi, območij - tudi opredeljevanje prostorskih območij kot varovalnih parkov - je nekakšno nasilje nad stvarnostjo, predvsem nad ljudmi, ki živijo na takšnem območju. Zato je odpor do omejevanja življenja in dela, kakršnega določa zakon, po katerem se morajo domačini ravnati, njihova najbolj spontana reakcija. Da zavarovanost nekega območja poleg omejitev ponuja tudi priložnosti, je bilo treba domačine Regijskega parka Škocjanske jame šele prepričati. Kako in koliko smo k temu prispevali strokovnjaki in študentje?

Že ob prvem stiku z domačini sem ugotovila, da so prebivalec Matavuna, Škocjana in Betanje potrebne strokovne informacije, ki jim bodo pomagale razumeti in sprejeti življenje v varovanem območju, njegove prednosti in omejitve ob predpostavki, da prve prevladujejo. **Predavanja**, ki so se zvrstila v dveh letih, z družboslovnimi, naravoslovnimi in tehnično-organizacijskimi temami, so obravnavano predstavila v medsebojni povezanosti in soodvisnosti.

Vzporedno s predavanji smo začeli tudi z **razvojnimi raziskovalnim delom**, katerega namen je bil, zagotoviti vsaj del strokovnih podlag za razvoj območja parka in jih na eni strani uskladiti s potrebami, načrti in potenciali ali zmogljivostmi

Gostilničarka Adela Žnidarčič in dr. Ana Barbič

domačinov, na drugi strani pa z zahtevami Zakona o Regijskem parku Škocjanske jame.

Raziskovalne razvojne naloge so na eni strani zadevale odprt prostor, možnosti njegove rabe in ureditve, na drugi strani pa so zadevale domačine, njihove delovne in strokovne zmogljivosti ter tudi njihova pričakovanja od življenja v varovanem območju. Raziskovalno razvojno delo, ki so ga pod mentorstvom svojih učiteljev opravili predvsem študentje, je vseskozi potekalo v tesni povezanosti s turističnim društvom oziroma z domačini, ki so bili strokovnjakom enakovredni in nepogrešljivi partnerji. Od njih smo strokovnjaki in študentje najprej dobili številne zamisli, nato pa smo jim svoje ugotovitve in izdelke predstavili in ponudili v presojo.

Strokovno videnje možnosti za ureditev in razvoj so študentje 4. letnika krajinske arhitekture (šolsko leto 1994/1995) predstavili na sedmih tamatskih kartah in sicer na:

1. karti ustreznih območij za kmetijstvo,
2. karti ustreznih območij za turistično-informativne, gostinsko-prenočitvene in trgovsko-obrtne dejavnosti,
3. karti ustreznih območij za družabne dejavnosti,
4. karti ustreznih območij za organizirane ogledje jam,
5. karti ustreznosti za objekte in območja za ogledje,
6. karti ustreznosti območja za rekreacijo,
7. karti ustreznih območij za vodno rekreacijo.

DOMAČINOV SO VELIKA

Na osnovi opravljenih raziskav, prostorskih analiz in upoštevanja zakonskih omejitev sta bila narejena predloga za ureditev vsega območja Regijskega parka Škocjanske jame in posebej predlog za ureditev naselij v parku.

Sociološka preučitev prebivalcev in gospodinjstev omenjenih treh vasi pa je izpostavila naslednje ugotovitve: **Območje ima glede na demografski sestav (starostni, izobrazbeni, poklicni) v prebivalstvu primeren potencial ali moči, ne pa tudi v številu prebivalcev. Opremljenost gospodinjstev je razmeroma dobra, vendar bi bili dodatni viri za pridobivanje dohodka številnim gospodinjstvom dobrodošli. Prebivalci so pozitivno naravnani do skupnih infrastrukturnih objektov in do njihove skupne rabe s turisti. Ob vsem prizadevanju Turističnega društva Škocjan je čutiti tudi potrebo po večji vlogi vseh vaščanov, vaše skupnosti in vaše samouprave. Omrežje socialnih odnosov kaže veliko število posameznikov in posameznikov, ki jim vaščani zaupajo in bi lahko bili voditeljice oziroma voditelji posameznih aktivnosti.**

Namen in načela akcijskega načrta

Osnovni namen akcijskega načrta je zagotoviti varovanje dediščine in spodbuditi razvoj, ki bi prispeval h kakovosti življenja prebivalcev Regijskega parka Škocjanske jame. Sestavljen je iz opredeljene področja akcij, priporočenih mehanizmov oziroma poti za njihovo uresničitev, predlogov za nosilce akcij in možnih finančnih virov ter trajanje (začetek in konec) posameznih akcij.

Akcijski načrt temelji na naslednjih **načelih**: na varovanju okolja (**ekološko načelo**), na varovanju naravne in kulturne dediščine in na uresničevanju obveznosti, ki izhajajo iz dejstva, da so Škocjanske jame vpisane v Unescov Seznam svetovne naravne in kulturne dediščine (**etično načelo**) ter na zagotavljanju kakovosti življenja lokalnemu prebivalstvu (**ekonomsko-socialno načelo**), katerega sestavina je tudi vzdrževana krajina in urejen videz naselij (**estetsko načelo**). Štiri načela in na njih temelječe akcije niso hierarhično ali stopenjsko nadrejena oziroma podrejena, temveč se jih pojmuje kot enakovredne sestavine usklajenega razvoja območja parka. Pojmovana v medsebojni povezanosti in soodvisnosti zagotavljajo preseganje delitve na ekocentrično in antropocentrično razvojno paradigmo ali zgled ter ju nadomeščajo s **paradigmo usklajenega razvoja**.

Ravni in področja akcij

Predlagani akcijski načrt zadeva predvsem ekonomsko-socialne (gospodarsko-družbene) vidike razvoja območja ter izpostavlja dejavnosti, ki bodo prispevale h gospodarski in socialni varnosti prebivalcev parka z možnostjo za njihovo povezovanje v širši prostor predvidenega kraškega regijskega parka, pa tudi z možnostjo pritoka ljudi in kapitala v park od zunaj.

Prvo raven predstavlja akcija za oblikovanje Kraškega regijskega parka, v katerem bodo Škocjanske jame skupaj z Lipico

in Štanjelom predstavljale osrednjo razvojno os, zavod Regijski park Škocjanske jame pa njegovo administrativno središče.

Drugo raven zadevajo akcije, namenjene popestritvi ponudbe naravne in kulturne dediščine parka kot dopolnilo Škocjanskim jamam. Takšna ponudba bo pritegnila različne skupine obiskovalcev in jih tudi zadržala na območju parka več kot le nekaj ur.

Tretja raven akcijskega načrta je namenjena spodbujanju gospodarskih dejavnosti posameznikov oziroma posameznih gospodinjstev in na eni strani vrste dejavnosti, namenjenih opredelitvi in rabi stavbne dediščine ter zunanji ureditvi vasi Matavun, Škocjan in Betanja, na drugi strani pa predvideva aktivnosti, ki bodo omogočale samozaposlitev ali dozaposlitev ter predvsem nova delovna mesta za domačine.

Četrto raven predstavljajo akcije za spodbuditev in usposobitev domačinov, da se bo povečala učinkovitost obstoječih dejavnosti in da se razvijejo novi viri dohodkov gospodinjstev in posameznikov.

Predstavljeni spisek ne izčrpa vseh možnih akcij domačinov za njihovo tvorno vključevanje v razvojna dogajanja, niti ne določa vseh sestavin, ki so potrebne za njihovo uresničitev, pač pa nakazuje področja akcij, za katere domačini lahko takoj dajo pobudo in jih začno uresničevati. Narediti pa morajo kakovosten premik od dosedanjih akcij - povezanih predvsem z njihovim sodelovanjem pri oblikovanju zakona o Regijskem parku Škocjanske jame in s prostovoljnim delom v okviru Turističnega društva Škocjan - k akcijam za različne oblike (samo)zaposlitve ter usposabljanja za nova delovna mesta, ki bodo povezana tako z uresničevanjem zakona o regijskem parku kakor tudi s pričakovanim povečanim številom turistov v parku. Ob tem velja nameniti posebno skrb ženskam, ki zlasti na podeželju predstavljajo razvojni potencial. Sodelovanje domačink in domačinov v gospodarskem in v javnem življenju bo povečalo njihovo samozavest ter jim zagotovilo enakopraven položaj v omrežju partnerstev za varovanje parka in za njegov razvoj.

* Strokovno delo je financirala Uprava R Slovenije za varstvo narave, objavo rezultatov v sedaj že štirih zvezkih pod imenom Regijski park Škocjanske jame pa so finančno omogočili Urad slovenske nacionalne komisije za Unesco, Služba vlade R Slovenije za reformo lokalne samouprave, Občina Divača in Turistično društvo Škocjan (ti so tu zagotovili sredstva za objavo 1. zvezka) ter Urad R Slovenije za prostorsko planiranje (ki je financiral objavo naslednjih treh zvezkov). Vse zvezke pa je brezplačno opremil Etbin Tavčar, dipl. inž. krajinske arhitekture.

Dve čestitki iz IUCN

NE POSTAVITE NARAVNE ZNAMENITOSTI NA KOCKO!

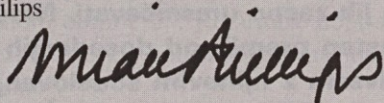
S konference Svetovne zveze za ohranitev narave (The World Conservation Union - IUCN) v kanadskem Montrealu sta reviji Kras 17. oktobra 1996 po njenem udeležencu iz Slovenije gospodu Petru Skobernetu z Uprave za varstvo narave Ministrstva za okolje in prostor poslala čestitke ob 10. obletnici vpisa Škocjanskih jam v Unescov seznam svetovne dediščine predsednik komisije IUCN za narodne in naravne parke (CNPPA) g. Adrian Philips in g. Jim Thorsell.

Gospod Adrian Philips sporoča:

Uvrstitev Škocjanskih jam v Seznam svetovne dediščine pred desetimi leti je bil dogodek velikega pomena za Slovenijo. Unescov Svet za svetovno dediščino je s tem dejanjem namreč spoznal, da imajo te jame izredno univerzalno vrednost za vse človeštvo, Slovenija pa je sprejela dolžnost, da te znamenitosti zavaruje. Zato me zelo veseli, da je obletnico počastil slovenski parlament z odločitvijo, s katero se je povečalo stopnjo zavarovanosti te znamenitosti in razširilo zavarovano območje. Upam, da bo temu dobrodošlemu dogodku kmalu sledila razglasitev večjega zavarovanega kraškega območja, katerega osrčje bodo Škocjanske jame. Pomembno pa je tudi, da se vse večjim pritiskom turizma ne dovoli postaviti naravne znamenitosti na kocko.

V imenu Komisije IUCN za narodne in naravne parke pozdravljam vse, kar je bilo doseženo, in upam, da bo v naslednjih desetih letih napredek v zvezi z zavarovanjem teh enkratnih jam enako spodbuden!

Adrian Philips

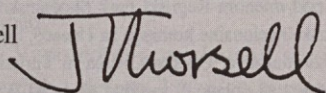

Gospod Jim Thorsell iz Švice pa je sporoča:

Deset let po tistem, ko smo v IUCN opravili vrednotenje Škocjanskih jam, je razveseljivo opazovati napredek pri upravljanju s to znamenitostjo, uvrščeno v Seznam svetovne dediščine. Med pomembnejšimi dejanji je povečanje obsega zavarovanega območja za boljšo zaščito površinskega dela območja. Tudi preusmeritev nove avtomobilske ceste, da ne poteka preblizu jam, predstavlja korak naprej, isto pa velja tudi za novi center v Škocjanu, namenjen obiskovalcem. Sprejetje novega zakona o Regijskem parku Škocjanske jame je tudi simbolnega pomena, ki ga slovenska vlada in parlament pripisujeta tej naravni znamenitosti in Konvenciji o svetovni dediščini. Vendar se pogosto zgodi, da smo žrtve lastnega uspeha: neizogibna posledica uvrstitve v Seznam svetovne dediščine je razmah turizma in njegov vpliv na Škocjanske jame, zato bo treba pri nadaljnjem načrtovanju razvoja nameniti še posebno skrb.

Ob deseti obletnici uvrstitve Škocjanskih jam v Seznam svetovne dediščine vam izrekam najboljše želje in upam, da boste nadaljevali z uspešnim delom!

Jim Thorsell

ŠKOCJANSKE JAME

Po razglasitvi
Zakona o Regijske parku
Škocjanske jame

Ker sem bil do nedavnega po službeni dolžnosti v slovenski diplomatski službi v Argentini, nisem mogel sodelovati v pripravah na slavljenje 10. obletnice vpisa Škocjanskih jam v Unescov seznam svetovne dediščine, niti ne pri nastajanju revije Kras št. 17-18, ki je bila v celoti namenjena temu našemu naravnemu in kulturnemu spomeniku svetovnega slovesa. Zato se v tem prispevku, resda z zamudo, po končanih slovesnostih, spominjam prizadevanj, da smo končno le dobili zakon o zavarovanju Škocjanskih jam in njihove okolice...

Predno sem se zaposlil na takratnem Zavodu za spomeniško varstvo v Ljubljani, sem bil turistični novinar RTV Ljubljana. Že od mladih let sem bil navdušen jamar, bil dolgo vrsto let vodja jamarskega katastra, to je bogate dokumentacije o slovenskih jamah. Še pred vpisom v Ljubljansko jamarsko društvo leta 1959 me je poleti 1958 starosta slovenskih jamarjev prof. Pavel Kunaver, moj učitelj zemljepisa v osnovni šoli, peljal s sošolci v Škocjanske jame.

Takrat so bile Škocjanske jame, seveda, še neelektificirane, vendar je bila pot skozi nje daljša in zanimivejša, ko smo se sprehodili od ponora Reke navzdol čez Mahorčičevo jamo, po dnu Doline in nato ob kanjonu čez Tihe jame ter iz Globočaka ven na svetlo. Spomnim se, da smo se kopali pri Malnih in da smo se sprehajali po okoliških kraških gmajnah in udorih.

Razvoj ZAVAROVANJA ŠKOCJANSKIH JAM

Matjaž Puc

Pešpot od Divače do Škocjana mi je še vedno ljuba, če le zmorem najti čas.

Večkrat sem bil potem v jamah, vendar samo turistično, saj so bile takrat zame najbolj zanimive druge jame: sanjali smo, da se bomo lahko prebili v sistem Reke med Divačo, Sežano in Lipico. Precej jam sem zato obiskal in prebrskal na klasičnem Krasu. Veliko sem sodeloval s sežanskimi in z divaškimi jamarji in se zaljubil v ta del Slovenije.

Leta 1979 pa sem začel obiskovati jame tudi profesionalno in varovati predvsem Škocjanske jame, ker sem bil potem deset let zadolžen prav za kras in jame. Višek pa je bila priprava strokovnih zaosnov za vpis jam v Unescov Seznam svetovne dediščine. Spomeniški zavod, pozneje preimenovan v zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, je bil vključen v Ministrstvo R Slovenije za kulturo. Takratna SFRJ je bila že nekaj let zelo dejavna v Unescu in imela v njegovem Seznamu vpisanih že nekaj kulturnih in naravnih spomenikov: Plitvice, Sopočani, Ohrid, Kotor, Split in Durmitor. Takratni vodja za varstvo narave je dobro vedel, da Unesco zahteva popolno urejeno zakonsko varstvo vsakega spomenika oziroma naravnega parka, vendar smo napisali samo občinski odlok za zavarovanje jam. Zakaj ne takoj na republiški ravni?

Prav zaradi politike, zaradi takratnega samoupravljanja, je pri nas prevladovalo mnenje, da je treba zavarovati spomenike, znamenitosti in območja najprej z občinskimi odloki in šele potem na republiški ravni z odločitvijo skupščine. Potem, ko so leta 1980 sprejeli občinski odlok o varstvu Škocjanskih jam, so razlagalci samouprave menili, da jih pravzaprav ni treba zavarovati še na višji ravni, čeprav smo vedeli, da je bil občinski odlok nepopoln in da ga v resnici ni bilo mogoče uresničevati. Zato so

nam morali leta 1986 na Unescu uradno razložiti, da so jame svetovni fenomen, za katerega je država naredila premalo. Bili smo namreč slabo pripravljeni tudi na to, da mora skrbeti za spomenike, vpisane v Unescov svetovni seznam, država, kajti le ta je lahko porok za to. Za turistično izrabo jam je skrbelo sežansko gostinstvo v okvirih podjetja TOP Portorož oziroma sozda Timav. Zgolj na papirju zavarovano območje v resnici sploh ni zaživel, zato v resnici ni bilo nikakršnega skrbstva. Prepričevali smo sebe in Unesco, da je gostinstvo pri nas družbeno oziroma državno, čeprav je bilo jasno, da takšno podjetje ne more biti varstvena organizacija z mednarodno jurisdikcijo. Gostinstvo pač hoče komercialne učinke: povečati turistični obisk v jami, zgraditi gostinski center, parkirišča in podobne reči, nikakor pa ga nikoli ni zanimalo "zavarovano" območje z naselji, celo jame ne v tistem delu, v katerem ni bilo turističnega obiska.

Poleg strahotne onesnaženosti Reke je bilo torej stalen problem državne uprave območje, ki je bilo v začetku tako ali tako premajhno, nezanimanje domačinov, občine in tudi zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine, katerih sodelavci so lahko šli na teren le, kadar jih je tja kdo poklical. Za take klice pa so se ljudje le poredkoma odločali... Zato smo si prizadevali, da bi bila v uradnih jugoslovanskih delegacijah pri Unescu (v letih 1986 in 1987) tudi nekakšna skrbnika Škocjanskih jam in okoliškega območja, takrat Albin Debevc kot direktor gostinstva iz Portoroža, pozneje, po izločitvi gostinske dejavnosti iz podjetja TOP Portorož, pa Drago Rebec iz Sežane. Unesco je hitro ugotovil, da na nek način varamo, zato so nam njegovi ljudje svetovali, naj čim prej ustanovimo poseben državni zavod, saj so vedeli, da je je turistično izkoriščanje za varstvo

spomenikov take vrste zvečine škodljivo.

V Parizu smo tako bili leta 1986, ko naj bi se odločilo o vpisu Škocjanskih jam v Unescov Seznam svetovne dediščine, takratni minister za okolje **Tomaž Vuga** kot predstavnik vlade, direktor Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine **Marjan Kolarič**, v katerem so pripravili celoten dosje o Škocjanskih jamah, **Albin Debevc** kot skrbnik tega naravnega spomenika in pisec tega prispevka **Matjaž Puc** kot strokovni sodelavec Zavoda ter zadolžen za Škocjanske jame.

Žal se potem veliko let ni nič spremenilo. Vemo pa, kako nas je Unesco stalno opozarjal, da smo le na nekakšni preizkušnji in da nam vpisane Škocjanske jame lahko izbrisajo s seznama. Vendar smo se obnašali, kot da ni nič. Gostinci so imeli svoj interes in so pri jami zgradili turistični center, obsežno parkirišče in potem še dvigalo v najstrožje zaščiteni Dolini. Voda Reke se je izboljšala šele po slovenskem osamosvojitvenem letu 1991 in le redki smo se zavedali, da je treba takoj razglasiti parlamentarni zakon in ustranoviti poseben državni zavod. Ta naj bi dal gostincem le gostinsko koncesijo, po možnosti nič drugega. Jasno nam je namreč bilo, da mora biti bodoči zavod v rokah naravovarstvene stroke. Kot vodja ad hoc skupine Slovenske nacionalne komisije za Unesco sem v letih 1993 in 1994 vabil na sestanke z enim samim ciljem: čim prej razglasiti v slovenskem parlamentu zakon.

Razglasitev Zakona o Regijskem parku Škocjanske jame po njegovem sprejetju v Državnem zboru oktobra 1996 je torej končni, silno dolgotrajen in uspešen prag, na katerega se bo treba šele zaviti!

Matjaž Puc, prof. geografije, svetovalec vlade v Ministrstvu za zunanje zadeve

Nekaj škocjanskih razglednic iz zbirke prof. Matjaža Puca

Prva je iz leta 1883, druga iz leta 1901, tretja iz leta 1914 in skrajno desna iz obdobja po I. svetovni vojni

Pismo za revijo Kras

Počitnice s KONJI

V pogovoru z Agencijo Kras je divaški župan dr. Rajko Vojtkovszky za 17.-18. številko revije Kras govoril tudi o nadaljnjih razvojnih možnostih občine Divača. Poudaril je pomen sonaravnega kmetijstva, predvsem rejo drobnice, pridelavo sadja in turizem na kmečkih domačijah, zgrajenih v kraškem slogu. Na njih naj bi nudili doma pridelane kmetijske proizvode, domačo hrano tipične kraške kuhinje, kjer naj bi turisti lahko tudi prenočevali ter preživljali aktivne počitnice... Potem, ko je naštel številne turistične zanimivosti v občini - od Škocjanskih jam do športnega letališča Gabrk, je župan še dodal: "Izoblikovala se je tudi že kar solidna ponudba zasebnikov, rejcev lipicancev, ki nudijo konje za šolanje in trekinge v okolico..."

Tako ponudbo lipicancev za šolanje in trekinge zagotavljajo s svojim hlevom za konje in letovalno hišico za pet oseb tudi županovi družinski člani v podjetju DIOMED FARM v Lokvi pri Divači, katerega dejavnost bomo predstavili v naslednji izdaji. Spodbudo za to smo dobili v pismu in risbica enajstletne Kaje, ki živi v Holandiji in ki je lansko poletje letovala na tej farmi. Poleti prihaja v Slovenijo v rojstni kraj in na Kras, kjer se druži s konji, s svojimi najljubšimi prijatelji...

Za revijo Kras!

Stara sem enajst let in doma iz Slovenije. Poleti, med počitnicami, prihajam tudi na Kras. Živim v Holandiji v Nordwykerhoutu, kjer hodim sedaj v 5. razred osnovne šole. Pri nas, v Holandiji, je to skupina 7. Že od sedmega leta hodim tudi v jahalno šolo. Je samo nekaj kilometrov oddaljena od kraja, kjer živim. Na šolskih govornih vajah sem imela referat o konjih v Sloveniji.

V jahalno šolo hodim enkrat na teden, ker pa imam konje neskončno rada, jaham še ob praznikih in med počitnicami. Poleg običajnega ravnanja s konji in njihovega vodenja je v jahalni šoli lepo, ker jahamo v gozdu in na peščeni obali ob morju.

Ko sem bila čisto majhna, nisem hotela za igranje punčk in medvedkov. Igrala sem se s konjički. Še sedaj namenjam svoj prosti čas risanju konj. In urejam, pišem in rišem tudi časopis o konjih VINKO, poimenovan po mojem najljubšem konju v jahalni šoli. Izide vsak mesec. Razmnoženega z barvnim fotokopirnim strojem dajem v branje sošolcem in prijateljem.

Z lanskoletnih poletnih počitnic iz Lokev pri Divači, kjer imajo konje za turiste, pošiljam zgodbico...

Vakantie op DIOMED FARM

Tegen ik op Diomed Farm was, vond ik het heel erg leuk. Het was de leukste paardenvakantie die ik ooit heb meegemaakt! We hadden 4 Lipizzaners en een veulen bij ons. Ze hadden heel mooi, hius. We hadden de paarden en het huis helemaal voor ons. We hadden wat de paarden moesten zorgen te maken over de vloer. Maar door de paarden in de kist te plaatsen, was het heel gemakkelijk. We moesten allemaal zelf hoesjes maken. We hadden ook leuke activiteiten die bij de hoesjes en slag-ten horen. Dat was om ook de paarden in de wei te laten lopen. De paarden hadden heel veel plezier met het vee-selen. Ze hadden ook een kleine bak waar je in kon rijden en alle spullen die je bij het rijden en vervoeren nodig had, waren aanwezig. Ik zelf vond het heel erg leuk zonder zadel te rijden!

Ik had een hele leuke vakantie!!!
Kaja

(MOBILA IN ŠREBIČEK)

Počitnice na DIOMED FARM

Na DIOMED FARM mi je bilo zelo lepo. To so bile najlepše počitnice s konji, ki sem jih kdajkoli doživela. Imeli smo štiri konje lipicance in žrebička v hlevu pri zelo lepi hiši. Konje in hišo smo imeli čisto zase. Ni nas skrbelo za hrano konjev. Hrana je avtomatično in v pravilni količini prihajala do posod zanje. Samo seno smo dodajali, kar je bilo preprosto.

Imela sem tudi lepe in prijetne mucke, ki so spale na seniku na balah slame. Lahko sem jahala, kolikor sem hotela. Meni je bilo najlepše jahati tudi brez sedla. Konje sem lahko puščala, da so se pasli na pašniku. To je bilo zelo lepo videti. Še posebej, ker je bil poleg tudi žrebiček. Pred jahanjem in po njem sem konje privezala, da sem jih skrtučila. Poleg ograde za izpust konj smo imeli tudi manežo. In vse stvari, ki so potrebne za konje, imajo tam.

Bile so čudovite počitnice!!!

Kaja

het blad voor paarden - maar vooral FIERDE! -
Lies hebbers!

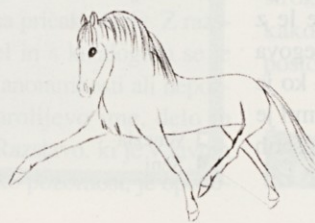
VINKO

NIEUWE VINKO
AVONTUUR!

BONFIRE NIEUWS!
KADO!

TIP:
VITA-MINERAP!

VINKO MANEGE
NIEUWS!

Razstava baročnega slikarja Antonija Parolija je doživela v Sloveniji in Italiji veliko pozornost

PAROLIJEVA

Ferdinand Šerbelj

Čep rav skoraj na vsakem koraku srečamo spomenike baročnega obdobja, pa je o tem umetnostnem slogu pri nas še mnogo neznank in ga vse premalo poznamo. Za veliko spomenikov arhitekture, kiparstva in slikarstva lahko le ugotovljamo, da so nastali v drugi polovici 17. stoletja in še zlasti v vsem 18. stoletju. Tu in tam se tudi izlušči ustvarjalčevo ime s podpisom na umetnini ali pa iz arhivskega zapisa zvemo, da so temu ali onemu mojstru naročili oziroma plačali za opravljeno delo...

Pri natančnem pregledu cerkvâ na Krasu in na Vipavskem sem že pred leti postal pozoren na nekaj baročnih slik, ki v spomeniškem gradivu precej izstopajo. Kmalu se je izkazalo, da sodijo v določeno delavnico oziroma, da so delo iste roke. Ker vsa ta dela niso bila podpisana in o njih nisem zasledil arhivskih poročil, sem se o njihovem avtorstvu sprva sprijaznil z zasilnim imenom "Vremski mojster". Pač zato, ker so v Marijini cerkvi pri Vremškem Britofu kar tri velike oltarne slike tega slikarja. Šele s pregledom slikarskih fondov ali zbirk v Gorici in v njenem zahodnem zaledju ter s študijem lokalne literature se je za omenjene slike izluščilo mojstrovino ime. To je goriški slikar Antonio Paroli, ki se je rodil leta 1688, najbrž v Gorici.

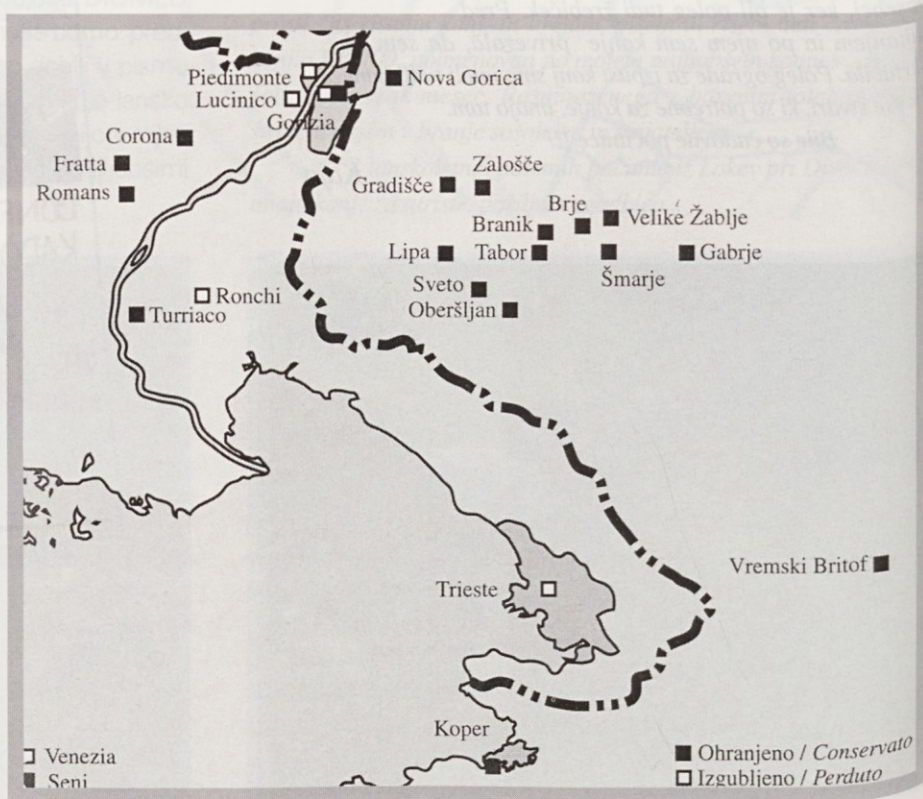
Baročni slikar Antonio Paroli

Ni znano, kje se je Antonio Paroli šolal, toda leta 1718 je bil v Benetkah član slikarske bratovščine in za neko tamkajšnjo cerkev je naslikal dve podobi. To potrjuje njegove mladostne stike s beneško umetnostjo... Razen teh omemb, povezanih z Benetkami, pa nas preseneča, da za vso prvo polovico slikarjevega življenja, vse do prve znane datirane slike iz leta 1732, ne vemo nič. Tako se poznavanje slikarjevega sloga in njegove veščine povezuje le z goriškim obdobjem, za katerega je njegova dejavnost izpričana vse do leta 1761, ko je Paroli imel že enainsemdešet let. Umrli je za tiste čase v visoki starosti osemdesetih let v Gorici leta 1768.

Ugled oziroma vpliv Parolijevega slikarstva se potrjuje na slikah, ki so nastajale še v poznem 18. stoletju. Sicer pa je bil njegov vpliv omejen le na območje domače dežele Goriške. Slikal je tako v oljni kot v fresko tehniki ter bil nedvomno ugleden slikar, saj so pri njem naročali dela za takrat novoustanovljeno goriško nadškofijsko stolnico in za številne ugledne cerkve,

poleg del za cerkve pa je slikal po naročilu posvetne teme za goriške palače. Med takimi so se ohranile štiri nadvratne slike (sopraporte) in znana stropna oljna slika Bogovi Olimpa v Palazzo Attems, vse po naročilu goriškega grofa Sigismunda Attemsa.

Zob časa, največ pa prva svetovna vojna, ki je previharila Goriško, sta pobrala

SLIKARSKA DELA

na Krasu

Sveto pri Komnu, podružnična cerkev sv. Egidija (sv. Tilha, sv. Tilna)

Sv. Janez Nepomuk in Notburga z vizijo Marije in deteta, olje na platnu, 125x195 cm. Na hrbtni strani rezljanega okvirja je vrezana letnica 1743 in z rdečo okorno napisano: P 1893/G 8/8. Stranski levi oltar sv. Notburge. Restavrirano: 1961, Čoro Škodlar; 1995, Štefan Hauko; okvir slike, ki ima po obsegu vlogo oltarnega nastavka, je restavriral 1996 Sandi Huszár. Sodeč po vizitacijskem zapisu (pregledu dokumentov - op. ured.) 6. novembra 1750 (F. Kralj. L. Tavano 1994, p. 53) je bil oltar sv. Notburge sprva posvečen Janezu Nepomuku. Vizitator namreč v tej cerkvi našteva oltarje sv. Egidija (Tilna), Janeza Nepomuka, Bartolomeja (Jerneja) in Frančiška Ksaverja. Morda je k poimenovanju oltarja po sv. Notburgi pripomogla slika, na kateri kmečka zavetnica najbolj pritegne pozornost, ko - obdana z ubogimi - deli kruh. K njenim atributom sodijo še v zraku lebdeči srp (fovč), putto s snopom klasja ter živina.

Na levi se je sv. Janez Nepomuk zagledal v nebeško vizijo in od Jezusa sprejema zvonček, sicer nenavaden predmet v ikonografiji tega baročnega svetnika, a v povezavi z legendarno svetnikovo molčečnostjo je razumljiv. Sliko odlikujeta spretno urejena kompozicija večjega števila figur in efektna kombinacija svetlobe in intenzivnih barv, podobno kot sliko v bližnji cerkvi v Oštrju.

Med Parolijevimi deli v Sloveniji je ta slika prva pritegnila pozornost stroke.

Ob razstavi Barok na Slovenskem v Ljubljani leta 1961 je bila pripisana neznanemu slikarju iz Čebejeve šole.

Razstava: Ljubljana, 1961.

Literatura: A. Cevc 196, p. 30 (neznan slikar, Čebejeva šola); S. Tavano 1988, p. 150 (maniera quagliesca); B. Uršič 1988, p. 94; B. in M. Uršič 1990, p. 203; F. Šerbelj 1194, p. 246.

veliko slikarjevih del. Med ta vojni davek štejejo tudi freske v goriški stolnici in v bližnjem Ločniku. V cerkvah goriške nadškofije lahko vidimo Parolijeva dela v Coroni, Romansu, Fratti in Turiaku. Največ pa jih je v sami Gorici. V tamkajšnji cerkvi sv. Roka je štirinajst postaj križevega pota, v cerkvi sv. Karla je velika stropna slika v olju, tri velike ovalne slike, ki povečujejo sv. Janeza od Boga, so v cerkvi sv. Justa, precej slik pa hranijo goriški Pokrajinski muzej (Musei Provinciali) in zasebniki.

Med najboljša slikarjeva dela sodijo slike s Krasa

V Sloveniji so Parolijeva dela le na območju koprške škofije. Oltarne slike so na Vipavskem v Braniku, Gabrjah, Šmarju, Velikih Žabljah in na Taboru. Med najboljša slikarjeva dela pa sodijo oljne slike s Krasa. To sta v komenski župniji sv. Jurija oltarni sliki v cerkvi sv. Marije Device - Oštrju pod Komnom in v cerkvi sv. Egidija v Svetem nad Komnom.

Med zanimiva in kakovostna Parolijeva dela se uvršča tudi slika sv. Mihaela v istoimenski cerkvi v Lipi na Spodnjem Krasu. K najboljšim njegovim slikam pa moramo šteti še sliko v cerkvi sv. Marjete Kortonske v Senju v R Hrvaški.

Vsa ta in še druga spoznanja so spodbudila priprave na razstavo o Antoniju Paroliju, v katerih so se Narodni galeriji v Ljubljani pridružili še Goriški muzej v Novi Gorici in Pokrajinski muzej (Musei Provinciali) v Gorici. Združitev strokovnih moči za uresničitev zamisli o razstavi je bila večnamenska - pripraviti izčrpen dvojezični slovensko-italijanski katalog in zaporedne razstave v Narodni galeriji v Ljubljani, v gradu Kromberk pri Novi Gorici in v Pokrajinskem muzeju v Gorici. Njena uresničitev je presegla vsa pričakovanja. Z razstavo umetnikovih del in s katalogom se je namreč iz dokajšnje anonimnosti ali nepoznanosti izluščilo Parolijevo ime, delo in umetniško poreklo. Razstavo, ki je v javnih občilih doživela veliko pozornost, je opozo-

nila tudi na delež Gorice v baroku kot deželnega središča, ki je na prometnem vozlišču med Mediteranom in alpskimi deželami odigralo povezovalno in posredniško vlogo.

Restavratorski postopki so dragi in zamudni...

Prav gotovo pa je bil največji uspeh in hkrati tudi največje breme vseh priprav na uresničitev zamisli o razstavi Parolijevih del reševanje slikarjevih del. Večina slik je današnje dni dočakala v tako slabem stanju, da je bila razstava - kar velja za vse podobne naloge - prava reševalna akcija. Saj velja poudariti, da so bile na razstavi vse slike iz Slovenije poprej strokovno restavrirane. In če pomislimo, kako dragi in zamudni so restavratorski postopki, je vsako sodelovanje na relaciji

lastnik-razstava-lastnik bogato poplačilo za zaupanje. Tako se je sodelovanje in zaupanje med muzejskimi ustanovami in lastniki oziroma upravitelji umetnin na terenu ponovno izkazalo in potrdilo, da je pri nas nasplošno razvita ozaveščenost o varovanju naše kulturne dediščine.

Na razstavi je iz Slovenije manjkala le slika sv. Mihaela iz Lipe!

Smo pa v dolgoletni praksi izposojanja umetnin prav pri pripravi Parolijske razstave naleteli na nepremostljivo težavo pri sodelovanju oziroma zaupanju "varuhov" kulturne dediščine. Domačini vasi Lipa in tudi "gospod", ki skrbijo za njihov dušni blagor, so namreč z nerazumljivim zavračanjem vseh pobud in zagotovil Narodne galerije ter celo zastopnika koprške škofije samovšečno dosegli, da "njihova" slika sv. Mihaela ni prišla na razstavo. Kljub vsem možnim jamstvom in kljub temu, da je bil za restavriranje slike že zagotovljen potreben denar, so vztrajali pri odločnem "ne". Ker je bil sv. Mihael iz Lipe edina slika iz Slovenije, ki ni bila razstavljena, smo občinstvu pokazali zgolj njeno nepopolno fotokopijo. S svojim odločnim "ne" pa so njeni "varuhi" zavrnili tudi možnost, da bi vprašljivo stanje slike z zahtevnim restavratorskim posegom dolgočasno rešili.

Pri vsem napisanem o tem dogodku se poraja tudi vprašanje, kako glasni bi bili vrli Lipanci takrat, če bi morali iz svojega žepa primakniti kakšen "sold" za obnovo slike ali za obnovo domačega hrama, ki že tudi kliče po obnovi...?

Oberšljan pri Komnu, podružnična cerkev Marije Device

Sv. Anton Padovanski in Anton Pušcavnik, olje na platnu, 118x179 cm. Desni stranski oltar sv. Antona Padovanskega. Restavrirano: 1993, Tamara Trček Pečak. Slika pred restavratorskim posegom ni utrpela nobenega posega, s čimer se je ohranila v neokrnjeni izvirnosti in je tako ena izmed ključnih za presojanje Parolijskega slikarstva.

Oba Antona sta postavljena na neko kamnito ploščad, ki jo je že načel zob časa. Daleč v ozadju je videti gorato obmorsko pokrajino, prav tako irealistično, kot je prizor v ospredju. Na veliki modri krogli v vrtincu oblaka se je k sv. Antonu Padovanskemu spustil Jezušček, obdan z množico puttov (iz ital.: putto = deček v upodabljajoči umetnosti; kip ali podoba golih otročičev - op. ured.). Mladi redovnik je zamaknjeno stegnil roke proti detetu, medtem ko je, ne meneč se za dogajanje, bradati puščavnik Anton zatopljen v branje. Oškrbljena piramida v ozadju za njim poudarja njegovo egipčansko oziroma vzhodnjaško poreklo. Spredaj v sredini pa sede na stopnici, po renesančnih zgledih, muzicirata putta. Ob stopnico je položena knjiga, odprta na straneh 42 in 43. Tu beremo besedilo molitve "/stran/ 42 /res/ponzorij: če iščeš čudeže - tu bežijo smrt, zmota, nesreča, demon, gobavost; bolni ostajajo ozdravljeni; /stran/ 43 umikajo se morje in sponse; mladi in stari, ki prosijo za ude ali za izgubljene stvari, jih dobijo; nevarnosti izginjajo; umikajo se /.../" 42/(RES)PONSO: RIO/ SI QVAERIS MIRACU:/ LA/ MORS, ERROR CALA:/ MITAS/ DAEMON, LEPR FV:/ GIVNT/ AEGRI SVRGVNT/ SANI, // 43/ CEDVNT MARE/ VINCVLA, MEM:/ BRA, RESQVE/ PERDITAS/ PETVUNT, ET AC:/ CIPIVNT/ IVVENES, ET/ CANI/ PEREVNT P(ERI)/ CVLA, / CE (CE = kustos).

Literatura: B. Uršič 1988, p.94,95; B. in M.Uršič 1990, p. 203; F.Šerbelj 1994, p.246.

Vremski Britof, župnijska cerkev Marijinega vnebovzetja

Cerkev ima pet stranskih oltarjev, ki so, sodeč po kamnoseški obdelavi, nastali približno v istem času. Vsi oltarni nastavki so oblikovani kot okvirji za slike. Mogoče je bila v teh oltarjih še kakšna Parolijeva slika. Na to pomislimo ob desnem slavočnem oltarju sv. Mihaela, v katerem je sedaj slikarsko zelo skromno delo beneškega slikarja, delujočega v Trstu, Lorenza Pedrinija iz leta 1771 (podpis na hrbtni strani). Žal noben oltar v cerkvi ni datiran, na kar bi lahko oprli datacijo Parolijevih slik.

Smrt sv. Jožefa, olje na platnu, 96x189 cm. Desni stranski oltar sv. Jožefa. Restavrirano: 1996, Ana Sirk Fakuč.

Nad uimirajočega Jožefa se je v spremstvu angelov na veliki modri obli z razprtimi rokami spustil Bog Oče s Sv. Duhom. Prizor spominja na nebeško vizijo na sliki v Oberšljanu. Tudi tam angel prinaša svetniku venec, spleten iz cvetja. Desni angel, ovit v oblak, pa je kar dvojnik oberšljanskega. Puttoma ob postelji je slikar namenil podobno kompozicijsko vlogo kot muzicirajočemu paru na omenjeni podobi v Oberšljanu. Umirajočega tolaži Jezus, Marija pa se v molitvi ozira kvišku. Na levi ob njej je v popolnem mraku viden obris razkošne mize in posode za kadijo, iz katere se kadi. Ta kulisni rekvizit povede pogled iz polmraka na osvetljeno prizorišče, ki mu po nastikanih predmetih lahko pripišemo meščanski značaj. Ob vseh premišljenih podrobnostih, s katerimi je ugašen vrvež figur, je le rezljana Jožefova postelja nenavadno skrajšana. Literatura: B. Uršič 1988, p.94; B. in M. Uršič 1990, p.203.

Lipa na Krasu, podružnična cerkev sv. Mihaela

S. Mihael v boju s satanom, olje na platnu, 97x145 cm, veliki oltar sv. Mihaela.

Na rob oltarja je vklesana letnica 1741, s čimer lahko tudi sliko uvrstimo v ta čas.

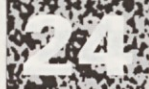
Med slikami iz Slovenije je ta edina, ki ni bila vključena v razstavo, kajti vaščani Lipe niso dovolili izposoje, s čimer so tudi zavrnili možnost, da bi vprašljivo stanje slike z restavratorskim posegom dolgoročno rešili. Niso je niti dovolili sneti z oltarja za fotografiranje, zato je bil na razstavljeni reprodukciji spodnji del upodobitve zakrit s tabernakljem.

Z razgibano držo sv. Mihaela z razprtimi krili in vihrajočo draperijo ter s padajočim satanom je Paroli površino slike kompozicijsko spretno zapolnil in ustvaril učinkovito podobo zmagojučega nadangela. Premagani satan drži trak z napisom: "Enak bom Najvišjemu! Izaija 14,14 (SIMILIS ERO ALTISSIMO. ISAIAS, 14.14.). Izaijeva verz 14: "Nad oblačne višave pojdem, enak bom Najvišjemu!" in 15: "Pa si pahnjen v podzemlje, v najglobljo jamo" se sicer nanašata na padec babilonskega kralja, a prerokov citat v satanovih rokah je primeren njegovemu padcu v podzemlje.

Literatura: F. Šerbelj 1994, p.246

Vsi podpisi k slikam so iz kataloga Narodne galerije "Antonio Paroli" avtorja Ferdinanda Šerbelja, Ljubljana 1996

Avtor fotografij: Marjan Smerke, dipl. inž.
1000 Ljubljana, Komanova 13,
tel: 061/342-792

Vsakemu gospodinjstvu na Krasu zgibanka...

EKOLOGIJA

Za ZDRAVO IN ČISTO *vodo na Krasu*

Agencija Kras

S finančno pomočjo Uprave za varstvo narave Ministrstva za okolje in prostor, Komunalno stanovanjskega podjetja Sežana, Kraškega vodovoda iz Sežane in kraških občin sta ljubljanski podjetji Limnos, d.o.o., in Mediacarso, d.o.o., z zamislijo Bogdana Macarola in z oblikovalskim deležem Leva Lisjaka pripravili in izdali v nakladi 10.000 izvodov informativno-izobraževalno barvno zgibanko "Za zdravo in čisto vodo na Krasu". Prejela so jo vsa gospodinjstva kraških občin Divača, Hrpelje-Kozina, Komen, Miren-Kostanjevica in Sežana ter številni drugi prejemniki. Nadrobno pa je bila predstavljena strokovnjakom in novinarjem v Hotelu Klub v Lipici in v Zemljepisnem muzeju v Ljubljani ter bila

deležna odmevne publicitete v elektronskih in tiskanih medijih. Namen zgibanke je celovita predstavitev dejavnikov, ki vplivajo na kraški vodonosnik, da bi mogli na Krasu, na Tržaškem in na slovenski obali piti zdravo in čisto vodo.

Urednik zgibanke in avtor njenega besedila Bogdan Macarol je v uvodu povabil njene prejemnike, naj se pridružijo načrtovanim dejavnostim lokalnih skupnosti in države za varstvo kraških vodâ pred onesnaževanjem. Slovenija je s 44 % kraškega ozemlja ena izmed najbolj kraških držav na svetu. Tudi drugod po svetu je v tem pogledu najbolj poznana po Divaško-Komenskem Krasu, ki ga običajno poimenujemo kar Kras.

Na stiku kraškega in nekraškega svetâ ponika Reka v Škocjanskih jamah v kraško podzemlje. Povprečno ponikne pri Škocjanu 9,6 kubičnega metra vode na sekundo. Timav, vir pitne vode za Trst z okolico, ki nad Devinom priteka izpod Krasa in se izliva v Tržaški zaliv, se le delno napaja z vodami Reke, saj na njegovem izviru prihaja na dan mnogo več vode, povprečno 35,8 kubičnega metra na sekundo!

Padavinska voda na krasu na svoji poti v podzemlje topi kamnino in pri tem ustvarja na površju značilen videz pokrajine. Na sliki je pogost pojav na apnencu - žlebič.

Vodnjaki - štirne, kamor se je stekala kapnica, so bile še pred nedavnim na Krasu glavni vir vode za življenje ljudi, medtem ko so podobno vlogo za napajanje živine in pranje perila opravljali kali. Na slikah kal v Skopem in komunska štirna v Štanjelu.

Naravne danosti krasa

Poleg posebnih kamnin in ostalega, kar je tipično za kras, je ena izmed temeljnih značilnosti krasa odsotnost površinskih tekočih vodâ. Večina vode na krasu je v tleh kot talnica in podtalnica. Ve pa se, da je poleg živega svetâ prav voda zaradi svoje velike gibljivosti in sposobnosti raztapljanja najrazličnejših snovi najbolj ogrožen del naravnega okolja. A kljub takšnemu vedenju še mnogo ljudi misli, da so podzemeljske vode dobro zavarovane. Za takšno mnenje je vzrok predvsem to, da so posledice onesnaževanja podzemeljskih vodâ v glavnem očem skrite in da je njena dosedanja sposobnost za naravno samoočiščevanje v glavnem zadoščala za zadovoljivo čistost in s tem tudi kakovost pitne vode.

Meritve kakovosti vodâ v zadnjem času in ugotovljene spremembe v sestavi vrst organizmov v kraškem podzemlju pa kažejo čedalje slabšo sliko o kraških vodah. Naraščajoči vplivi dosedanjega razvoja so trčili ob neizogibne naravne danosti. Teh je več, med najpomembnejšimi pa je omejena samočistilna sposobnost kraškega podzemlja, ki temelji med drugim tudi na dokaj velikih hitrostih pretakanja podzemeljskih kraških vodâ. Za razliko od nekraškega, neredko naplavinkega svetâ, v katerem se talne vode pretakajo počasi, od 10 metrov do 10 kilometrov letno, pa so njihove hitrosti v krasu docela drugačne. Izmerjena hitrost podzemskih kraških vodâ, ki se jih ocenjuje s pomočjo različnih sledilnih tehnik med dvema točkama na zemljevidu in ki so v

resnici v naravi enkrat do dvakrat večje, so v krasu med pol metra na uro in 900 metri na uro, največje pa presegajo celo 3.000 metrov na uro. Običajno so te hitrosti med 70 in 180 metri na uro. To teoretično predstavlja hitrost od 50 do 135 kilometrov na mesec, kar je več, kot predstavlja padavinsko zaledje na Krasu. O občutljivi povezanosti celotnega sistema govori tudi dejstvo, da se vpliv dežja, ki pade v krajih z meteorološkimi postajami ob robu Krasa, pozna na več deset kilometrov oddaljenem črpališču vode že po dveh dneh ali v povprečju po treh dneh in pol.

Zgodovina

Ljudje starejše in srednje generacije se še živo spominjajo, kako je na Krasu pred kratkim trajno primanjkovalo zadovoljivih količin pitne vode. To je bilo zlasti v sušnih obdobjih leta, ko je pogosto sovpadalo še s požari v naravi, za gašenje katerih je bilo potrebno tudi veliko vode... Pomanjkanje vode je med drugim vplivalo na poseben tip poselitve na Krasu, pa tudi na njeno zelo varčno rabo.

Vodni viri

Vode iz kraškega podzemlja sedaj zagotavljajo že 50 % vseh potreb po pitni vodi v Sloveniji. Za zadovoljevanje potreb po pitni vodi na Krasu z okolico v Sloveniji se uporabljajo lokalni viri, kapnice in od leta 1983 izdaten vir Klariči pri Brestovici. Vodovodni sistem Brestovica zmora zagotavljati vodovodnemu omrežju do 1000 litrov vode na sekundo, ta čas pa jo daje do 250 litrov na sekundo občinam Miren-Kostanjevica, Komen, Sežana, Divača in

Hrpelje-Kozina ter v poletnih sušnih obdobjih polovico teh količin še obalnim občinam. Njene analize kažejo, da je običajno bakteriološko oporečna, zato se jo naknadno klorira, medtem ko so njene fizikalno-kemične vrednosti običajno še v dovoljenih mejâh. Za pridobitev uporabnega dovoljenja pa bo treba v Selih na Krasu v kratkem postaviti čistilno napravo za odpravo občasnih izpadov in zagotavljanje stalne kakovosti vode. Črpališče Klariči se napaja iz kraškega zaledja in zlasti v sušnem obdobju s podtalnico Soče, ki tistikrat lahko daje kar polovico vse v črpališče pritekajoče vode.

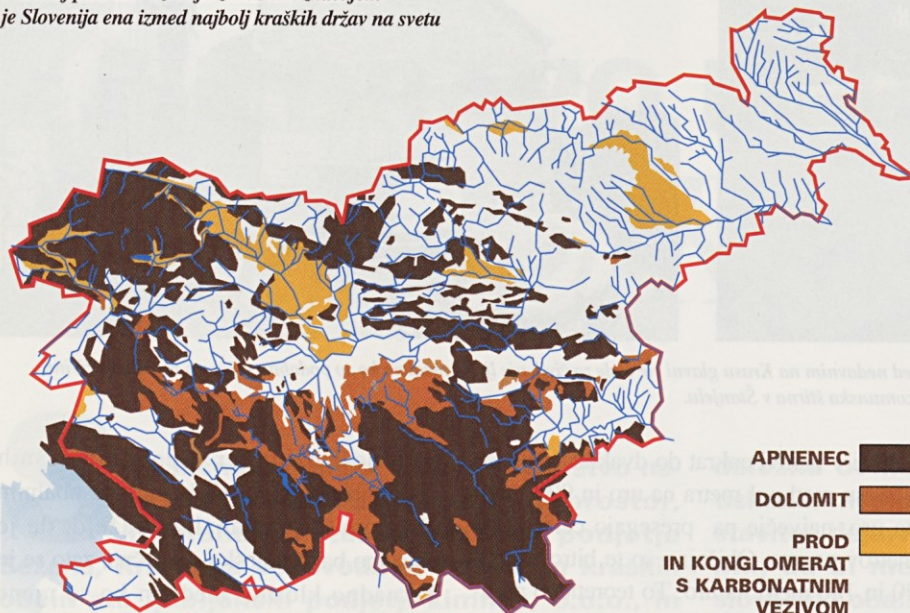
Onesnaževanje vodâ

Najpomembnejši viri za onesnaževanje vodâ so v industrijskih obratih, obrti, kmetijstvu, prometu in v odlagališčih odpadkov. Zlasti na krasu pa se mednje kot pomembne onesnaževalce šteje tudi naselja. Pogosto je tod edini način za zmanjšanje onesnaževanja podtalnice zgolj prestrezanje fekalij v greznice, ki povrhu vsega zvečine še slabo tesnijo.

Količina in sestava komunalnih odpadnih vodâ (to so odpadne vode iz gospodinjstev in njim podobne odpadne vode) predstavlja enega izmed pomembnih okoljskih problemov, ki je lahko prepoznaven ter dokaj lahko rešljiv. Kako pomemben je, govori podatek, da vsak prebivalec Slovenije povzroči neposredno v svojem gospodinjstvu ali posredno v storitvenih in negospodarskih dejavnostih nastanek 55 kubičnih metrov komunalne odpadne vode letno ali dober kubični meter na teden.

EKOLOGIJA

S skoraj polovico ozemlja z kraškim značajem je Slovenija ena izmed najbolj kraških držav na svetu

APNENEC
DOLOMIT
PROD
IN KONGLOMERAT
S KARBONATNIM
VEZIVOM

najprimernejše postaviti manjše čistilne naprave. Izkušnje v razvitem svetu in tudi pri nas kažejo, da so v takih okoljih zelo primerne rastlinske čistilne naprave (RČN). Izkazale so se za učinkovite, strokovno sprejemljive, za krajino in poseg vanjo nemoteče ter glede postavitve in poznejšega obratovanja ter vzdrževanja nezahtevne. V rastlinski čistilni napravi očiščena voda je uporabna za več namenov - na primer za zalivanje, škropljenje in kot protipožarna voda, kar je za kraški svet še posebej pomembno.

Poleg čedalje večje obremenjenosti okolja in s tem tudi virov zdrave pitne vode, kar bistveno vpliva na zdravje in obstoj ljudi ter drugih živih bitij, in naraščajočih davkov za obremenjevanje okolja, ki jih bo moral plačevati vsakdo, če bo še kakorkoli nadaljeval z onesnaževanjem vodâ, imamo vsi skupaj tudi mednarodne obveznosti v zvezi s čiščenjem vodâ. Države, ki so se udeležile leta 1992 v Rio

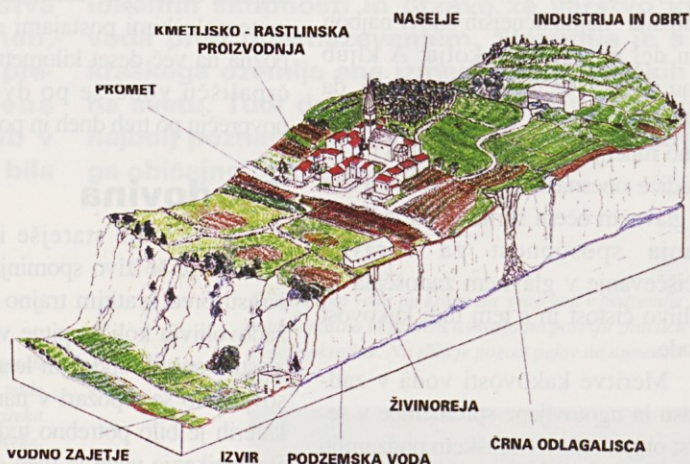
*Slika desno:
Viri za onesnaževanje vodâ na krasu so različnega izvora.
Naselja s svojimi komunalnimi odpadnimi vodâmi igrajo
pri tem pomembno vlogo.*

*Slika spodaj:
Rastlinske čistilne naprave so ustrezen
in preizkušen način čiščenja komunalnih odpadnih vodâ.
Na fotografiji je rastlinska čistilna naprava
za komunalne odpadne vode v Ponikvah
pri Šentjurju.*

Čiščenje odpadnih vodâ

Ker je v veliki meri količina iz vodnih virov dovedene in pozneje uporabljene vode enakovredna količini odpadne, v večji ali manjši meri onesnažene vode, je razumljivo, da je treba onesnaženo vodo pred vrnitvijo v naravo očistiti, saj jo bomo odtod pozneje spet v določeni meri uporabili. V večjih naseljih je za čiščenje odpadnih vodâ najprimernejše njihovo odvajanje po kanalizaciji v mehansko-biološko čistilno napravo. Na območju Krasa delujejo tri take čistilne naprave, žal pa ne dosegajo zadovoljivega čiščenja. Čistilna naprava v Sežani bo zamenjana z zmogljivejšo in sodobnejšo.

Zaradi strnjenosti naselij na Krasu in zaradi gospodarskih, okoljevarstvenih in še drugih razlogov je ob manjših naseljih

de Janeiru konference Združenih narodov o okolju in razvoju, med njimi tudi Slovenija, so si z dogovorom zadale nalogo, po kateri bodo do leta 2005 očistile najmanj 50 % vseh odplak in odpadnih vodâ, in do leta 2025 takorekoč skoraj vse odplake in odpadne vode. Šele uresničenje teh ciljev bo omogočilo uresničenje še enega cilja omenjene konference, zapisanega v listini Agenda 21. To je: zagotoviti oziroma omogočiti najpozneje do leta 2000 oskrbo najmanj 40 litrov varne vode dnevno na prebivalca.

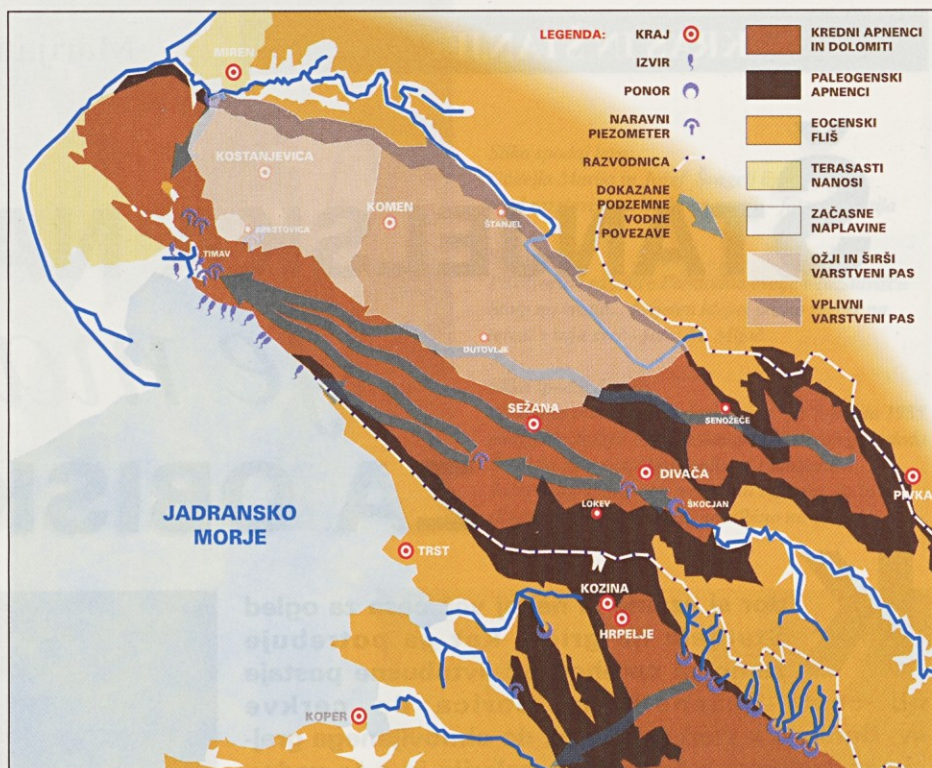
Prihodnost

Kljub ponekod sicer opaznemu zmanjšanju onesnaževanja podtalnice je utemeljena črnogleda napoved poznavalcev. Če se onesnaževanje okolja ne bo bistveno zmanjšalo, bo zaradi čedalje manj razpoložljive kakovostne vode na Krasu razvoj tega območja vse bolj otežen. To bo zmanjšalo tudi gospodarske in eksistenčne možnosti tega območja in s tem tudi vse Slovenije.

Pripravljenost na Krasu na obeh straneh meje živečih ljudi, občinskih in državnih upravnih organov za uvajanje sodobnejših, naravi prijaznejših rešitev za zmanjševanje onesnaževanja okolja, je vse večja. To je potrdil tudi pogovor za okroglo mizo revije Kras o varovanju kraške podtalnice marca 1996 v Matavunu.

Spoznanje, da je nadaljnji razvoj dopusten le, če je skladen z zmogljivostmi narave - in te so na krasu zlasti zaradi zelo omejenih samočistilnih sposobnosti podtalnice mnogo manjše kot drugod, nas obvezuje, da začnemo na Krasu onesnažene vode in med njimi zlasti komunalne odpadne vode dosledno, povsod in čim prej čistiti. Edino tako bomo zadostili potrebam sedaj živečih po čisti in zdravi vodi, ne da bi ogrožali enake možnosti prihodnjim generacijam.

In vaše sodelovanje, cenjeni prebivalci, obiskovalci in ljubitelji Krasa - pa tudi bralci revije Kras - je pri tem nepogrešljivo!

Kraška planota na shemi obsega površino okrog 440 kvadratnih kilometrov. Njene vodne vire sestavljajo padavine in odpadne vode, na robovih pa se napaja z rekami z nekraškega območja, kot so Reka, Vipava, Raša in Soča. Kraški vodonosnik se prazni ob severnem robu Tržaškega zaliva. Da se poveča varnost vodnih zajetij pred onesnaževanjem, bo treba sedanje varstvene pasove zaradi novih spoznanj o podzemskih vodnih poteh še razširiti in bolj dosledno upoštevati.

Kraška planota z označbo bodočega Kraškega regijskega parka, z označenimi ocenjenimi podzemskimi vodnimi tokovi ponikujoče Reke proti Tržaškemu zalivu, z vodnimi viri, z večjimi porabniki vode in s čistilnimi napravami.

ŠTANJELSKA NASELBINA *je magnet* ZA OBISKOVALCE

Kdor si vzame le nekaj več časa za ogled Štanjela na griču, kot ga potrebuje samo za sprehod od avtobusne postaje ob cesti Sežana-Nova Gorica do cerkve sv. Danijela v stari naselbini, do obnovljenega grajskega poslopja s Spacalovo galerijo in s še vedno neodprtim, za obratovanje že poldrugo leto pripravljenim bifejem, in še naprej do muzeja - Kraške hiše z etnološko zbirko, se bo med ogledovanjem obnovljenih hiš zagotovo ustavil tudi pred hišo s številko 6/a, kjer stanuje družina Švagelj. Če ne zaradi njene pristne kraške podobe, pa zaradi radovednosti, kaj se skriva za napisom "Nassa desella, d.o.o." na stavbi. V poletnem času in tudi sicer, kadar je lepo vreme in dovolj toplo, obiskovalcu še pozvoniti ni treba, saj lahko skozi odprta vhodna vrata vidi, da mu domačini nudijo pristen domač med in druge čebelje proizvode, ki bi ga utegnili spominjati na obisk pri čebelarju v tem kraju. In skoraj zagotovo se bo kar hitro zapletel v pogovor s kom od domačih - bodisi z učiteljem likovne vzgoje, štanjelskim kronistom in vodičem po Štanjelu Jožefom Švagljem, z njegovo soprogo učiteljico angleškega jezika Marijo, ki enkrat letno uredi ličen zbornik "Pozdrav", ali pa s kom izmed njunih odraslih otrok - s Tomažem, z Ano ali s Petro. To pa bo zanesljivo podaljšalo čas, prebit v nekdanjem mestu, saj mu bodo prijazni domačini pokazali še marsikaj, kar je vredno ogleda. Če nič drugega, prav gotovo vsaj Stolp na vratih, v katerem družina Švagelj prireja odmevne likovne razstave ter spremljajoče kulturne dogodke...

In da bralce revije Kras, ki se boste odločili obiskati Štanjel in si ga podrobneje ogledati, na nek način napeljemo, stopiti do Marije in Jožefa in z njunim sodelovanjem obogatiti doživetje med obiskom tega kraškega arhitekturnega bisera, objavljamo v nadaljevanju pogovor z njima...

Od kdaj in kako, gospod Jožef Švagelj, živite s svojo soprogo Marijo Švagelj v stari štanjelski naselbini, od kod vaš rod, kaj sta po poklicu, kje sta zaposlena in kdo še sodi v vajino družino?

“V Štanjelu smo si obnovili gotško hišo pri Stolpu na vratih. Vanjo smo se vselili leta 1977. Bila je to ruševina. Njene obnove sem se lotil v časih, ko je tod tekel nasproten proces, ki - na žalost - še traja: ljudje so se izseljevali in se še izseljujejo, hkrati pa je takrat veljala miselnost, da je popravljati hišo v starem Štanjelu čisto noro dejanje.

Slika spodaj levo:

Učitelja Marija in Jožef Švagelj iz Štanjela pred razstaviščem Stolp na vratih - foto: B. Šutila

Slika levo:

Po otvoritvi razstave Pomladno cvetje v razstavišču Stolp na vratih... Prijeten klepet pozno zvečer na terasi v soju sveč - foto: M. Mljac

Slika spodaj desno:

"Našemu mlademu zgodovinarju!" so 7. junija 1955 podpisale Jožefu Švaglju fotografijo s svojega ogleda Štanjela neznane obiskovalke iz Ljubljane... Jožef Švagelj jih vabi, naj se mu oglasijo, da bi si skupaj še enkrat ogledali naselbino na griču!

Odločitev, da se preselimo v stari Štanjel, je dozorela, ker sem domačin in ker sem med temi štanjelskimi zidovi doraščal. Preprosto zato, ker je bil sentiment do domačega kraja zelo močan... Rad pogledam fotografijo, ki so mi jo iz Ljubljane poslali 7. junija 1955 s pripisom: *Našemu mlademu zgodovinarju!* Na fotografiji so verjetno študentke na študijskem izletu, katerim sem se vedoželjno pridružil in se z njimi fotografiral na gornjem grajskem dvorišču ob vodnjaku, ki ga danes ni več. Zelo rad bi zvedel, kdo so bila ta brhka dekleta. Vabim jih na obisk, da si še enkrat skupaj ogledamo Štanjel!

Po očetovi veji sem doma iz Štanjela. S svojo družinsko kroniko mi je uspelo priti do leta 1757, torej pet rodov nazaj, ki so živeli v hiši, v kateri sem odrasčal.

Po poklicu sem učitelj. Tako kot moja žena Marija. In oba sva zaposlena, vsak na svoji osnovni šoli... Soproga Marija je Gorenjka iz Kranjske gore in se je v novo okolje dobro vživela. Izkušnja življenja v turističnem kraju ji gotovo daje širino, neobremenjenost in pogum, kar vse pride prav, ko se odločamo o novih poteh... Del družine so tudi najini trije odrasli otroci, v vasi pa živi tudi moja mama".

Kako se je porodila zamisel o ureditvi razstavišča v Stolpu na vratih? Kaj vse ste morali opraviti in narediti, da ste začeli v njem prirejati razstave in kako to poteka sedaj? Katere odmevnejše razstave ste že priredili v zadnjih letih, katera je bila zadnja v letu 1996? Kakšen je obisk na otvoritvah, kakšen sicer med trajanjem razstav in kdo so zlasti njihovi obiskovalci?

"Ker stanujemo zraven Stolpa na vratih, ki je, čeravno obnovljen, dve desetletji sameval zapuščen in prazen, in ker je v Štanjel zahajalo vedno več obiskovalcev, smo se odločili, da ga naša družina vzame v najem in mu da kulturno vsebino. Ni bilo enostavno, saj smo se znašli na začetku neznanega: kako popolnoma sami, brez vsakršne podpore in spodbude od zunaj, začeti nekaj, kar sploh nismo vedeli, kam bo peljalo... Preprosto, z Marijo sva želela nekaj narediti. Toda, kako se lotiti, da bo vse skupaj čisto zares?

Ustanovili smo družinsko podjetje *Nassa desella, d.o.o.* - turizem, kultura, trgovina in se začeli ukvarjati z organiziranim

vodstvom po starem Štanjelu in njegovi okolici, v pritličju Stolpa smo odprli trgovino s spominki, organiziramo razstave in druge kulturne dogodke. In tako so si v zadnjih treh letih razstave v Stolpu na vratih sledile skoraj v mesečnih intervalih.

Sedaj smo z vsakomesečnimi razstavami začasno prekinili, ker je najmanj za šest mesecev na ogled razstava kiparskih del v barvani žgani glini akademskega kiparja Petra Černeta iz Ljubljane. Ta razstava je zamišljena kot zasnova stalni zbirki, ki jo kipar namerava podariti občini Komen.

Preden je Stolp zaživel, je bilo treba vanj vložiti kar nekaj finančnih sredstev, še več pa stalne skrbi in dela, naj temu rečem

KRAS IN ŠTANJEL

kar ljubezni. Izpeljava vsake razstave zahteva veliko dela vseh članov družine. Slehera otvoritev je kulturni dogodek - celota, vsakokrat izvirna, drugačna in neponovljiva. K temu seveda prispevajo tudi avtorji razstav, včasih na pomoč priskočijo sponzorji, ki se jim vsem še enkrat zahvaljujem za pomoč. Levji delež pri izpeljavi razstav pa nosimo sami. Ti kulturni dogodki so neprofitna dejavnost, ki jo pokrивamo z lastnim delom in s sofinanciranjem. V teh treh letih je bila vsaka razstava kakovost zase, zaokrožen kulturni dogodek.

Ta pogovor izrabljamo za opravičilo vsem, ki smo jim zaradi postavitve razstave Petra Černeta odpovedali že dogovorjeno možnost razstavljanja v času njegove razstave. Pričakujemo, da bo občina Komen storila vse in v doglednem času omogočila nov razstavni prostor v grajskem kompleksu. Tako bo Stolp na vratih ponovno zaživel v prejšnji dinamiki!

Na otvoritvah razstav je obisk ponavadi izjemen; zlasti, če so razstave skupinske. Med samim trajanjem razstave pa je obisk nepredvidljiv. Ponavadi je večji konec tedna. Zelo je tudi odvisen od vremena, letnega časa... Praktično smo v vsakem času pripravljeni Stolp odpreti, če to obiskovalci želijo, saj živimo zraven razstavišča. Obiskovalci Štanjela so zelo različni: naključni sprehajalci, ljubitelji kraške arhitekture in kraških umetnin, družine z otroki, mladi, ljubitelji drugačnega, šolarji, študentje, agencijski gostje. Za skupine ali posameznike, ki jih vodimo po Štanjelu, je ogled Stolpa in razstave sestavni del organiziranega ogleda. Te obiskovalce pripeljejo različne agencije, društva in šole, s katerimi dobro sodelujemo".

Gospa Marija Švagelj, že nekaj let urejate in izdajate publikacijo Pozdrav iz KS Štanjel. Kaj je njen cilj, kako nastane konec vsakega leta, kdo so njeni sodelavci in kako zagotovite za njeno izdajo potreben denar?

Krajevna skupnost Štanjel je izdajala letno publikacijo Pozdrav iz KS Štanjel. Prve izdaje je pomagal urediti in pripraviti za tisk Studio R gospoda Dušana Rebolja, tudi izdajatelja revije Kras, ki je razvilo veliko glasil in revij na Slovenskem. Urejanje Pozdrava sem pozneje prevzela jaz in se v zadnjih šestih letih trudila za njegovo rast in kakovost. Z reformo lokalne samouprave in s pridružitvijo Štanjela občini Komen pa je bila na tem območju

ukinjena krajevna skupnost, z njeno ukinitvijo pa je bilo konec zanimanja in podpore za nadaljnje izdajanje glasila. Za Štanjel je z ukinitvijo krajevnih skupnosti izginil zadnji, čeprav majhen sedež odločanja. Ostale so sicer vaše skupnosti, ki pa niso pravne osebe. Oblast se je razdrobila na številne posamične vasi in s takšno razdrobljenostjo se je izgubila moč odločanja. Štanjel je izgubil sedež krajevnih skupnosti. Vsi pa vemo, kako pomembni so sedeži državne uprave in institucij. Kraj, ki jih ima, je pomembnejši od onega, ki jih nima.

Z ukinitvijo krajevnih skupnosti Štanjel je bil ukinjen tudi izdajatelj Pozdrava. Lanskega decembra je Pozdrav izdalo naše družinsko podjetje. Zbrala sem vse sile, saj je bila številka vsebinsko naređ, problem pa je bil potreben denar za natis. Stroške za njen izid so pokrili sponzorji, donatorji in podjetja s svojimi oglesi... Še enkrat hvala vsem!

Letos energije za ureditev in izdajo novega Pozdrava preprosto nisem zmogla zbrati, saj občina Komen kot pravna naslednica krajevnih skupnosti Štanjel ni pokazala pripravljenosti podpreti izid Pozdrava.

Kaj je cilj Pozdrava? Kar je napisano, ostane! In v teh letih smo izbrskali mnogo stvari, ki bi sicer šle v pozabo, pisali o pomembnih ljudeh, ki so v preteklosti izšli s tega območja, pisali o aktualnih dogajanjih, voščili najstarejšim prebivalcem in zapisali njihove življenjske zgodbe, zbirali ledinska in hišna imena... Sodelavci so se zgodili, kot rečemo, na dveh ravneh. Na lokalni, ko

Med obiskom Štanjela si oglejte v razstavišču Stolp na vratih
kiparska dela v barvani žgani glini, ki jih razstavlja akademski kipar

PETER ČERNE

Razstava je zasnova stalni zbirki, ki jo bo Peter Černe podaril
občini Komen.

Za ogled razstave pozvonite pri Švagljevih, hišna št. 6/a!

Za razstavni katalog je likovni kritik Janez Mesesnel med drugim napisal: *"Prva razstava del akademskega kiparja Petra Černeta na Krasu, v Štanjelu, je plod organske težnje slehernega polnokrvnega umetnika po širjenju in osvajanju, po preverjanju odzivov v različnih regijah in mikrokulturnih okoljih. Morda pa tudi, v primeru uspeha, po trajni zapuščini njegove umetniške sledi. Na drugi strani pa seveda tudi odsev intimne težnje po umetniškem posvojevanju in zatem osebnem predajanju zakritega sporočila, ki ga nova regija, novo kulturno okolje lahko tvorno posreduje estetsko in drugače občutljivi umetniški osebnosti. In tako je Peter Černe, že dolgo navezan na to naše severnosredozemsko okolje potem, ko je v Istri umetniško podoživel tamošnje kulturne, umetniške in oblikovalske impulze ter jih na več razstavah po domovini uspešno preveril, stopil na pot proti severnim mejam tega področja; vpil je vtise, doživetja in sporočila in se na tej poti - morda željan daljšega postanka - tokrat ustavil na Krasu, v Štanjelu..."*

Peter Černe se je rodil leta 1931 v Ljubljani. Študiral je na Akademiji likovnih umetnosti v Ljubljani, kjer je končal tudi specialko za kiparstvo pri prof. Borisu Kalinu. Živi in dela v Ljubljani, Vrtača 9 (telefon: 061/216-462), 0609/638-995) in občasno v Grožnjanu v Istri.

Od leta 1960 je imel več kot 60 samostojnih razstav doma in v tujini. Sodeloval je na mnogih skupinskih razstavah slovenske in jugoslovanske sodobne umetnosti doma in po svetu. Prejel je številne nagrade in priznanja, med njimi: III. nagrado za kiparstvo na Mednarodnem bienalu sredozemskih dežel v Aleksandriji leta 1968, Nagrado Prešernovega sklada leta 1969 in II. nagrado na I. Slovenskem trienu satire in humorja Aritas leta 1995.

so bili prebivalci območja nekdanje krajevne skupnosti Štanjel neposredno povabljeni k sodelovanju. Druga raven pa je bila iskanje vezi z ljudmi, ki so kakorkoli povezani s krajem, s Krasom, ki z njega izhajajo ali pa je ta prostor predmet njihovega strokovnega proučevanja. Zato si želim, da letošnji izpad Pozdrava ne bi pomenil tudi stalne prekinitve večletnega ustvarjalnega dela. Želim, da bi Pozdrav spet izšel!"

Gospod Jožef Švagelj, obiskovalci Štanjela, ki jih stara naselbina na hribu boljše zanima, prihajajo k vam in se obračajo na vas, da jih vodite po štanjelskih ulicah ter jim razkazujete njegovo arhitekturo, spomenike in sploh kulturno dediščino ter pripovedujete o zgodovini naselbine. Od kod vam veliko vedenje o Štanjelu in kaj je zlasti tisto, kar vas iz zgodovine tega nekdanjega "mesta" najbolj zanima?

"Obiskovalci Štanjela se name obračajo že vsa leta, kar sem se s svojo družino vrnil v svoj domači kraj, z željo, da jim pokažem in povem kaj o Štanjelu. Vedno znova je to zame izziv; vodenje skorajda ne more biti dvakrat enako, saj vsakokrat pridejo novi ljudje, vedno z drugačnim zanimanjem. Želim, da bi z mojo pripovedjo obiskovalci kraj doživeli, začutili drugačnost, ki jo nosi v sebi. Štanjel je predvsem urbanistični spomenik prve kategorije. Je srednjeveško naselje, ki se je ohranilo kljub neprijaznim časom skozi zgodovino vse do današnjih dni. Mestno naselje je nastalo pred več kot 500 leti ob karavanski poti na ozemlju goriških grofov. Bliža se 500. obletnica, ko je goriška grofija propadla s smrtjo zadnjega goriškega grofa Leonarda, in prepričan sem, da se bo v naslednjih treh letih, ki nas še ločijo od te pomembne obletnice, o goriških grofi še pisalo in govorilo, saj so bili pri sedanjih zgodovinarjih zamolčani in v senci svojih sorodnikov grofov Celjskih... Opozoril pa bi rad še na vsaj dve markantni osebnosti, ki sta vezani

KRAS IN ŠTANJEL

na Štanjel. To sta arhitekt Max Fabiani in škof dr. Anton Mahnič. Fabiani je bil župan občine Štanjel in je s svojim znanjem ter vplivom med drugim prispeval k razvoju Štanjela, Primorske in ljubljanske arhitekture in urbanizma. Dr. Anton Mahnič pa je bil pred sto leti ustoličen za škofa na Krku in tam veliko prispeval v glagoljaškem gibanju.

V zandjem času me zaposluje zlasti zgodovina goriških grofov in vloga Judov v tistem času. O Štanjelu je malo znanih pisnih virov. Zbiram podatke o Štanjelu, ki so v drobcih v različnih virih, in jih poskušam povezovati. Nastaja zbirka podatkov, ki pa še ni urejena v preglednejšo celoto”.

Imate tudi zasebno družinsko podjetje Nassa desella, d.o.o. Bi ga hoteli predstaviti z najvažnejšimi dejavnostmi in tudi opisati, kakšni so vaši nadaljnji načrti v Štanjelu? Kaj menite o pobudi izdajatelj revije Kras, da bi ponovili pred leti skupaj opravljeno nalogo - napisati, urediti in za objavo v reviji Kras izoblikovati informativen in poučen SPREHOD PO ŠTANJELU?

“Res smo ustanovili zasebno podjetje. Naše delovanje je razvidno iz tega, kar sva v tem pogovoru že povedala. Turiste vodimo po Štanjelu in njegovi okolici, v pritličju Stolpa na vratih imamo trgovnico s spominki, skrbimo za delovanje galerije Stolp na vratih in organiziramo kulturne dogodke.

Zamislil za oživitvev Štanjela je kar nekaj. Radi bi, da bi Štanjel živel kot mesto. Trudimo se za prenovitev našega stanovanjskega objekta z apartmaji, ker se zanimanje za bivanje v Štanjelu povečuje. Pri nas, na primer, poletja preživlja gospod Renato Ferrari, pranečak arhitekta Maxa Fabianija in avtor več knjig, med njimi najodmevnejše Fabianijeva murva, ki bi jo tudi radi izdali v slovenščini.

Pozdravljamo pobudo izdajatelj revije Kras, da bi posodobili in ponatisnili nekdanj skupaj pripravljeni prospekt Sprehod po Štanjelu, ker je pošel. Časovna distanca je pokazala, da je prospekt vsebinsko bogat in zelo uporaben.”

Kako spremljate vsa dosedanja prizadevanja za revitalizacijo Štanjela - od prvih, zelo odmevnih restavratorskih posegov dr. Nataše Šumijeve, vsa nadaljnja dogajanja do nedavne ponudbe Sveta Evrope, s katero se začenja uresničevati projekt pod imenom Kras in Štanjel? Kako se vključujete v to kot soustvarjalci in ponudniki odmevnih kulturnih vsebin in oblik oživljanja štanjelske naselbine na griču?

Kaj predlagata, naj bi se naredilo, da Štanjel zares postane nekakšen magnet za ljubitelje kraške arhitekture in same štanjelske naselbine na griču z vsemi njenimi zgodovinskimi, arhitekturnimi in kulturnimi spomeniki?

“Vsa leta z velikim zanimanjem spremljam revitalizacijo Štanjela. Opažam zlasti velik premik v zavesti, v vrednotenju starega. Ta zavest se je iz institucij preselila v zavest ljudi in nič več ni čisto noro, odločiti se živeti tukaj, pač pa to sedaj pomeni drugačno kakovost življenja. Razvoj gre v smeri obnavljanja Štanjela. Toliko gradbišč, kot jih je tu sedaj, jih hkrati še ni bilo v zadnjih letih. Hkrati pa opažam, da mlade družine gradijo stanovanjske hiše

zunaj naselbinskega obzidja in da se število njenih prebivalcev še naprej iz leta v leto manjša. Revitalizacija Štanjela uspešno poteka v smislu obnavljanja arhitekturne dediščine, hkrati pa se prebivalstvo še vedno odseljuje! Naselbina postaja biser stabvarstva, a ji manjkajo vsakdanji življenjski utrip, dejavnosti rokodelskih mojstrov, umetnikov, trgovcev, ... Štanjel, žal, postaja muzej!

V času delovanja arhitektke dr. Nataše Šumijeve se je obnavljalo kulturne spomenike (grad, kraško hišo, Ferrarijevo hišo, oba vhodna stolpa), pozneje je bila za Štanjel pomembna delna ureditev tako imenovane infrastrukture (voda, kanalizacija, tlak), ki pa še ni dokončana. Prav delni ureditvi infrastrukture gre zahvala, da je nekaj zasebnikov začelo obnavljati stavbe v Štanjelu!

O uresničevanju projekta Kras in Štanjel vem le toliko, kolikor nam sporočajo mediji, zlasti revija Kras. Tako o pobudah Sveta Evrope ne morem soditi, saj o njih premalo vem!

Štanjelska naselbina je magnet za mnoge obiskovalce. Želiva in pričakujeva nadaljevanje gradnje vodovoda, kanalizacije in tlaka, ureditev Ferrarijevega parka v celoti, ne le njegovega vrtnega dela. Park je zanemarjen, kot še ni bil v letih, odkar sem se vrnil v domači kraj. Bil je relativno zgledno urejen, dokler so zanj skrbeli Komunalno stanovanjsko podjetje Sežana in nekaj domačinov, ki so obdelovali gredice... Želimo si, da bi čim več zasebnikov obnovilo hiše, saj bi obnovljenim domačijam dali vsebine, ki so skladne s krajem. Štanjel si zasluži posebno obravnavo in poseben položaj, ki naj ne bi bil odvisen le od ene ustanove, marveč naj bi bil odvisen od med seboj usklajenih državnih in drugih ustanov ob upoštevanju pobud posameznikov. Nič ni brez ljudi in po mojem globokem prepričanju so največja vrednost starega Štanjela njegovi maloštevilni stalni prebivalci. Zato bi se moralo upoštevati tudi naš glas in našo voljo. Štanjel bi bil lahko sedež ustanov, strokovnih šol (kamnoseške, restavratorske, ...). To so sedaj še iluzije in želje, ki pa so z usklajeno pripravljenostjo politike in stroke uresničljive!”

Torej ste, gospod Švagelj, uresnili svojo željo, živeti v štanjelski naselbini na griču?

“Želel sem se vrniti v svoj domači kraj. Tu se počutim dobro, kot tudi moja družina. Svoje bivanje v tem okolju doživljam kot izjemno danost. Življenje tu je drugačno; srečujemo se z mnogimi ljudmi, ki k nam prihajajo od vsepovsod. Seveda življenje v mestnem jedru prinaša tudi težave in pomanjkljivosti, ki pa ne odtehtajo prednosti bivanja v tem izjemnem okolju!”

Če imate namen obiskati prijetno kraško vasico Štanjel, ki je bila nekdanj mesto in sedež občine, v kateri je ničkoliko pomembnih arhitekturnih in zgodovinskih spomenikov, ter kratki spoznati enega izmed biserov Krasa, vam svetujemo, da si ogledate poleg naselbine, Spacalove galerije, cerkve sv. Danijela, muzejske Kraške hiše z etnološko zbirko še razstavišče Stolp na vratih. In če si želite kakovostno vodenje po štanjelski naselbini z živopisno vodičevo razlago, obiščite Švagljeve v hiši s številko 6/a. Za skupinski obisk pa priporočamo poprejšnji telefonski dogovor z Jožefom Švagljem na št. 067/79-112 ali 79-018 ali vsaj najavo obiska po faksu na št. 067/79-018!

Pogovor z Obradom Đurico,
vodjem Pršutarne Mesne industrije Emona
v Lokvi na Krasu

POGOVOR

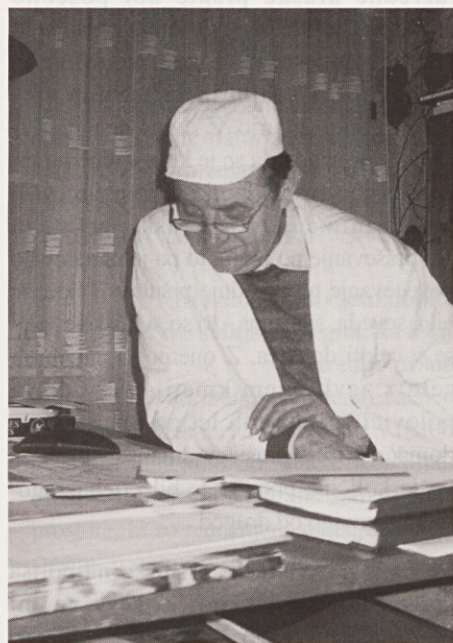
KRASOM IN PRŠUTOM *povezana* ŽIVLJENJSKA ZGODBA...

Agencija Kras

Kadar priredi revija Kras posvetovanje ali okroglo mizo, uredništvo po končanem pogovoru povabi udeležence - strokovnjake z vseh strani Slovenije in iz zamejstva - na kraški prigrizek. Med dobrotami je vedno in obvezno tudi kraški pršut, eden izmed razpoznavnih znakov kraške kulinarike.

Kraške pršute delajo le na Krasu in to mnogi domačini, ki za svojo rabo še vsako leto vzredijo prašiča ali nekaj teh živali. Za prodajo doma in na tujem pa delajo kraške pršute v treh pršutarnah na Krasu. V Šepuljah pri Križu podjetje Kras Sežana, v Kobjeglavi blizu Štanjela Mesna industrija Primorske iz Nove Gorice in v Lokvi blizu Divače Mesna industrija Emona iz Zaloga pri Ljubljani.

Tokrat predstavljamo lokevsko pršutarno Mesne industrije Emona iz Zaloga pri Ljubljani in to v pogovoru z njenim vodjem Obradom Đurico iz Ljubljane. Sobesednik je po rodu Dalmatinec, ki se je izučil za mesarskega mojstra v Zemunu pri Beogradu, po prihodu v Ljubljano postal specialist za suhomesnate izdelke in organizator velikoserijske proizvodnje suhomesnatih izdelkov na karseda naraven način, ki jih proizvajalka v reklamnih sporočilih najpogostejše predstavlja z zaščitnim znakom KM - KRALJEVE MESNINE ...

Kako se je zgodilo, gospod Obrad Đurica, da ste kot nekraševce, po rodu Dalmatinec, ki je odrasčal v Vojvodini, po prihodu v Ljubljano postali vodja ene izmed treh slovenskih pršutarn. Kakšne okoliščine so botrovale odločitvi, da se vsak delovni dan zgodaj zjutraj vozite z avtom iz Ljubljane v Lokev v službo in popoldne vračate domov?

preselili v Dobanovce blizu Beograda, tri kilometre daleč od surčinskega mednarodnega letališča, to je v Sremu v Vojvodini. Tam sem se izučil mesarskega poklica, delal v Zemunu do leta 1964, ko sem se odločil, da si poiščem boljši kruh v Sloveniji in da v stroki tudi napredujem. V družini nas je bilo sedemero otrok, sestra in šest bratov.

vzela v procesu povezovanja mesne predelovalne industrije lokevsko pršutarno od ljubljanske Prehrane. Leta 1991 pa sem prevzel skrb za vodenje pršutarne tukaj, v Lokvi".

Kakšna je kratka zgodovina Emonine pršutarne v Lokvi, kako in kdaj se je tukaj začela izdelava pršutov, pa tudi, kaj vse sedaj v njej izdelujete in kam prodajate svoje suhomesnate izdelke?

S pršutom in suhomesnatimi izdelki imam opraviti od leta 1971, potem ko je mesna industrija Emona Zalog pre-

"Res sem po rodu Dalmatinec, rojen v vasi Zečevo. Leta 1939 so se starši

POGOVOR

“Kolikor vem, je lokevski pršutarna prva, ki je bila zgrajena za izdelovanje kraških pršutov in drugih suhomesnatih izdelkov. Prej so izdelovali pršute za večja mesnopredelovalna podjetja le kmetje kot njihovi kooperanti, ki so se bolj posebej ukvarjali s tako pridelavo. Devetindvajsetega novembra 1959 so tukaj slavnostno odprli pršutarno v okviru podjetja Imix iz Kopra. Pozneje je delovala pršutarna v okvirih koprškega podjetja Agraria, od leta 1966 v okvirih ljubljanske Prehrane in od leta 1971 je to Emonina organizacijska enota.

Pridelovalci pršutov so sicer v majhnih količinah ponujali tržišču prvo-razredne kraške pršute kot posebno delikateso, zahvaljujoč večjemu izrabljanju naravnih danosti, to so mesnate svinje in obilica dni s suhim in vetrovnim vremenom, tudi z burjo. Z dvigovanjem življenjskega standarda se je kupna moč prebivalstva povečevala, z njo se je povečevalo tudi zanimanje za kraški pršut in povpraševanje po njem, to pa je narekovalo povečevanje proizvodnje pršutov. Takrat je bila, seveda, surovina - to so svinjske noge - še v celoti domača. Z onemogočanjem ali celo z zaviranjem kmetijstva v drugi polovici šestdesetih let pa se je začela domača prireja prašičev zmanjševati in za večje količine pršutov je bilo treba zagotoviti surovino od drugod.

Za vrhunski pršut so najboljša stegna domačih svinj, ki se v večini primerov med vzrejo dovolj gibljejo in ki so krmiljene s pestro domačo, naravno hrano, to so pšenica, korenje, repa, krompir in zelenjava. Če se žival ne giblje, ker se v farmških hlevih še zasukati ne more, v sklepih ostaja mazivno tkivo, pa tudi samo meso je manj gosto, z manj mišičnega tkiva in z večjim deležem tekočine, bolj vodeno.

V lokevski pršutarni izdelujemo pet vrst pršuta iz svinjskih stegen, kraški zašinek iz svinjske vratovine, tri vrste kraške pancete ali slanine iz svinjske porebrnice, v Zalogu pripravljene tri vrste salame in svinjski kare. S suhomesnatimi izdelki zalagamo domače tržišče in jih izvažamo v Nemčijo, Makedonijo in na

Hrvaško. Značilnosti posameznih izdelkov so:

Klasični kraški pršut, o značilnostih katerega bom še govoril.

Dimljeni ali dalmatinski pršut, ki se od klasičnega kraškega pršuta razlikuje le po tem, da je po slanem zorenju 48 ur visi v hladnem dimu trdega lesa, ki ne sme preseči 16 do 17 stopinj Celzija,

Domači ali kmečki pršut, ki je brez kosti.

Lipiški pršut iz zunanjenega dela svinjskega stegna, ki je brez kosti in tehta do enega kilograma.

Goveji pršut iz govejega mesa domačih dobaviteljev.

Kraški zašinek iz vratnega mesa.

Klasična kraška panceta.

Dimljena kraška panceta.

Pečena kraška panceta, ki jo po sušenju na zraku kakšnih deset do dvanajst ur pečemo nad gorečimi trdimi drvami v 75 stopinj C vročem zraku.

Emonska salama, v kateri je meso zrezano na kakšne 3 milimetre velike koščke. Je bolj tanka in precej podobna milanski salami.

Kmečka salama, v kateri je meso zrezano na kakšnih 16 milimetrov velike koščke. Je tudi rahlo sušena v dimu.

Primorski želodec, ki za razliko od gorenjskega in savinjskega želodca ni

prekajen, ampak je samo posušen na zraku.

Svinjski kare, ki je narejen podobno kot pršut, torej po zorenju v slanici posušen na zraku.

Gospod Đurica, ste dober poznavalec tehnologije sušenja in tovrstnega konserviranja mesa v suhomesnate izdelke... Povejte, v čem je bistvo konserviranja mesa s sušenjem na zraku in še posebej, kakšen je postopek obdelave in sušenja svinjskega stegna v pršut.

“V Mesni industriji Emona v Zalogu po zakolu svinj z domačih farm odberemo kakšnih 60 odstotkov stegen, ker po teži in velikosti ustrezajo za predelavo v kraški pršut. Preostalo količino stegen se uporabi za druge namene. Odbrana stegna se obreže in oblikuje v poznano obliko, da tehtajo od 7,5 do 12 kilogramov. Lažja in težja stegna ne pridejo v poštev. Lažja ne zato, ker je v premajhnem pršutu v njegovi masi prevelik delež kosti. Težja pa ne zaradi daljšega časa sušenja in zorenja. V povprečju ves postopek predelave svinjskega stegna v pršut ne sme trajati več kot eno leto.

Stegna najprej nasolimo z morsko soljo v zrnju in z dodatki, to je dišavnicami. Pri nas uporabljamo suhi postopek in ne vlažnega, to je namakanja v koncentrirani solnici. V vsako stegno uteremo med nje-

Pršutar Stane Mevlja med soljenjem in gnetenjem pršuta

Pranje pršutov z vročo vodo pod pritiskom

govim gnetenjem sol in po petih do sedmih dneh z dosoljevanjem postopek ponovimo. Z gnetenjem iztisnemo iz mesa vso odvečno tekočino in uteremo sol vse do kosti. Z gnetenjem se mišično tkivo sprost, še zlasti ob kosti, in sprejme sol. Če nastajajočega pršuta ne bi zmasirali, kakor pravimo, bi bil njegov zunanji del preslan, notranji pa bi ostal premalo slan ali neslan in zato tudi ne ustrezno konserviran.

Tako so stegna z maso med 7,5 in 9 kilogrami ponavadi nasoljena v treh tednih, težja stegna z maso med 9 in 12 kilogrami, pa dosoljujemo še teden ali dva tedna. Zato imamo za vsake serije stegen dve skupini nastajajočih pršutov - lažje in nasoljene praviloma v treh tednih ter težje, katerih soljenje je daljše.

Po končnem soljenju vsako stegno operemo s 75 stopinj C vročo vodo pod pritiskom 5 atmosfer. S tem odstranimo iz njegovih por maščobo in dišavnice, da se iz pršuta med sušenjem na zraku lahko izloča vlaga.

Po pranju nasoljena stegna prešamo. Zložimo jih na čiste in razkužene plošče, da so z odprtim ali notranjim delom spodaj, položimo enake plošče nanje in jih obtežimo. S tem iz žilic v mesu iztisnemo morebitne ostanke krvi. Po dveh dneh prešanja stegna po potrebi zaradi morebitne spremenjene oblike z obrezovanjem še dodelamo.

Obdelana in nasoljena stegna obesimo na stojala in sušimo na zraku, da postanejo pršuti. Če so klimatske razmere normalne, traja prva faza sušenja tri mesece. Potem vsak pršut operemo in ga še enkrat dva dni prešamo, da dobi značilno ploščato obliko. Po skrbnem pregledu tanjši del ali nogo premažemo s premazom iz sala, hrbtno slanino, 3 odstotkov soli in 0,2 odstotka popra. S tem tanjši del pršuta zavarujemo, da na burji med sušenjem ne razpoka. Pri naravnem sušenju relativne vlage ni mogoče prav veliko uravnavati, kot je to mogoče pri sušenju s klimatskimi napravami. Malo je to mogoče z zapiranjem in odpiranjem oken v sušilnici.

Pršuti iz prve skupine, težki med 7,5 in 9 kilogrami, so tako dokončno posušeni od začetka soljenja v devetih mesecih, pršuti iz druge skupine, težki med 9 in 12 kilogrami, pa so nared pozneje. V povprečju pa so naši pršuti zreli za prodajo v enem letu! Takšen je pač naš tehnološki postopek, ki bi se ga sicer dalo pospešiti, vendar potem njegovo soljenje, prešanje in sušenje ne bi bilo več naravno. In ker smo se pri nas odločili za kar najbolj naravne postopke obdelave mesa v suhomesnate izdelke, je izdelava pršuta pač daljša. To namreč zagotavlja tudi ustrezno kakovost, ki je značilna za klasični kraški pršut in za druge kraške, na zraku sušene izdelke iz mesa!

Veste, spoštujem naravo in njene darove, kakršne nam ponuja, brez nasilja nad njo! Nisem zagovornik tiste prodajne filozofije, ki ji je cilj le zaslužek, kupčevo zadovoljstvo pa ji ni nič mar!"

In kolikokrat v letu dobite v obdelavo svinjska stegna, da iz njih naredite pršute?

"V normalnih razmerah začnemo v Emoninih klavnicah klati svinje v oktobru in s tem končamo do marca. Ker imamo tukaj v Lokvi klimatizirane samo spodnje prostore, ki so namenjeni soljenju svinjskih stegen, moramo vse delo opraviti tako, da so v juniju, ko se temperature ozračja dvignejo, pršuti že na pol posušeni. Le tako lahko v zadnjih fazah sušenja na zraku poleti prenesemo visoke dnevne temperature. Takrat si pomagamo tako, da prostore za sušenje ponoči, ko se zrak ohladi, prezračujemo, čez dan, ko je vroče, pa so tesno zaprti."

Kaj daje pršutu njegov svojstven okus in vonj ter njegovo voljnost, ko ga okušamo?

"Predvsem je to odvisno od same surovine, to je kakovosti mesa svinjskega stegna, o čemer sem nekaj že povedal. Pomembna je tudi kakovost nasoljevanja in pregnetenost stegna med nasoljevanjem. In tudi, koliko dodamo morske soli, česna,

sladkorja, popra, ali dodamo brinjeve jagode ali ne. Za določene serije uporabimo celo teran. Na vse pa vpliva še samo zorenje in, seveda, prostor, kjer se to dogaja. Drugačnega okusa je pršut, ki dozori v posebej za sušenje urejenem prostoru, in drugačnega, če se suši v kleti, v kateri je shranjeno vino.

Zelo pomembno je, ali poteka zorenje po soljenju in med sušenjem naravno ali prisiljeno. Če meso ne odda vlage ali jo odda na hitro, ostane pri kosti vodeno, mehko. Dozorevanje, oddajanje vlage mora potekati počasi, in ne na silo. Le tako se meso izsuši enakomerno in po vsej svoji masi. In samo v takem primeru dobi pršut svojo značilno voljnost, poseben voščen vonj in tipičen okus.

Gospod Đurica, ali bi se dalo kraški pršut narediti tudi, na primer, na Gorenjskem?

“Bi! Če bi si uredili sušilnico s klimatskim sistemom za uravnavanje relativne vlage, temperature in prevetrovanja, bi po pravilnem soljenju in zorenju kraški pršut izsušili tudi drugod po Sloveniji”.

Zaupajte nam še to, kako zrel, za jed uporaben pršut postaviti v stojalo ali kavalet in kako ga ročno rezati, da postrežemo tanke, prosojne pršutove rezine?

“Brez kavaleta je pršut težko rezati... Vanj ga vpnemo tako, da je manj zaobljeni del, to je roža ali kugla, kateremu je kost bližja, spodaj. Režemo pa ga s posebnim dolgim nožem enakomerne širine rezila v smeri križa krače proti nogi z vrha zunanjšega dela, vzporedno z mišičnimi vlakni, kakor so ta rasla med rastjo svinjskega stegna. Reže se z dolgimi zamahi. In nož, ki je namenjen rezanju pršuta, se uporablja samo za to. Nobenega rezanja kruha z njim ali česa drugega!”

Tukaj v lokavski Pršutarni ni veliko zaposlenih. Povejte, s kakšnim “moštvo” opravljate vse opisano delo?

Kako ste se kot nekraševci “ujeli” s sodelavci? Ali so vas sprejeli “za svojega”?

“Tukaj nas dela dvajset ljudi, od tega tajnica Lilijana Gomezelj in jaz v upravi, v proizvodnji suhomesnatih izdelkov pa osemnajst. Večina jih je iz Lokve, nekaj pa jih prihaja delat sem, v

Lokev, iz Divače in iz Sežane. Od nastanka pršutarne dela v njej pršutar Stane Mevlja, ki tudi skrbi za njen nemoten potek in kontrolo vseh postopkov. Računovodstvo imamo centralizirano v Zalogu.

Domačine sem spoznaval postopoma, saj sem leta in leta najprej kot tehnološki vodja prihajal vsakih dvajset dni v pršutarno k njenemu vodji, dokler se ni upokojil in so mene v Mesni industriji Emona določili za vodjo. Ker sem vse sodelavce poznal že od prej, sprememba ni bila nič posebnega... Na vprašanje, ali so me sprejeli za svojega, pa je zelo težko odgovoriti... Nihče me še ni žalil, da sem z juga, niti ne kot Ljubljančana. No, kakšen pijanec me je pa že ozmerjal z močvimikom. Tudi s kooperanti, pri katerih dosušimo kakšnih 40 odstotkov pršutov v zadnji fazi, kjer so pršuti na tako imenovanem dozorevanju, in z domačini tukaj v vasi, se kar dobro zastopim...”

Kako zmorete, gospod Đurica, že deset let zahteven delovni ritem: zjutraj prevoziti z avtom 83 kilometrov od doma v Dravljah pri Ljubljani v Lokve, da ste že ob 6. uri na delu, opravljati zahtevno delo vodje pršutarne, se po isti poti vračati po 14., uri domov in biti vedno dobrodušni, delovno zavzeti in zdravi? Kaj vam obnavlja energijo?

“Delovne naloge in obveznosti jemljem zelo resno... Zjutraj vstanem petnajst minut pred 5. uro, se uredim, medtem mi soproga Franciška skuha kavico. Ko jo skupaj popijeva, sedem v avto, tako da prva jutranja poročila Radia Ljubljana že poslušam med vožnjo.. In sedaj, ko imamo avtocesto, sem že ob tričetrt na 6. uro v pršutarni.

Ko se vrnem popolne domov, me že čaka na mizi kosilo. Po kosilu prelistam časopis, potem pa za urico zadremam. Potem z soprogo urejava vrt ali dvorišče... Seveda sem, kolikor mi le čas dopušča, v družbi s petindvajsetletno hčerko Katarino in s tridesetletnim sinom Urošem!”

Se je vaše mladeniško pričakovanje, gospod Obrad Đurica, ko ste se leta 1964 odločili oditi v Slovenijo, uresničilo?

“Povsem! Če bi mi pred dvaintridesetimi leti, ko sem stopil z vlaka na ljubljanski železniški poistaji z dvema končkoma v rokah, odločen, da poskusim

živeti v Sloveniji, kdo prerokoval kot prišleku z juga, da bom tukaj čez dvajset let imel ugledno službo, svojo hišo, svojo družino, svoj avto, bi ga objel in poljubil! Dosegel sem več, kot sem mogel pričakovati. Zato sem ponosen in srečen hkrati!

In koliko časa boste še takole vsak delavnik odhajali na delo na Kras?

“Še osem mesecev mi manjka do upokojitve, a veliko o tem ne razmišljam... Ko ne bom več v službi, bom že poskrbel, da ne bom brez dela. Vem, da se človek ne sme zanemariti. In imam dovolj volje ter tudi želja, kaj vse bi še rad postoril. Zato mi ne bo dolgčas, ko se upokojim. Pa četudi bi hodil samo v hrib nabirat borovnice...!”

Kaj pa revija Kras, v kateri bo objavljen ta pogovor? Kaj sodite o njej in kaj bodo rekli sodelavci in prijatelji, ko bodo v njej brali o vas?

“Revija Kras je zame poučna revija, ki človeka spodbuja, da se pobliže seznanji s kraško naravo, se ji približa in jo razume. Predstavlja mi naravne in kulturne znamenitosti Krasa, mimo katerih pogosto hodim ali se vozim, a jih največkrat sploh ne opazim...”

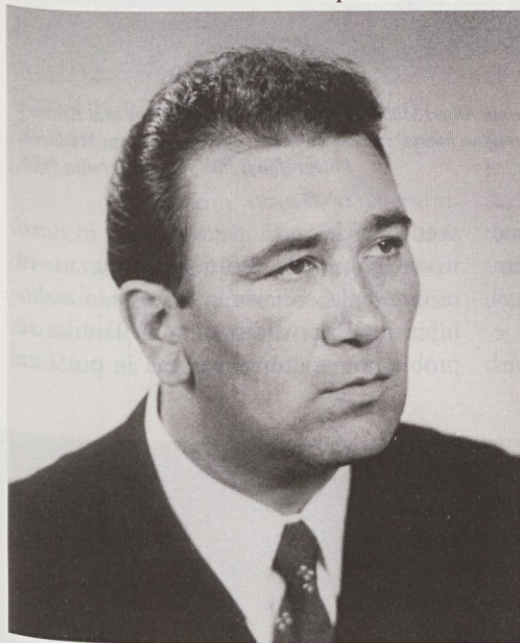
In kaj bodo rekli sodelavci in prijatelji, ko bodo prebrali ta pogovor? Na to je najtežje odgovoriti, a vendar: komentarji bodo različni - dobronamerni in tudi ne. Čeprav bo, kdor me pozna, priznal, da sem v pogovoru svojo življenjsko zgodbo prepletel s svojim delom, ki je - tako pač mora biti - v mnogočem posvečeno pršutu!”

Med pogovorom se je v pepelniku na klubski mizici v pisarni vodje pršutarne Mesne industrije Emona v Lokvi gospoda Obrada Đurice nabralo kar nekaj cigaretnih ogorkov, za katere je sobesednik odkrito priznal, da bi bilo boljše, če jih sploh ne bi bilo ali če bi jih bilo vsaj manj. Toda, ta slast in strast ga spremljata že dolga leta, zaenkrat - kot pravi - brez vidnih škodljivih posledic... Če pa se bo moral temu užitku odreči, to tudi ne bo težko... Kakor mu ni bilo težko že večkrat v življenju, ko se je soočil s pomembnimi odločitvami. In očitno se je vselej pravilno odločil!

"Spomin MI RAD ODHAJA v Moj TOMAJ"

Dr. Mira Cencič

Župnik Albert Miklavec

Kras s svojo posebno lepoto, z edinstvenostjo in s čarom obiskovalce prevzeme, vzbuja občudovanje, globoko spoznavno in estetsko doživljanje. Toliko bolj prevzame in globoko zakorenini človeka, ki je na Krasu živel in izsesaval iz rdeče zemlje sok svojega življenja ter si po kamnitih gmajnah, rodovitnih poljih, po dolinah in borovih gozdovih oblikoval podobo svetâ in življenja.

Ni čudno, da kraška narava vzbuja in daje številne motive pesniškega izražanja, saj simbolizira prav tako lirčno, srečno, toplo, bogato, veličastno, mogočno in večno kakor tudi trpko, tragično, trdo, neizprosno, siromašno, skromno, grenko in minljivo. Ta narava, ki kleše značaj svojih ljudi, je dala tostran in onstran državne meje nekaj Kraševcev - pesnikov, ki so pravzaprav pesniki Krasa. V doživljanju rojstne pokrajine so našli prispodobo za osebno izpoved, za razpoloženski opis in tako hkrati povzdignili Kras v miselno, čustveno in vrednostno pesniško prispodobo.

Dva pesnika Krasa počivata na tomajskem pokopališču. Srečko Kosovel in za generacijo mlajši Albert Miklavec.

Alberta Miklavca smo položili k počitku v domačo zemljo sredi leta 1996. Vrnili se je, kot je sam želel, s "tujih, trdih, mrzlih in nemirnih cest, po toplih domačih klancih, na zadnjo pot ... domov!"

Albert Miklavec je zares pesnik Krasa. Obsežen opus svojih pesmi posveča rojstni kraški zemlji, v kateri je zrastel "ob človeku, ki se trudi", kjer so mu "peli bujni bori", da je dozorel "kakor pšenični klas".

Globoko osebno izpoveden je v pesmih, ki opevajo kraško gmajno, najizrazitejši simbol, čudovita posebnost kraškega svetâ. Dobro jo je poznal; po njej je pastiroval, kot je bil takrat običaj, saj je v Tomaju, v osrčju Krasa, preživel otroštvo in deloma mladeništvo. Na gmajno se vrača v

idiličnih spominih. "Minil je čas, ko sem na pašnikih igral brezskrbno na jesenovo piščal. Poznal sem vsako ped zemlje, za vsako ped bi krvavelo mi srce."

V kraški pokrajini se njegovo počutje zliva v njeno bistvo. Pokrajina daje podobo človeku, oblikuje značaj in pogloblja spoznanja. "Ko božal Kras po dobri rojstni grudi, spoznal sem srečo in trpljenje tudi". "Upodablja nas čas in nas bije in bije prav do srca, zato so na krasu razstavljeni kipi trpljenja - negibno stoječe v neme obraze strmeče, kraške skale." Gmajna mu pomaga odkrivati "skrivnostno počelo življenja in smrti".

Kraška narava v svoji rasti in razvoju mu daje simboliko lastnega doživljanja in hrepenenja. "Pomlad je zbrala

ptice po gozdovih in prvo cvetje trosi po livadi, kako bi rad cvetel vso to praznoto, kako bi rad razdal vso to toploto". "Vsak knet se zdaj raduje v skrbnem šteju sadov, na gostih vejah naloženih... v poletju polnem se zdaj jaz nahajam". "Tudi moj Kras je že zajel jesenski čas in bi bil rad kot Kras počitka vreden". "Tako kot mirno in spokojno pada Kras v svoj zimski sen, tudi sam bom sklenil veke na oči v spokojno spanje, v lepe sanje plodnih dni".

Na kraški svet je Albert Miklavec gledal s kmečkimi očmi; vidi ga v letnih časih in v človekovem delu, kakor ga je sam doživljal v svoji mladosti. Kraška zemlja mu ni, kot včasih, prispodoba revščine in siromaštva ljudi, temveč vidi njeno dobroto, rodovitnost, "kako si rado-

Z leve proti desni: pokojni župnik in pesnik Albert Miklavc, njegova mama, župnikov brat Ernest s svojo soprogo in soprogina mama, spredaj sta hčerki gospoda Ernesta Miklavca. Fotografija je bila posneta 1. julija 1970.

darna kraška zemlja, kot kraška mati trgaš si od ust, da nas živiš, in kako diši domači kraški kruh, v katerem se pretaka kri trpeče kraške zemlje, in ta kruh vlija novih moči za življenje". V Krasu vidi ves svet, realnost zunaj sebe, in seve, poistovetega s Krasom.

Obsežen opus pesmi je sakralnih, povezanih z njegovim duhovniškim poklicem. Miklavc je, po končanih študijah v malem semenišču v Kopru, v liceju in bogoslovju v Gorici ter v Trstu, bral leta 1952 novo mašo. Kaplanoval je v Bazovici in na Katinari. Nato je bil dolga leta župnik na Katinari in nazadnje v Borštu. V teh pesmih se obrača na Boga, dobrega očeta, ki ga kot otroka vodi po varni poti. Njegovo trdno zaupanje v božjo modrost in dobroto mu daje moč, da premaguje težave in stiske. V pesmih ni najmanjšega dvoma, negotovosti ali iskanja, ampak je iskren in vdan pogovor z najvišjim. Pogosto opisuje praznike, slovenske božje poti in domače

vaške zavetnike. V pesmih, ki so povezane z njegovim družbenim in dušno pastirskim delom, se izraža njegova velika pripravljenost pomagati svojemu bližnjemu. Saj je njegovo srce tako toplo, da bi ogrelo ves

svet. "Šel bi rad... v zimski svet in nosil vsem pomlad". Poln je ljubezni in razumevanja, socialen in človeški, a zaskrbljen nad razrvanim svetom. Dotika se problemov sodobnega sveta in prosi za

KRAŠKA SAMOTA

*Kot potok
srebrno žuboriš
mimo bujnih trav
mojih želja -
in sem srečen,
ko pustiš,
da se odžejam
v mirmih tolmunih
tvojih globin...*

SKALE

<i>Kraške skale, kateri umetnik vas kleše in kleše v skrivnostne kipe, negibno stoječe, in v neme obraze, strmeče po kraški gmajni?</i>	<i>Upodablja nas čas z dletom dežja, ki z burjo divja in nas bije in bije prav do srca: Zato so po Krasu razstavljeni kipi trpljenja!</i>
---	---

PROŠNJA

*Joj,
zima je že tu -
in vsi pridelki
so še na njivah
mojega življenja ...*

*Zlato sonce,
ustavi zimo,
razstopi sneg, razbij ta led ...*

*Če zatoneš
za obzorje mojih dni,
o, kakšen revež bom, -
s prazno malho
bom odhajal
s polne njive
svojega življenja.*

ŽELJA PO ŽIVLJENJU

*Kako bi rado še in še živelo,
kar kmet je posejal po teh vrtovih,
in kar posadil po teh bregovih:
kot bi nesmrtnosti si zaželelo.*

*Sadiko za sadiko je zajelo
umiranje - in drevje po gozdovih
po listih hrepeni in po sadovih,
ki ni jih več: živeti bi hotelo...*

*In tudi v nas je želja po življenju
in hočemo, še hočemo živeti,
vse dneve preživimo v hrepenenju...*

*In vendar so nam naši dnevi šteti:
živimo jih v dobroti in poštenju,
da bomo preko smrti mogli še živeti.*

človeka, "ki seka", naj prizanesi vsaj poslednji korenini - družini in moli naj nad "njegovim rodom", da zazori poletje zlato in brezkončno.

Pretežni del svojega življenja je Miklavc preživel onstran meje med tržaškimi Slovenci. Na drugo stran je odšel že leta 1947 kot semenišnik, ko razmere v domovini niso bile prav nič naklonjene njegovemu poklicu. Težko se je vživel v obmestne razmere in v neki pesmi potarna: "Kako bi rad spremenil sebe, da ne bi bil več tujec v novem svetu". Domotožje izraža v veliki čustveni in miselni navezanosti na idilično, domačo, kraško zemljo in na svoj rodni Tomaj. "Davi sem zarana se podal na Kras, duša mi je vsa predana izsledila kraško vas". "Spomin mi rad odhaja v moj Tomaj, od rojstva je bil moj najlepši raj". "Pri tebi je lepo, tiha in samotna kraška zemlja".

Z globokim, otroško občutenim veseljem se vrača k svojim. "Nocoj bom šel domov, se vrnil pod domači krov, domačo pesem bom zapel... doma me čakaš ti, predraga mati". V nekaterih pesmih izraža bolečino za prezgodaj umrlim očetom.

"Skrivnostna si prišla jesen do mene, tihoma si odšla med kraške stene, da v žalosti bi ne motila nas, polaganja očeta v dni prstene". V nekaterih pesmih seže hvaležen spomin na dobro skrbno mater, ki mu je ob preji na kolovratu predla življenja.

Njegove pesmi so izšle v dveh pesniških zbirkah, leta 1970 v Trstu pod naslovom Prošnja za jutri, leta 1983 pa je bil objavljen izbor njegovih pesmi v monumentalni knjigi Prgišče Krasa, ob črticah in barvnih fotografijah Rafka Dolharja. Pesniti je začel mnogo prej, že kot dijak v liceju, objavljati pa leta 1958 v tržaški reviji Mladika pod psevdonimom Slavko. Precej njegovih stvaritev še ni objavljenih. Nekatere se najdejo v tipkopisu ali rokopisu po kraških domačijah.

Andrej Miklavc pa ni bil le pesnik, ampak je bil tudi kulturni delavec. Bil je član uredniškega odbora tržaške Mladike, dopisoval je v koledar Goriške Mohorjeve družbe, pel kot basist po raznih nastopih, vodil otroške pevske zборе v Bazovici in bil duhovni vodja skavtov v Katinari.

Njegovo pesniško in kulturno delo ima posebno težo, ker je deloval na

skrajnem robu narodnostnega ozemlja, kjer je Slovenec v nenehni preizkušnji, ali bo vzdržal, ali bo ohranil svoj jezik, svojo kulturo in svojo narodnost. Njegovo spoznavno in estetsko doživljanje, njegov spev ljubezni do kraške zemlje in človeka nas sooča z realno idilično predstavo o Krasu, širi in pogloblja v nas čustveno razpoloženski odnos do te posebne lepote, te nenavadnosti našega Krasa, ki je vtisnil človeku svoj značaj pokončnosti, odločnosti in vtrajnosti in le kot tak bo vzdržal in le kot tak bo obstal tudi v sodobni, novi preizkušnji.

Uredništvo revije Kras vabi vse, ki imajo morebiti v tipkopisu ali rokopisu kakšno pesem ali kakšno pismo župnika in pesnika Alberta Miklavca iz Tomaja, naj to sporočijo na revijo Kras pisno na naslov: 6223 Komen, p.p. 17 ali po telefonu na številki: 061/125-14-22 ali 067/78-434!

Mira Cencič - doktorica pedagoških znanosti in docentka za didaktiko, 5290 Šempeter, Markova pot 5

PROŠNJA ZA DRUŽINO

Človek,
iščeš
ko trudna ptica,
kje bi postala,
se odpočila
in okrepila
za nadaljnji let:
a drevesa ni
ne veje,
ker si vse posekal;
in zdaj še ruješ
poslednjo korenino, - družino...

Prizanesi
vsaj poslednji korenini,
družini:
še bo pognala
in ti postala
drevo in veja,
da se spočiješ,
ptica selivka,
na dolgi poti
v novi svet.

V TIHI NOČI

Nebo se je ozvezdilo,
vsenaokrog le noč bedi,
tema od vsepovsod boljši,
v srce se nekaj težkega je ugnezdilo.

In dolgo, dolgo v noč bedim,
s trpečo mislijo bedim
stvari, ki zdavnaj spe...
dokler se ne umiri srce
in odprta rana se zapre.

KRAŠKA ZEMLJA

V kraški zemlji
videti ves svet:
v njivah življenje,
v ogradah sproščenost,
v vinogradih veselje,
v brinju zdravje,
v skalah kljubovanje,
v stezah iskanje,
v gmajni trpljenje,
v borih pesem
v tolažbo
za trnje,
ki bode v srce!

KLANCI

Kdo naj vas prešteje,
kraški klanCI:
kolikor je hiš,
toliko vas je,
in kolikor vrtov je
in ograd...

Kako bi stopil rad
s teh tujih,
trdih,
mrzlih
in nemirnih cest
na vaša topla tla - na zadnjo pot...
domov!

Iz Košutovega eseja
o manjšinstvu Dževadova prerokba,
objavljenega v knjigi "Krpanova sol"

V spremni besedi h Košutovi knjigi je Ciril Zlobec zapisal, da je avtor pod blago ironičnim naslovom KRPANOVA SOL (Krpan je iznajdljivi tihotapec, sol je simbol modrosti) izbral sedem študij in esejev, ki so vsak po svoje samostojne enote, hkrati pa tudi zaokrožena poglavja ene in iste zgodbe: kritiška predstavitev ljudi in razmer znotraj slovenske manjšine v Italiji v kontekstu odnosov z matično deželo in večinskim narodom in z njegovo kulturo v državi, v kateri ta manjšina živi...

Vsa besedila, zbrana in urejena v harmonično celoto, nadaljuje Zlobec spremno besedo, so napisana s presenetljivo treznostjo, nobenih obtožb ni na račun gluhe matične domovine in na aroganco večinskega naroda in njegove kulturne politike, in vendar bralec občuti tudi to, gluhoto in aroganco, toda oboje v izpeljavi, ki jo opravi bralec sam ob Košutovih natančnih analizah, podatkih in dejstvih. Miran Košuta ima namreč redek dar: ne prepušča se emocijam, vendar nikoli ne zdrsne v hladnega analitika, njegova misel in slog izžarevata posebno toplino, v marsikaterem odstavku celo ljubeznivost, simpatijo do vsega, kar je vredno njegove (in naše) pozornosti. Avtorji, o katerih razmišlja, so mu pri srcu, prepričan je, da so v slovenski kulturni in nacionalni zgodovini pomembni, in predvsem te in takšne vrednote skuša izluščiti iz njihovega pisanja in nas posredno, včasih že kar skozi zgodbo, prepričati o tem, o čemer je sam prepričan. Gre torej za avtentičnost pisanja: naknadna, intelektualna analiza, naknadna kritiška presoja ne popravlja ali ruši spontanega "prvega" vtisa, doživetja. Hočem reči: esej in študija se v svojem temeljnem odnosu do obravnavane snovi, avtorja ali predmeta ne razlikujeta, sta osebna in hkrati objektivna...

Vuk, Bartol, Rebula, eminentni tržaški pisatelji, Kosovel z rojstno Sežano in z grobom v Tomaju je s svojo poezijo tako zelo "tu in tam", da ga slovenska literatura v Trstu občuti kot svojega, ne manj kot njegov Kras, zagotovo bolj kot Ljubljana. Vsekakor pa so to štiri osebnosti, ki s svojo življenjsko usodo in pisanjem pomenijo tako celoto kot raznolikost, in Košuta jih niti za trenutek ne obravnava kot zamejsko posebnost, ampak kot posebnost slovenske nacionalne literature in nacionalne misli. Predvsem slednje, nacionalna problematika, projicirana skozi umetniško besedo, je pri obravnavanih imenih iz razumljivih razlogov izrazitejša kot pri drugih slovenskih avtorjih iz osrednjega nacionalnega prostora.

BITI manjšinec DANES,

TO JE IZGOREVATI ZA EVROPSKI SEN

Poleti 1996 je izšel v Cankarjevi založbi esejistični in literarnozgodovinski prvenec tržaškega pisatelja, literarnega raziskovalca, kritika in prevajalca Mirana Košute "Krpanova sol". Iz knjige, ki jo je uredil Zdravko Duša in spremno besedo zanjo napisal akademik Ciril Zlobec, povzemamo Zlobčeve misli iz spremne besede in del Košutovega eseja o manjšinstvu "Dževadova prerokba" z naslovom "O nebu".

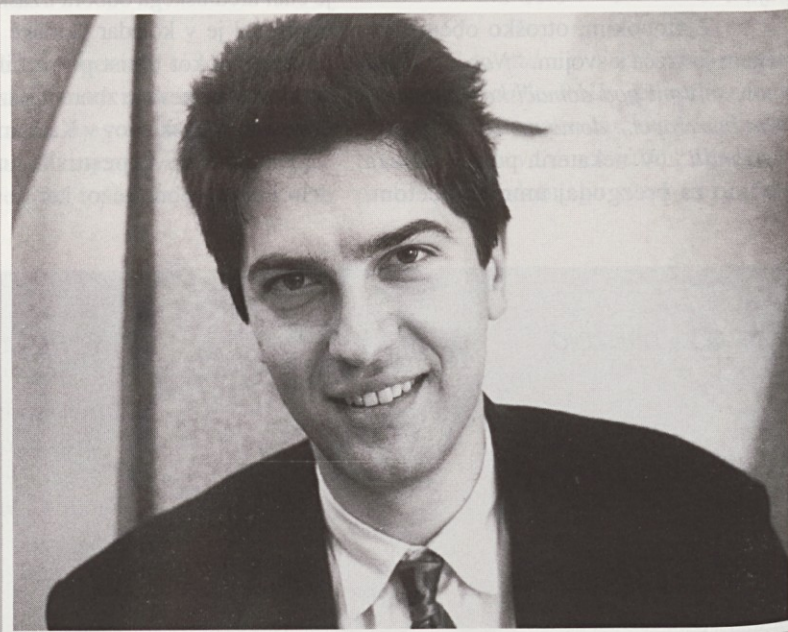

foto: Tihomir Pinter

O avtorju

Šestintridesetletni Miran Košuta, rojen v Trstu, je diplomiral iz slavistike in primerjalne književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani ter iz glasbe (klarinet) na konservatoriju Benedetto Marcello v Benetkah. Devet let je bil urednik Založništva tržaškega tiska. Sedaj je prevajalec Glavnega državnega pravdnistva na tržaškem sodišču.

Kot pisatelj, literarni raziskovalec, kritik in prevajalec objavlja v osrednjih slovenskih, italijanskih, francoskih in nemških revijah ter zbornikih zlasti kratko prozo, eseje, literarne razprave, študije, članke in prevode. V knjigah so mu doslej izšle spremne besede k novjšim slovenskim izdajam Vladimirja Bartola, Stanka Vuka in Franceta Bevka, soavtorsko zasnovana plesno-glasbena monografija Deklica, podaj roko, novelistična zbirka Rapsodija v treh stavkih ter njegov esejistični in literarnozgodovinski prvenec Krpanova sol.

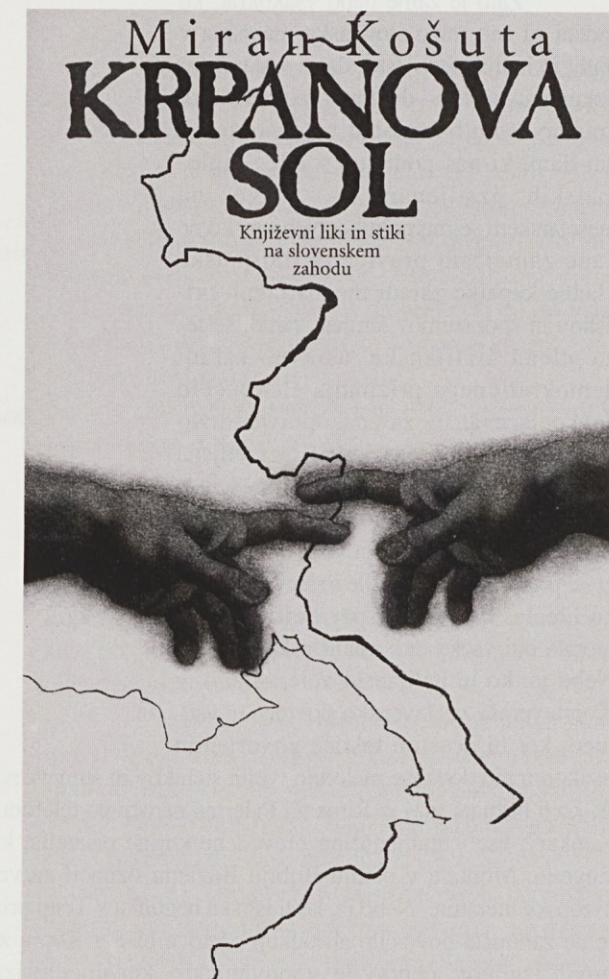
O NEBU

A ubi dolor ibi amor, ubi fel ibi mel.

Vsaka manjšina, slovenska v Italiji prav tako, je tudi razkošje in mavrica, ki izproža po peklenskem dežju svoj pisani lok v kristalno, Prešernovo nebo ideala, sna in utopije: tistega, kar bi lahko bilo. Ali ni razkošno družiti v sebi iskri temperamenti juga in melanholije severa, živeti na razvodju kultur in spajati v srcu, kakor nekdanj Slataper, čudna domotožja slovanske krvi z oslovsko trmo nemškega značaja in s klasično ubranostjo italijanske kulture? Ali ni mavrično razumeti soseda, govoriti njegov jezik, poznati njegove običaje, zgodovino, brati njegove pesnike?

Tu, od Trbiža do Trsta, od Kopra do Reke, so meja, stik, sosodstvo vmesli rod posebnih ljudi, ki se ne rokujejo ali pojejo Zdravljice zaradi splošnega človekoljubja, trgovske koristi ali pregovornega "več ko znaš, več veljaš", temveč zaradi plemenite sebične, vsakdanje življenjske nuje: spoznati v drugem del sebe, videti v zrcalu soseda svoj obraz. "Vsi smo sestavljeni" - svari Michel Eyquem de Montaigne - "iz pisanih, neenotnih krp in zaplat, tako da vsaka cunja vsak trenutek igra svojo igro. In v nas samih je prav toliko različnosti kot med nami in drugimi."

Odkrivati različnost drugega pomeni zato pojasnjevati razlike v sebi, podirati meje okrog nas, rušiti naše meje, odpreti se sočloveku, premagovati lastne strahove, nezaupljivosti in šibkosti. Ko predstavljam Marainijevo, prevajam Tomizzo, prebiram Božansko komedijo ali pišem v italijanščini o naši književnosti, izmerjam v resnici atomsko težo svojega slovenstva, njegove specifičnosti, pregnetene v jeziku in duhu s kulturnimi opoji Goethejeve dežele citron, prisluškujem izbrnjevanju tistega skrivnostnega občutka nepripadnosti v meni, ki zaznamuje po Ari in Magrisu vsakega obmejnega sinu in jedri v njem spoznanje: tu, na nikogaršnji zemlji med mojo in sosednjo kulturo, je domovina, tu, na ozkem pasu med romanskim in slovanskim, cvete moja edinstvenost, tu so moji mostovi, tu sem - manjšinec - resnično jaz. V slovenstvu, ki je različno od ljubljanskega ali mariborskega, kakor v italijanstvu, ki je v slovenski Istri oplemeniteno s Cankarjem in Prešernom. Biti manjšinec danes, to je izgorevati za evropski sen enakopravne združbe narodov in kultur, živeti neponovljivo razkošje obmejne usode, soustvarjati odprto, mlado, vitalno, strpno, omikano družbo, ki ne tožari vitimistično nad svojo majhnostjo, ampak jo skuša nasprotno destilirati v koncentrat visoke kulturne kakovosti. Ta žlahtni kraški, beneški ali istrski brinjevec pa prekapne le, če se manjšina ozave svoje specifičnosti in hibridnosti, usode in vloge, skratka - če postane subjekt. Metamorfoza mostu je

poetična, če verjamem srbskemu pisatelju Draganu Velikiću, tudi življenjsko utemeljena, "jer gde god struji život, postoje barem dve obale. A smisao ljudskog postojanja je povezivanje obala." V literaturi je navdihnila marsikatero mojstrsko stran in kakemu piscu - naj govori za vse Ivo Andrić - navrgla celo Nobelovo nagrado. Toda če je most le "objekt, po katerem vodi pot čez globinske ovire", če je le zgradba, ki povezuje in omogoča komunikacijo, ne da bi se na njej kdo ustavil, občudoval njenih podpornikov ali zastrmel z njenih višin v razglede pod seboj, potem ne more biti metafora za manjšino. So tudi mostovi - kakor tisti, zdaj že porušeni v Mostarju - ki privabljajo turiste devetih kontinentov, ker imajo svojo zgodovino, lepoto in dušo. Takšni želijo biti mostovi manjšin.

Da pa se njihov lok lahko izpne v nebo sožitja, je potrebno najprej ozaveščanje lastne manjšinske identitete in subjektivnosti, takoj zatem pa njeno širše, javno priznanje.

Zato je zame nebo vsakokrat, ko sedeta za isto mizo slovenska manjšina v Italiji in italijanska v Istri, da se v skupnem dokumentu upreta - denimo - recipročnosti, kramarskemu barantanju mednarodnega daj-dam, ki nas ponižuje v talce diplomatskih izsiljevanj, v blago na mešetarskem sejmu politike. Nebo je, ko ne kane zamejcem pravica iz italijanske vladne kapalke zaradi mednarodnih pritiskov in sporazumov, ampak zaradi šestega člena italijanske ustave, zaradi demokratičnega priznanja slovenskih davkoplačevalcev za enakopravne državljane, ali morda zato, ker je razsvetljena državniška glava usvojila motto: pravičnost večine je v pravicah manjšine. Nebo je politika, čeprav redka kot lastovka pozimi, ki ne pristaja na logiko sile in števil, politika ideala, kakršna bi per definitionem morala biti vselej tudi manjšinska politika. Nebo je, ko te italijanski veleposlanik v Kopru vpraša za slovensko slovnico in vadnico, ker bi desetim tekoče govorjenim jezikom rad dodal še melodijo tvojih sičnikov in šumevcev. Nebo je, ko ti neznani glas iz Rima ali Palermo naroča po telefonu "tutto Kankar", vse v italijanščino prevedene knjige pisatelja, ki ga je Eugenio Montale v pismu Bobiju Bazlenu označil za velikana evropske literature. Nebo je, ko ti istrska begunka v Trstu prizna, da je ne zanimata povračilo ali odkup očetove hiše v Kopru za ceno novih izgonov, čeprav le stanovanjskih, ker noče prizadejati Bosancem, Albancem ali Slovencem, ki zdaj pometajo, spijo, jedó in se ljubijo v njenih sobah, tistega, kar sta čas in politika prizadejala njej. Nebo so krožki kot Gruppo 85 ali Circolo 91, kulturna ustja, ki v pretoku debat, srečanj, predavanj spremešajo slovensko récnico z italijansko mornico. Nebo je, ko ježevo zaklobčeni manjšinci sprevidimo, da je edinole ob razumevanju, sodelovanju, podpori večine možno narodnostno preživetje ali vsaj učinkovitejše obkladanje asimilacijskega krvavenja. Kajti brez volje večine ni zaščite manjšine.

Zato ne verjamem etnični getizaciji v nacionalne stranke, upravnim ali političnim narodnostnim rezervatom, kjer bi kakor Navajosi šotorili "doc" Slovenci s kontroliranim preklom in ponujali obiskovalcem plastične kipce kraškega para v ljudski noši... Saj je že dovolj poučno, če se ozrem na sosedov breg: tam na primer je politika etničnega čiščenja po razpadu Avstro-Ogrske balkanizirala Trst v lacanovsko zavrtó, "italianissimo" skupnost, ki je

osamila someščane drugih narodnosti v nekomunikativni geto in obsodila mesto na ekonomski, kulturni, moralni ter socialni propad. Vprašanje, s katerim je Montale sprejemal nekdanje svoje tržaške goste, žal, še danes ni retorično ali anahronistično: "Se še vedno toliko sovražite tam pri vas?"

Pred nedavnim - bilo je kmalu po velikem šmarnu - sem se v idilično zeleni Trati pri Celovcu udeležil srečanja pisateljev, prevajalcev in založnikov iz vzhodne Evrope. Na sklepni tiskovni klonferenci je sarajevskemu piscu Dževadu Karahasanu padlo tudi obvezno novinarsko vprašanje o vzornem sožitju narodov, kultur in ver v bivši Bosni, ki da ga je vojna dokončno porušila. Vedeli smo za Dževadovo tragedijo, za granate, ki so mu razmesarile sorodnike in prijatelje, za VHS kaseto s posnetki natrpanega avtobusa posiljenih muslimanskih deklet, ki so mu jo nekega dne namesto diplomske naloge zavrteli njegovi študentje režije. Vedeli smo za Dževadov rokambolski beg iz Sarajeva, za njegov gnus do srbskih, hrvaških in vsakršnih krvnikov. Toda avtor Istočnega diwana, očarljivega romana arabskih vsebin, nas je z odgovorom presenetil: "Bosna, o kateri govorite" - je zabrusil časnikarju - "ni bivša, je bodoča!"

Človek meje, pripadnik manjšine ve, da je treba Karahasanov stavek posplošiti, raztegniti na celotno "jugoslovansko" ozemlje in še dlje do Herkulovih stebrov znanega sveta. In

Miran Košuta
foto: Tihomir Pinter

Kras v meni

Silva Matos

Praznični dnevi so bili spet polni živahnih dogodkov... Vsem se mudi; ljudje mrzlično nakupujejo. Zdi se mi, kot bi mimo mene drveli vlaki, jaz pa stojim na postaji in se čudim, kam tako hite... Ne želim z njimi. Ostala bom tu in zazrla se bom v ta svet okrog sebe ter se počasi stopila z njim. Da mi seže v dušo, da začutim drhtenje ostankov odmirajočega listja, utripanje dreves pod ledenim ivjem, njihovih korenin, ki so se trdno odločila, da bodo svoje bistvo, svojo življenjsko moč obdržale, dokler se sonce ne okrepi.

Ko okrog mene zavlada tišina, se moja velika napetost počasi umiri. Kako mi manjka tišine! Šele ob njej začutim hrepenenje, da bi naredila korak, da bi v temi previdno stopila naprej proti lučki tam v daljavi. Verjamem, da je to moja lučka. Zame gori, da bi ne prenehala z raziskovanjem, z odkrivanjem sebe in drugih. Iskanje me bo privedlo tja, kjer se bo odprla še širša pot, kjer bo zasvetilo še več svetlobe in kjer me bo objelo še več toplote.

Poskušam si priklicati v spomin, kolikokrat me je v življenju tema navdajala z grozo. Ko sem bila daleč stran od tistih, ki so mi varno ponudili roko, ali pa stran od prečudovite oaze ljubezni, ki ti jo daje predraga oseba. Pa sem vedno znova le naredila korak... Ta človekova notranjost je - kot kraški svet - prekrasna, brezmejna, bogata, nepredvidljiva, pa tudi nevarna, grozeča, s pojavljanjem in izginjanjem vodâ, svojih sokov, z uničevanjem in rastjo, s svetlobo in sencami. Večno povezana s svetom, a še vedno skrivnostno usklajena le sama s seboj.

Kadar se vozim po Krasu, me pretrese kristalna čistost nedotaknjenih koticov, kjer se rastline pozibavajo v mehkih tonih piša. Za nepoznavalce ta tiha glasba nenadoma lahko preraste v odločne sunke prodirajoče burje. Nanjo se spomnim, kadar želim izkusiti nov svet, ko se želim predati ustvarjalni melodiji življenja, raziskovati naprej, izkoristiti priložnost. V meni je veter vedno odkrival tisto, kar je lepo, kar je bogastvo doživljanja, kar je ljubezen.

Ko zaprem oči, zaslišim burjo, njeno bučanje, v nosnicah čutim njen hlad, mrši mi lase in globoko v sebi čutim vso njeno svežino, da se roke kar same razpro, in počakam, da me zajame v vsej njeni mogočnosti.

reči: Jugoslavija bratstva in jedinstva ni bivša, je bodoča "Jugoslavija". Slovenija kulturnega, gospodarskega in političnega dialoga z Beogradom, Zagrebom, Prištino ali Novim Sadom ni minula utopija ampak bodoča gotovost. Avstro-ogrske nacionalni pluralizem v Trstu, simbioza slovenskega, italijanskega, furlanskega ali nemškega v zamejstvu ni bivša, je bodoča. V komunikacijsko globalni vasi svetâ so narodnostne ali državne komore absurd. Kjerkoli so meje, razlike, sosedstva, prepletanja narodov, ras, ver in kultur, je mirmo, plodno sožitje življenjska nujnost in neizbežna usoda. Danes morda prekletstvo, jutri raj. Danes morda pekel, jutri nebo.

Včasih, ko je v Trstu vzduh najbolj trohoben, ko obseda mesto dušljiva mora in zaveje od ljudi ostra, volilna burja, da bi najraje odpotoval kakor Joyce, Stendhal, Rilke, Puškin, Kette, Baudouin ali Burton, me ta gotovost, ta neogibnost sožitja spet priklene na naše griče, vrtače in obale. Veni, vidi, mansi ... Ker človek - manjšinski še posebej - ne živi za ničesar drugega kot za tisto kristalno Prešernovo nebo. Za ničesar drugega ni prišel letovat na modri planet od prvega veka do zadnjega diha kot za zvezdo miru in sožitja, ki se bo prej ali slej morala utrniti. V bosanskem kakor v zamejskem peklu. Zato ostrim oči v teme in tišine vesolja. Da ne bi spregledal sija nebeške kresnice. Da bi izzivel čas, ko bo dopolnjena Dževadova prerokba.

FRANCE SLANA

Kulturni večer
v Kosovelovi
knjižnici

OHRANJA ZAMANCEM

Svet, ki izginja

Lučka Čehovin

Med bogatim programom kulturnih večerov v Kosovelovi knjižnici v Sežani sta v letu 1996 predstavila svoje umetniško ustvarjanje tudi pisatelj, li-terarni raziskovalec, kritik in prevajalec Miran Košuta iz Trsta ter akademski slikar France Slana iz Ljubljane. Košuta je predstavil svoj v Cankarjevi založbi izšli esejistični in literarnozgodovinski prvenec Krpanova sol, Slana pa je predstavil izbor svojih slik. Del Košutovega eseja o manjšinstvu Dževadova prerokba z naslovom "O nebu" objavlja ta izdaje revije Kras na 40. strani, v tem prispevku pa pišem o raznolikem slikarstvu Franceta Slane!

Ko je France Slana pred kratkim praznoval svoj življenjski jubilej s pravo množico svojih oboževalcev v vasi Krka na Dolenjskem, kjer si je zgradil atelje, sem imela priložnost občudovati in si pobliže ogledati njegovo vsestransko ustvarjalno delo, ki me je nadvse prevzelo. Prvi hip nisem vedela, čemu naj namenim večjo pozornost: ali veličastni in lepi galeriji, ki je postavljena na vzpetini nad reko Krko kot nekakšen monumentalni gradič, ali umetniškim delom, ki so visela po vseh prostorih galerije. Umetnik se je odločil za izbor 160 razstavljenih del, s katerimi je želel prikazati nekakšen pregled skozi svoje bogato ustvarjalno delo.

Moram priznati, da sem bila ob prehodu po prostrani galeriji na trenutke zmedena, ko je pogled begal z razstavljenimi slikami na posamezne detajle v galeriji, kot so romanska okna, posebna ograja, zidni detajli in podobno. Galerija ne more prikriti dolgotrajnega nastajanja - kot mi je umetnik

povedal - osem let in v katero je s posameznimi, že zgodovinskimi elementi vgrajene veliko umetnikove duše.

Pred težko nalogo sem se znašla, ko me je umetnik popeljal v poseben prostor, v nekakšen depó, kjer mi je pokazal dva velika kupa akvarelov in mi zaupal, naj sama naredim izbor. Resnično mi je bilo težko za našo majhno razstavo v Kosovelovi knjižnici izbrati prave slike. A hkrati sem čutila zadovoljstvo, da mi je zaupal vpogled v tako številna umetnikova dela. Ob pregledovanju in občudovanju slik sem se odločila za raznolike motive, za umetnika najbolj tipične: pokrajina, mesta, živali, morje, stari mlini, kovačije, hiše, skednji, zapuščene obale, posebno mesto pa zavzemajo v slikarjevem opusu ženski akti. Prezreti pa ni tudi motivov z umetnikovih potovanj po svetu, kot so Izrael, Egipt, Pariz. Očitno je, da slikarja vedno zanimajo stvari, s katerimi živi in ki ga obdajajo.

Po teh svojih motivih in svojevrstnih barvah je France Slana poznan skoraj vsakemu Slovincu, saj je imel veliko razstav tako doma kot v tujini, o njegovem delu pa sta izšli tudi dve monografiji.

France Slana je začel svojo umetniško pot že kot deček, ki je doživel drugo svetovno vojno in bil kot mnogi mladi udeležen v vrstah narodnoosvobodilnega boja. Likovno akademijo je končal po vojni s prvo generacijo njenih študentov. Že s svojim zgodnjim ustvarjanjem se je zapisal lastni ikonografiji in lastni stilni usmeritvi. Njegov tematski svet se zdi kot nostalgija za svetom, v katerem je zrastel in ki je pred njegovimi in našimi očmi izginjal. Sodi v tisto generacijo umetnikov, ki se ji stari svet spodbika, zato pa ga z vsem srcem poskušajo ohranjanje zanamcem.

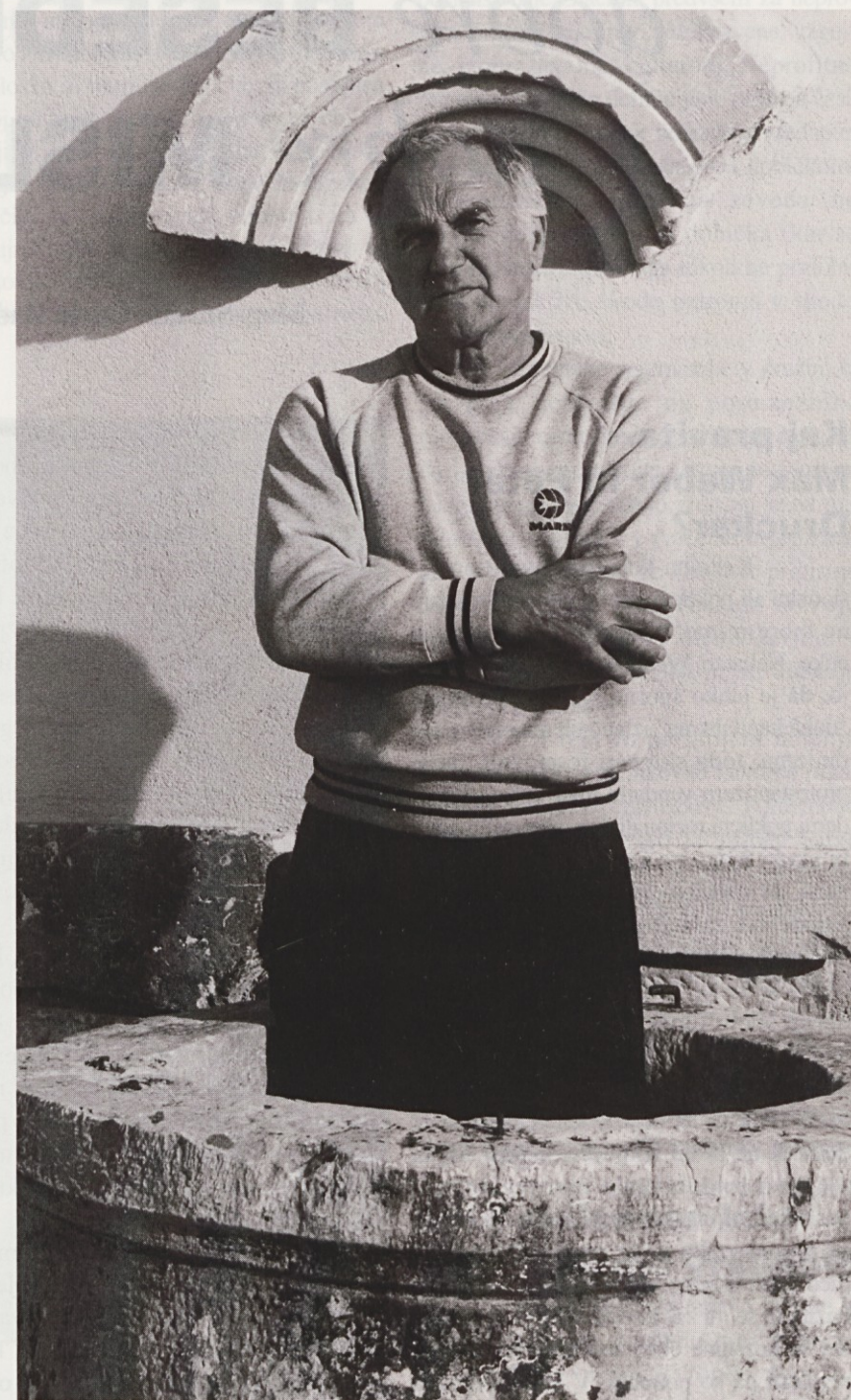
Čeprav smo se v naši knjižnici že drugič srečali z akvareli Franceta Slane, moram pripomniti, da se umetnik enakovredno izraža s slikami v olju in

akvarelu, ustvarja pa tudi tapiserijo, keramiko, gvaž in pastel.

In ker smo knjižnica, naj spomnim še na Slanov neprecenljiv delež knjižnih oprem in ilustracij, katerih približno število je 40. Najbolj poznane so: Koča strica Toma, Brkonja Čeljustnik, Človek mrtvaških lobanj, Viharni časi... Žal so nekatere v naši knjižnici že dotrajane in je bila zato razstava omenjenih knjig v spodnjem prostoru knjižnice nepopolna.

S kulturnim večerom smo tudi sodelavci Kosovelove knjižnice počastili Slanovo sedemdesetletnico in se mu zahvalili za njegovo veliko kulturno delo, s katerim je obogatil slovenski narod. Zadovoljni smo, da številne njegove slike krasijo tudi domove obiskovalcev Kosovelove knjižnice. V pričakovanju novih srečanj z njim želimo Francetu Slani še veliko ustvarjalne volje!

Lučka Čehovin - ravnateljica Kosovelove knjižnice,
6210 Sežana, Mirka Pirca 1

Akademski slikar France Slana živi v Ljubljani, Komenskega 8,
telefon in fax 061/301-531,
dela pa v ateljeju v Ljubljani, Breg 8.

V menedžmentu namesto pridobitništva
uveljaviti etiko!

P o k

Dobra **DEJANJA** dobre **BESSEDE** dobre **MISLI**

Mag. Suzana Čurin Radovič

Razprava o etiki sedaj in v tem družbenopolitičnem prostoru je še kako potrebna. Pisanja tega prispevka sem se lotila kljub zavedanju problemov pri praktični aplikaciji ali uporabi etike in pri uporabi upravičenih etičnih sodb v kompleksnih razmerah in kljub dejstvu, da razmerje med fundamentalno ali temeljno in uporabno etiko teoretično še ni razjasnjeno. Moj namen je spodbuditi med bralci revije Kras k etičnim problemom naravnano premišljevanje...

Kaj pravita Max Weber in Peter Drucker?

Kakršna koli razprava o profesionalni ali poklicni etiki po mojem mnenju ne more mimo Webrove Protestantske etike. Nekateri Webrovi kritiki sicer menijo, da je lahko sporno njegovo izvajanje "duha kapitalizma" iz etičnih temeljev puritanizma, toda sklepati je možno, da je protestantizem vendarle imel vpliv na moderni poklicni racionalizem ali razumarstvo in skozi njega na kapitalizem. Giddens meni, da v sociologiji doslej še ni prišlo do prepričljive zavrnitve Webrovih tez, predstavljanih v Protestantski etiki. To delo zato ostaja še sedaj med temeljnimi deli moderne sociologije. Ne le Max Weber ampak tudi vzhodni parsizem se zavzema za sistematičen, racionalen in metodičen način življenja ter dela, iz katerega naj sicer dobiček ne bi bil izključen, vendar naj bi njegovo pridobivanje upoštevalo tudi posledice, ki nikakor ne bi smele škodovati ne posamezniku in ne družbi. Primerjava med kalvinistično ekonomsko etiko in parsizmom se mi zdi zanimiva predvsem zato, ker se korenine obeh sistemov razlikujejo, rezultati pa so podobni. V kalvinističnem sistemu gre za determiniranost ali vnaprejšnjo določenost z usodo, pri čemer je dobro izbiro mogoče prepoznati v dobrih dejanjih, sistem Parsov pa temelji na aktivni

podpori dobremu (dobra dejanja - dobre besede - dobre misli). Skupni imenovalec obeh sistemov bi bilo lahko delovanje v splošno dobro (v dobro ljudi in okolja).

Veliki filozof sodobnega menedžmenta ali poslovođenja Peter Drucker piše o novi kulturi menedžmenta, ki kombinira modrost vzhodnjaške filozofije in podjetniški duh zahodnega miselnega sistema. V takem duhu bi po njegovem mnenju morali biti izobraženi predvsem menedžerji v neprofitnih organizacijah, ki naj bi z uresničevanjem svojih poslanstev vplivale predvsem na pozitivne spremembe v ljudeh v smislu njihovega duhovnega ozaveščanja in humanizacije.

Presenetljivo je, da v času, ko naj bi se v Sloveniji razvila neka nova poklicna kultura in sodobni menedžment, kar je povezano z vključevanjem Slovenije v družbeni prostor zahodne Evrope, ni več sociološkega interesa za Webra; še posebno, ker protestantizem Slovincem ni neznan, saj se nas je s Trubarjem dodobra dotaknil in nam dal prvo knjigo.

Mihael Kuzmič v Znamenjih razmišlja o ustanovitvi Trubarjevega društva kot izzivu za samoizpraševanje in usmeritev Slovincem v prihodnost. Trubar je namreč na svoji življenjski poti opravil ne le dobra dela za Slovence, ampak je ustvarjalno deloval tudi v evropskem prostoru.

Po Webru neobrzdana sla po dobičku za vsako ceno ni značilna za kap-

italizem. Kapitalizem naj bi sicer težil k dobičku, vendar na racionalen, to je razumen (ne iracionalen) način. Iracionalno pridobivanje dobička pa ima po Webrovem mnenju neko posebno logiko, ki se je pojavljala in se verjetno bo pojavljala v vseh obdobjih zgodovine - to je logika špekuliranja in izigravanja dobrih poslovnih običajev. Toda to ni kapitalistična logika, ki kalkulira kapital na moderen knjigovodski način in uporablja bilanco uspeha kot temeljno povratno informacijo za prihodnje poslovne odločitve.

Za protestantsko etiko lahko rečemo, da je etika, ki je utemeljena na nauku Svetega pisma in na njegovem odnosu do dela, sredstev in kapitala. Delo naj bi odražalo izpolnjevanje človekove poklicnosti.

Poklic kot poklicanost za neko nalogo

Le redko razmišljamo o poklicu kot poklicanosti za neko nalogo in ga povezujemo s posebnim človekovim poslanstvom.

Luthrov prevod Biblije je bil prvi primer, v katerem je bila nemška beseda Beruf uporabljena v današnjem posvetnem pomenu. Pred njim je bil ta pojem preveden z Werk (delo). Pojem poklic v današnjem pomenu besede se je torej udomačil v 16.

i c n a v e t i k a

stoletju. Reformacija je posvetnemu delu pripisala etični značaj, nasilno pridobivanje materialnih dobrin, ki presegajo človekove dejanske potrebe, pa označila kot neetično početje (greh).

Nedvomno je, da je v 17. stoletju večji del zahodne Evrope prišel pod vpliv reformacije in da je reformacija odločilno povezana z napredkom v tem delu Evrope. Duh kapitalizma, o katerem piše Weber, pomeni posebno etično držo, ki vodi k razvoju gospodarstva skozi nenehno reinvestiranje dobička.

Zakaj razmišljati o poklicni etiki?

Če je kdaj, je sistematično razmišljanje o etiki vseh poklicev v Sloveniji utemeljeno sedaj. Slovenija v tem zgodovinskem trenutku potrebuje psihološke in moralne temelje za pospešen razvoj na vseh področjih, ker mora ubirati bližnjico, da bi z nekajdesetletno vrzeljo v razvoju dohitela razvito Evropo in se vanjo vključila na enakopravnih temeljih. Za to bo nujno treba uveljaviti pravno državo in učinkovito ekonomijo ter spodbuditi razvoj znanosti, tehnologije in ustvarjalnega

vzdušja v družbi nasploh. Brez sistematične pozornosti tudi poklicni etiki na vseh področjih vse to ne bo mogoče.

Podrejenost pridobivanja dobička poslanstvu je značilna predvsem za neprofitne organizacije (npr.: zdravstvene, vzgojne, izobraževalne, kulturne). Neprofitna organizacija že po definiciji ne prodaja česa oprijemljivega, ampak posreduje vrednote, ki morajo imeti prednost pred dobičkom. Neprofitna organizacija seveda ne izključuje pridobivanja dobička (kar se pogosto misli), toda tega nikoli ne pridobiva v človekovo škodo oziroma v škodo svojega poslanstva.

Pozitivne spremembe v družbi, ki jih prek delovanja na posameznike povzročajo neprofitne organizacije, če seveda korektno uresničujejo svoja poslanstva, lahko potem dolgoročno vplivajo še na miselnost menedžerjev v profitnih organizacijah. Ni torej čudno, če Drucker pripisuje odločilno vlogo v družbenem razvoju konec tisočletja prav menedžerjem v neprofitnih organizacijah in jih imenuje družbeni integritorji.

Pri tem so po mojem mnenju lahko še posebno učinkovite kulturne organizacije in njihovi menedžerji. Pomembno vlogo imajo lahko zlasti za majhen narod, kakršen je slovenski. Kultura je doslej slovenski narod ohranila in ga konstituirala kot nacija, v prihodnosti pa ima lahko odločilno vlogo pri ohranitvi njegove suverenosti ali samostojnosti v Skupnosti evropskih držav. Družba naj bi spodbujala kulturo tudi zato, da bi posnemala njen ustvarjalni duh, ki edini lahko vodi k družbenemu napredku in k višji kakovosti življenja.

Pri poklicnem delu potrebujemo vrednote

Zaradi etičnega naboja kulture bi bilo pričakovati, da bodo prav kulturne organizacije prve, ki bodo humano poslanstvo in poklicno etiko postavljale pred dobiček, toda sedanja praksa tega, žal, ne potrjuje vedno. Dogaja se celo, da se hlastanje za dobičkom, ki - kot smo prebrali

Tatjana Ognjanovič - foto: M. Mljac

P o k l i c n a e t i k a

pri Webu - ni značilno niti za kapitalistično gospodarsko organizacijo, nekritično in vehementno pojavi tudi v kulturni organizaciji (komercializacija kulture).

Cromwell je že daljnega leta 1650 v slovitem govoru po bitki pri Dunbarju priporočil, "naj se v družbi odpravijo zlorabe vseh poklicev, zakaj če obstaja eden, ki mnoge siromaši zato, da bi redke napravil bogate, to skupnosti ne koristi".

Ekonomija, ki zamaje moralno trdnost posameznika ali celo naroda, nikakor ne more prispevati k razvoju družbe in posameznikov v njej.

Ob koncu stoletja smo priče vse-splošnemu razsulu vrednot in vprašujem se, ali lahko morda umetnik, kulturni delavec ali kulturni menedžer, ki praviloma združuje racionalno in intuitivno naravnost do svetâ, kaj prispeva k zaježitvi zla, ki se vse bolj razrašča in zaradi katerega svet drvi v duhovno revščino in ekološko katastrofo. Morda pa je prav človek, ki deluje v kulturi, poklican, da zavzeto in z distance, ki je povezana z njegovo individualnostjo, prispeva k ustvarjanju novih vrednot v družbi, ki bi temeljile na ustvarjanju in ne na destrukciji, rušenju.

Znani filozof **Peter Russel** pravi, da nam ekonomske teorije zatrjujejo, kako je zdrava le rastoča ekonomija, in dodaja, da je do neke mere to celo res, toda opozarja, da je ekonomska rast praviloma povezana z večjo količino izdelkov, in vprašanje je, ali ta količina zares vpliva na kakovost življenja. Hitreje kot raste ekonomija, več trošimo in več odpadkov proizvajamo. Russel meni, da je iluzija stališče, po katerem svoje človeške (notranje) potrebe zadovoljujemo s tem, kar posedujemo in kar delamo.

Trajnega miru na svetu ni mogoče pričakovati le z delovanjem zunanjih mehanizmov, temveč je potrebna pristna prenova (prebujenje) posameznikov, kar sodi v poslanstvo neprofitnih organizacij.

Poslanstvo neprofitnih organizacij v kulturi

Menim, da je posebno poslanstvo neprofitnih organizacij v kulturi in njihovih menedžerjev ustvarjati ugodne razmere za razvoj kulture in posredovanje kulturnih vrednot širšemu krogu ljudi ter uveljavljati tudi druge elemente profesionalne etike, kot so: odgovornost, avtonomija, etično ravnanje. Ker pa se profesionalna etika lahko sistematično razvija le v profesionalnem združenju, se zavzemam za ustanovitev društva menedžerjev v kulturi, ki bi bilo lahko koristen sogovornik državi pri iskanju čimboljših pogojev za kulturni razvoj, umetniško samorealizacijo ali samouresničevanje in razširitev kulturnih vrednot ter ustvarjalnega življenja v družbi.

Samorealizirani umetnik lahko ob pomoči profesionalnega kulturnega menedžerja po mojem mnenju učinkovito prispeva k ustvarjanju stabilnih družbenih vrednot, ki bi omogočile bolj humano ravnanje ljudi. Umetniki namreč stisko sedanjosti presegajo z ustvarjanjem (ne z rušenjem).

Filozof **Teilhard** meni, da je prihodnost v rokah tistih, ki bodo prihodnjim generacijam ponudili prepričljive razloge za življenje in upanje, več globine in človeške širine.

Potrošniška mrzlica je le nadomestilo za naravno ravnovesje človekovih potreb

Pri iskanju svoje notranje izpolnitve in samouresničitve človek razvoja tehnologije ni znal obrniti sebi v prid. Podredil ji je svojo človeškost in postal njen suženj. Žal neprofitne organizacije pri tem doslej niso mogle oziroma niso znale učinkovito posredovati.

Ali je v taki situaciji, ki se dotika tudi nas, priložnost za Slovence in slovensko kulturo? **Trstenjak** piše o tradicionalni slovenski poštenosti, **Marko Pogačnik** pa piše o tem, da Slovenci premalo cenimo

svoje avtentične simbole. Tudi v naši družbi narašča nasilje, ki je zagotovo tudi posledica pomanjkanja stabilnih družbenih vrednot.

Vse to kliče k neki pozitivni naravnosti v sedanjost in prihodnost pa tudi v preteklost. Pogled nazaj kaže na pomen kulture za ohranitev slovenstva in če bi tudi družbenopolitično preteklost poskušali pogledati s tega zornega kota, bi morda ugotovili podobno kot **dr. Jože Potrč**, ki ga v Znamenjih omenja **Vekoslav Grmič**. Trdi namreč, da sta si pri vprašanjih etike socializem in izvimo krščanstvo blizu, le da socialistični ideali niso nikoli zaživeli zaradi pomanjkanja moralnih vrednot. Tako moralno občutljiv red, kot je socializem, se je sprevrgel v svoje najhujše nasprotje.

Ker je današnja kriza prehoda predvsem kriza moralnih vrednot, bi jim morala družba in posameznik posvetiti dovolj pozornosti. Treba bi se bilo zamisliti nad pogoji (sistemskimi, normativnimi in drugimi), ki dovoljujejo ali celo omogočajo neetično ravnanje posameznikov in organizacij. Take razmere namreč človeka zaslužnjujejo, ponižujejo in ga odtegujejo njegovi avtentični človeški naravi, ki se kaže predvsem v ustvarjalnosti, odgovorni svobodi in individualnosti.

Danes nam je bolj kot kdajkoli prej potreben realni humanizem, ki zahteva nenehna in vztrajna prizadevanja ljudi povsod, kjer se kršijo človekove pravice. Neupoštevanje etičnih zahtev vodi v vsesplošno onesnaževanje planeta, zato je profesionalna etika namesto pridobitnistva ne le moralni imperativ časa, ampak je za nas v družbi tranzicije tudi potreba in priložnost. Ali jo bomo v Sloveniji znali ustrezno dojeti, bo pokazal čas. Čas pa bo tudi pokazal, ali bomo iz lastne zgodovine znali potegniti koristne izkušnje za svoj prihodnji razvoj in si znali pravilno postaviti svoje prednostne cilje.

Mag. Suzana Čurin Radović, dipl. sociologinja
podsekretarka v Ministrstvu za kulturo,
1000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Za trenutke sproščene poslovnosti.

*Pririjate sestanek, konferenco, kreativno delavnico, predstavitev izdelkov...
Radi bi svojim gostom ponudili več kot le poslovno srečanje.*

Konferenčna dvorana

*V prijetnem, klimatiziranem
modrozelenem okolju Konferenčne
dvorane Perla boste lahko združili
delovno srečanje in družabni dogodek.*

*110 sedežev, učilnica z 20 sedeži,
sejna soba z 10 sedeži, sodobna
tehnična oprema, sprejemniki Brähler,
računalniška projekcija, video in avdio
snemanje. Poleg tega pa še bogata
spremljevalna ponudba. Igralnica,
variete, diskoteka, restavracije, hotel,
trgovine, bazen, savna, fitnes, frizerski
in kozmetični salon, teniški igrišči,
varovano parkirišče.*

HIT Hotel Casino Perla
Kidričeva 7
5000 Nova Gorica
tel. 065 12 630, 126 35 46
faks 065 28 885

*A kaj bi le naštevali?
Obiščite nas.
Z veseljem bomo ustregli vašim željam.*

HIT Hoteli Igralnice Turizem

C. IX. korpusa 35
5250 Solkan, Nova Gorica
tel. 065 28 221, 27 258 (prodajna služba)
faks 065 25 557, 26 430
Internet: <http://www.hit.si>
E-mail: pavlin.suzana@bit.si

Odprite okna! Nevihtni zrak prihaja v sobo, novo vzdušje nastaja, polno ozona, polno krepkega zdravja! (Ozon prihaja od borov!)
Odprite okna! Nevihtni zrak prihaja v sobo, novo vzdušje nastaja, polno ozona, polno krepkega zdravja! (Ozon prihaja od borov!)

Lecsko Korotan

K

Korotan Ljubljana d.o.o.

Ko začno ljudje

Mednarodno farmacevtsko podjetje, ki proizvaja in prodaja proizvode v skladu z mednarodnimi standardi

razmišljati o zdravju,

zagotavljanja kvalitete, kot so predpisi Ameriškega urada za hrano in zdravila (FDA) in predpisi Evropske unije (EU).

pomislijo na nas.

Zdravila za humano uporabo

Farmacevtske surovine

Biosintetični proizvodi

OTC zdravila, dietetični in zeliščni proizvodi

Veterinarski proizvodi

Kozmetični izdelki

Zdraviliške usluge

Svojo prihodnost uresničujemo že danes.

daleč na
pot
se dvigne
Z drugega
konca sveta
se oglasi
in je doma
povsod tu
kakor tam.
kakor tam.

mobitel

SLOVENSKI OPERATER NMT & GSM
<http://www.mobitel.si>

mobitelGSM

Globalni sistem mobilne telefonije - omrežna številka 041

D 73779/<4>, 1997
KRAS

199702007, 19

COBISS

SIR KOPER - BIB OPDOLISTIRIN

svoboda
KOT PTICA